

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 7 (400), July, 1981, Vol. XXXIV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,

проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,

проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1981-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	70.000 пез.	35.000 пез.	18.000 пез.	6.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (400)

ЛИПЕНЬ, 1981

Річник XXXIV

Зміст VII-ої книжки

У 40-ліття Акту Відновлення Української Державності 30 червня, 1941 року

— ЗВЕРНЕННЯ СУВФ У 40-ВУ РІЧНИЦЮ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	771
Василь Симоненко (поезія): УКРАЇНІ	773
Лев Шанковський: ЗА ОБ'ЄКТИВНУ ОЦІНКУ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ	774
Д-р Микола Климишин: УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ В ПОХОДІ ДО ВОЛІ	793

*

Леонід Полтава (вірш): НЕВГАСИМЕ СЛОВО	798
Проф. д-р Юрій Бойко: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОСОФІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (Закінчення, 3)	799
Роман Зварич: ЗА ЯКУ ВОРОТЬБУ? (Закінчення, 10)	805
— АРХИПАСТЕРСЬКЕ ПОСЛАННЯ СОВОРУ УПЦ	811
— ПИСЬМО ВЛАДИКИ ІННОКЕНТІЯ ДО ПАРАФІЇ	813

Матеріали й документи з поневоленої України

— Український національний фронт — 814; Звернення Люби Мурженко — 818; »Де помирає релігія — там народжується зло« — 820; Помер Андрій Турик — 823; Побили М. Г. Плахотнюка — 823; М. Руденко в лікарні, Засудили А. Зінченка — 823; 1. Кандиба заарештований — 824; Нищать українську духовність — 824; Переслідують хворих в'язнів — 825; В. Гандзюк заарештований — 826; Раїса Руденко протестує — 827; 3. Красівський на засланні — 828; Українські політичні в'язні протестували проти агресії в Афганістані — 829; Зміни в статусі М. Матусевича і суд над Галиною Михайленко — 830; Переслідування с. В. Завальнюка — 830; Брехня і КГБ проти Церкви — 831.	
--	--

*

— РЕПРЕСОВАНІ УКРАЇНЦІ (Закінчення, 7)	832
Л. П.: ДОКУМЕНТ ВІНАРОДОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	839
<u>3 міжнародного фронту боротьби</u>	
— ЗА СУВЕРЕНІТЕТ НАЦІЇ	840

*

Марія Кремінярівська: В СИБІРІ (Хроніка, продовження, 2)	842
<u>3 італерії творчості наших поетів</u>	

Андрій Легіт (поезії): 1. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ — 851; ВИЗВОЛЬНЕ СЯЙВО — 851; Лариса Мурович (поезії): ОЗЕРО ЮНОСТІ — 852, НЕЗАБУДЬКИ — 852, ВИДИХУЮТЬ ТЕПЛО — 853, СВЯТИЙ НЕСПОКІЙ — 853, З ДАЛЕКОЇ ЗАМОРСЬКОЇ КРАЇНИ — 854, СОСНА — 854; Алла Косовська (поезія): МОСМУ СОБАЦІ — 855.	
---	--

*

Василь Бородач: ЖАПАЛІВ (Обніжжям мого рідного села)	856
Р. Волосинир: ДЕ Б ЗАЧЕРПНУТИ СИЛИ?	869
Лариса Мурович: СПОМ'ЯНИМ ЛЕВКА РОМЕНА	872

Огляди, рецензії

Роман Кухар: ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ — БУТИ ЧИ НЕ БУТИ ПОЕТОВІ	875
— ЦІННА ЗІРКА — »ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО«	878
Я. Гайвас: ВІД СУМНІВУ ЧЕРЕЗ ЗНЕВІРУ ДО ЗРАДИ	879
Д-р Б. Кузь: ЛІТЕРАТУРНИЙ ВЕЧІР С. ГОРДИНСЬКОГО	888
(Л.Р.): КНИГА ЖАХУ І ВОЛЮ	891
— ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ	894
Космин Чорний: »ДОВГІЙ КІНЕЦЬ ТИЖНЯ«	895
БІБЛІОГРАФІЯ	896

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Один із важливих документів послідовності боротьби ОУН, УПА і УГВР в Україні на базі державницької концепції 30 червня 1941 р.

ЗВЕРНЕННЯ У СОРОКОВУ РІЧНИЦЮ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Сорок років тому, Актом 30 червня 1941 року у Львові проголошено відновлення української державности. Національні Збори встановили головою Державного Правління Ярослава Стецька.

»Волею українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави...« — голосив усім державний Акт. І український народ виявляв свою волю по всіх містах і селах України — спершу великими маніфестаціями і масовими здвигами та організуванням державного життя, а далі збройною боротьбою.

Акт 30 червня 1941 року був проголошений в часі, коли Друга світова війна набрала найбільших розмірів і два вороги України — гітлерівська Німеччина і большевицька Москва зустрілися на українській землі з наміром загарбати Україну для себе, а український народ поневолити.

І тоді — у найважчій ситуації між московським молотом і німецьким ковадлом — український народ сказав своє слово, слово господаря української землі, і підняв прапор своєї державної самостійности.

І підняв свій меч — за свою свободу, за своє одвічне право бути господарем на своїй власній землі, за свою від нікого незалежну державу, проти обох наїзників, проти обох загарбників, окупантів і поневолювачів.

Акт 30 червня 1941 року відкрив найновішу сторінку історії наших визвольних змагань за ту саму велику мету: за Самостійну Соборну Українську Державу. Таку саму мету мав Акт 22 січня 1918 року, Акт 1 листопада 1918 року, таку мету мав Акт 22 січня 1919 року, таку ж мету мав Акт 15 березня 1939 року.

Акт 30 червня був черговим історичним, самостійним, незалежним державним актом, був власнопідметним виявом волі українського народу самому творити своє життя на своїй власній землі і боротися за свою власну державу. Актом 30 червня викуто ще одно кільце в безперервному ланцюзі визвольної боротьби українського народу.

Український народ масовими маніфестаціями-здвигами виразно і рішуче ствердив свою волю до самостійного життя. Власними силами і власним трудом широко розгорнув державне будівництво, з радістю, запалом і ентузіазмом взявся за роботу на всіх ділянках суспільного і державного життя. Ввесь народ став до будови своєї держави.

І хоч німці зліквідували Українське Державне Правління і застосували супроти українського народу політику терору й винищення, розстрілюючи і засилаючи в тюрми і кацети цвіт борців народу, — Акту 30 червня ворог знищити не зміг. В обороні своєї потоптаної окупантами волі станув український народ. На насильство відповів боротьбою, створюючи Українську Повстанську Армію, що під керівництвом Головного Командира сл. п. генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринки залізом, вогнем і кров'ю перетворювала в дійсність ідею 30 червня, вписуючи золоті сторінки в історію визвольної боротьби України.

Доба української історії, розпочата 30 червня 1941 року, триває. Боротьба йде далі — в різних формах, різними способами і засобами та на різних відтинках многогранного життя.

До боротьби стає третє українське покоління, піднявши високо вгору прапори і ідеї 1918 і 1941 років — і хоч «їм північні вітри гудуть і сніги замітають путь, а вони ідуть безупину»... «Покотилася лявіна, і де в світі тая сила, що б в бігу її спинила!» (Іван Франко).

І ця боротьба йтиме так довго, аж український народ знову стане господарем і володарем своєї землі і своєї долі, здійснюючи заповіт Шевченка — «в своїй хаті — своя правда і сила і воля!»

Відмічуючи 40-річчя Акту 30 червня 1941 року, схиляємо наші голови і віддаємо нашу глибоку пошану тим усім, що впали в боротьбі за українську державу, що впали на різних полях за те, щоб жив і був свободним український народ. Одночасно маніфестуємо нашу єдність з українським народом на рідній землі, нашу повсякчасну готовість допомагати йому в боротьбі і нашу рішеність разом з народом йти і дійти до нашої великої мети.

На цьому шляху впали і падуть воїни. Бо «шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя», — писав Симон Петлюра.

Прапори боротьби бере в свої руки молоде українське покоління. Вирощені на крові й жертві своїх батьків, боротьбою ОУН-УПА — вони відважно й сміло продовжують почате й незавершене їхніми попередниками діло: та сама ідея, ті самі прапори, та сама ціль — незалежна українська держава.

«Народ мій є, народ мій завжди буде, ніхто не перекреслить мій народ!» — кличе Василь Симоненко. На місце впавших стають нові борці. Їхніми трудами, жертвами, посвятою, завзяттям — живе і кріпшає українська нація. Кріпшає для завтрашньої перемоги, яка напевно прийде!

»Прийде той час. Істотою цілою ми чуем хід його...«

»Та прийде час і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним Морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі!« —

пророкував Іван Франко у поемі »Мойсей«. І так буде!

Акт 30 червня 1941 року стоятиме полум'яним дороговказом на
дальшому шляху походу української нації до її мети!

*Вічна слава впадшим Героям української визвольної боротьби!
Хай живе, бореться і перемагає український народ!
Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!*

30 червня, 1981 р.

Президія
Світового Українського Визвольного Фронту

Василь СИМОНЕНКО

УКРАЇНІ

Коли крізь розпач випнутьсь надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

Лев ШАНКОВСЬКИЙ

ЗА ОБ'ЄКТИВНУ ОЦІНКУ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ

1. Акт 30 червня в оцінці своїх і чужих

Від проголошення Акту 30 червня проминуло вже багато років, але й досі немає у вільній українській політичній літературі об'єктивної оцінки тієї вже історичної події. Ще живуть творці й учасники Акту 30 червня і його прихильники та противники, і ще міцні в них групові чи особисті пристрасті, що внеможливлюють тверезу, холодну та безсторонню оцінку¹. Ще й досі оцінка Акту 30 червня узалежнюється від ставлення автора оцінки до політичної організації, що проголосила цей Акт і несе за нього відповідальність. У результаті такого стану, в умовах майже перманентного поділу вільних українців на прихильників ОУН Степана Бандери і на її противників, політична література про Акт 30 червня буває дуже протилежною в оцінках. Критична література пристрасно обезцінює Акт і його творців, залюбки фальшує інтенції ініціаторів та поширює різні побрехеньки й сплетні, які з фактами не мають нічого спільного. Очевидно, насичена емоційним забарвленням та негативною лексикою література, в ніякому разі не надається для науково-політичного дослідження; вона з огляду на свої явні чи укрите комплекси надається тільки до психоаналітичного розбору.

Очевидно, в порівнянні з українською оцінкою Акту 30 червня, чужинська оцінка, без сумніву, більш холодна й менше пристрасна, навіть коли мова про таких авторів, як Вальтер Коларж, Джордж Фішер, або Олександр Даллін, що не скривають свого браку ентузіазму для Організації, яка проголосила цей Акт. Все ж таки, вони намагаються знайти пояснення для Акту в умовах, що створилися на початку війни на Сході, і цікавляться політичними наслідками цієї української ініціативи. Знов же німецькі автори типу Юргена Торвальда, або Петера Кляйста, розуміють далекосягле значення цього факту, що «в перших годинах після вмаршу німецьких військ до Львова, українські патріоти створили там незалежний український уряд». Зокрема Кляйст роздумує над цим фактом і боліє, чому Гітлер не хотів його, чи не міг зрозуміти. Шведський журналіст, Арвід Фредборг, що був у Берліні в роках

1) Акт 30 червня проголосила Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери. Для цієї мети вислано Проводом ОУН до Львова організаційну групу, в якій були Ярослав Стецько, Іван Равлик, Ярослав Старух, Лев Ребет, Дмитро Яців і інші. Див. Роман Ільницький, *Deutschland und die Ukraine 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik. Ein Vorbericht.* München, 1956. Том II, стор. 173. Із названих залишилися в живих тільки Ярослав Стецько, два згинули з німецької руки, один упав у боротьбі на пості Крайового провідника ОУН (Закерзоння) і один згинув підступно вбитий большевицьким агентом.

1941-1943, теж висловив своє незрозуміння факту, що німці так легко відкинули співпрацю українських націоналістів і повели проти них велику акцію «на радість Москви». Це саме можна сказати про американських авторів, як Вілліам Генрі Чемберлен, Воллес Каролл, а передусім про дослідника історії українського націоналізму в роки II Світової війни, проф. Джана А. Армстронга, що об'єктивно реферує про Акт 30 червня².

У цьому місці бажаю зупинитися дещо довше на оцінці Арвіда Фредборга, що мабуть є *першою* чужинецькою оцінкою Акту 30 червня. У роки війни 1941-1943 шведський журналіст, кореспондент газети «Свенска Дагблядет», Арвід Фредборг перебував у Берліні, з якого посилав воєнні кореспонденції до своєї газети. У Берліні Фредборг мав змогу багато бачити і ще більше чути, і це йому послужило після повороту до Швеції в 1943 році до видання книжки п. з. *Поза сталевим муrom*. Його цікава книга розглядає все те, що діється поза «сталевим муrom» німецьких армій, що воюють на большевицькому фронті. В 1943 році появилось видання книги Фредборга шведською мовою, а в 1944 році її переклад на англійську мову, при чому видання цієї книги появились в Лондоні, Торонті та Нью-Йорку³.

Шведського кореспондента, що перебував у Берліні в роки II Світової війни, годі запідозрити в якихось «бандерівських» симпатіях, але він приписує Актові 30 червня велике міжнародне значення. Він вважає, що львівське проголошення української державности було головною причиною *фіяско* гітлерівської політики в Україні. Це *фіяско* мало значення для ходу війни на Сході. Варто відзначити, що ця оцінка шведського журналіста постала в роки війни, можливо десь між 1941 і 1943 роком.

Вину за *фіяско* Фредборг приписує нацистській партії, «яка не мала поняття про те, як використати український націоналізм» і прославила себе «разуче незграбною політикою в Україні». Фредборг протиставляє партії «армію», яка знала, що робити. «Німецькі військові провідники, які простудіювали кампанію Наполеона

2) У цьому місці подаємо список чужинецької літератури, на яку посилатимось у майбутньому для підтвердження наших тверджень. Авторів подаємо в алфавітному порядку: Armstrong, John A., *Ukrainian Nationalism*, 2nd ed. New York, 1963; Carroll, Wallace, "It takes a Russian to beat a Russian", *Life*, New York, vol. 27, Dec. 19, 1949, pp. 80-82; Chamberlin, William Henry, "The Ukrainian Struggle for Freedom", *Ukrainian Quarterly*, vol. II, No. 2, 1946, pp. 111-119; Dallin, Alexander, *German Rule in Russia, 1941-1945. A Study of Occupation Policies*, London, 1957; Fisher, George, *The Soviet Opposition to Stalin*, Cambridge, Mass., 1952; Fredborg, Arvid, *Behind the Steel Wall*, New York, 1944; Kleist, Peter, *Zwischen Hitler und Stalin, 1939-1945. Aufzeichnungen*, Bonn, 1950 (далі: Кляйст I); Kleist, Peter, *Auch Du Warst Dabei. Ein Buch des Aergernisses und der Hoffnung*, Heidelberg, 1952 (далі: Кляйст II); Kolarz, Walter, *Russia and Her Colonies, 1941-1943*. Literary classics edition, New York, Viking Press, 1944 (IX, 305 pp.). Англійські переклади книги Фредборга не є повні; цитую за ньюйоркським виданням.

3) Ось бібліографічний опис усіх видань цієї цікавої книги: Arvid Fredborg, *Bakom Stalvallen, Som Svensk Korrespondent i Berlin 1941-1943*, Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1943 (448 pp.); *idem.*, *Behind the Steel Wall*, London, Toronto, etc. G. G. Harrap & Co. Ltd., 1944 (256 pp.); *idem.*, *Behind the Steel Wall, A Swedish Journalist in Berlin, 1941-1943*. Literary classics edition, New York, Viking Press, 1944 (IX, 305 pp.). Англійські переклади книги Фредборга не є повні; цитую за ньюйоркським виданням.

й війну кайзера Вільгельма на Сході, прийшли до висновку, що треба здобути українців для німецької політики проти Москви⁴. Керовані фельдмаршалом Бравхічем німецькі військовики планували створити українську суверенну державу з власною армією і в союзі з Німеччиною... Спочатку виглядало так, начебто цей плян німецьких військовиків діяв. Українці сотнями тисяч утікали з Червоної армії до національної армії, про яку німецька пропаганда ширила вістки, що вона бореться на боці німців... Нацистські пляни перекреслили українські націоналісти, які проголосили у Львові українську державу... На велике здивування всієї України і всього світу, німецькі нацисти відкрили свої справжні пляни по цьому проголошенні. Здобуті українські землі поставлено під німецьке цивільне управління. На його чолі поставлено Еріха Коха, гавляйтера Східної Прусії, якого прозвано «вішателем України». На велику радість Москви, Кох почав криваву розправу з українськими націоналістами, яких часто зраджували московські агенти, що пролізли були в органи німецької цивільної адміністрації...»⁵

Арвід Фредборг був тільки журналістом і його книги не слід трактувати як науковий трактат про німецьку східну політику. Сьогодні про неї вже відомо в подробицях з документів, мемуарів, наукових досліджень. Існують праці українців, що наświetлюють цю проблему⁶. Сьогодні вже знаємо, що, властиво, було три «лінії» цієї політики: а) ставка Розенберга на розчленування московсько-большевицької імперії і створення напівсуверенних держав на її руїнах; б) ставка деяких кіл Вермахту на «єдину і неподільну Росію» (інші кола Вермахту підтримували Розенберга) і в) ставка Гітлера та його найближчих прибічників (Борман, Гімлер, Герінг) на німецький колоніалізм, при чому провід нацистської партії обстоював колоніалізм особливо брутального типу, коли дехто, як, наприклад, таврійський генеральний комісар Фрауенфельд обстоював ідею «освіченого колоніалізму». Ці три «лінії» німецької східної політики змагалися між собою, теоретично, впродовж цілої війни на Сході, але, практично, обов'язувала лінія Гітлера

4) Кожна армія хоче мати спокій у своєму заплілі і тому з боку військових командирів різних рангів було найбільше спротиву проти гітлерівської східної політики. Коротко перед Різдом 1941 р. відбулася конференція військових командирів із знаннями справ СССР у Берліні, на якій однозгідно стверджено, що самими мілітарними засобами війни на Сході виграти не можна. Див. Кляйст, I, стор. 134.

5) Див. Фредборг, назв. праця, *пассім*.

6) Автор цих рядків присвятив був цикл статей, надрукованих у журналі *Київ, Філядельфія*, питанням німецької східної політики. Див. «Україна в плянах німців», *Київ*, 1954, ч. 1, стор. 27-35; «Німецька політика в Україні», *Київ*, 1954, ч. 2, стор. 84-92 і ч. 3, стор. 130-134; «Україна під німецьким чоботом», ч. 4, стор. 171-176, ч. 5, стор. 223-228, ч. 6, стор. 272-279. Німецький документальний матеріал, головню документи Нюрнберзького процесу, використав обильно Мирослав Прокоп у статті: «Українська політика III Райху в Другій світовій війні», *Київ*, 1955, ч. 2, стор. 78-88, ч. 3, стор. 130-136 і ч. 4, стор. 175-180. Деякі аспекти цієї проблеми наświetлює в своїх англійських працях проф. Ігор Каменецький. Див. Ihor Kamenetsky, *Hitler's Occupation of Ukraine, 1941-1944. Study in Totalitarian Imperialism*, Milwaukee, Wis., 1956; *idem.*, *Secret Nazi Plans for Eastern Europe. A Study of Lebensraum Policies*. New York, 1961, як теж Роман Ільницький у названій праці.

й проводу нацистської партії. Ця лінія захиталася щойно в наслідок німецької катастрофи на Сході, коли німецька армія залишила вже всі здобуті нею території. Але й до часу остаточної капітуляції Німеччини ця «лінія» Гітлера й проводу нацистської партії не здавала своїх позицій без бою.

Одначе, в даному випадку нам іде не про засади німецької східної політики, коли ми згадуємо книгу Арвіда Фредборга, але про зроблені ним висновки з приводу Акту 30 червня. Для нас важливе його ствердження, що українські націоналісти *перекреслили* нацистські пляни. Які пляни? Пляни виступати перед народами СРСР у ролі «визволителів» від большевизму, а одночасно готувати цим народам нову жакливу неволю. Гітлер почав війну на Сході, не проголошуючи жодної політичної програми. Його проклямація з 22. VI. 1941 р. згадувала лише про визволення від большевиків, про свободу релігії, про свободу праці й інші такі речі, що політично його до нічого не зобов'язували. Але вже в червні 1941 р. заіснувала подія, що стала пробним каменем його політики на Сході. Проголошено відновлення української держави і до цього проголошення Німеччина мусіла зайняти становище. Вона зайняла його, відкриваючи, таким чином, свою справжню політичну програму на Сході. «Нацисти відкрили свої справжні пляни», — каже Фредборг, — «по цьому проголошенні». І це вірно! Цими справжніми плянами було перетворення здобутих територій на Сході у німецькі колонії без найменшого врахування існуючих там народів і їх змагань. Досадно характеризує цю програму Петер Кляйст, пишучи: «На місце заклику народів до визвольної боротьби прийшла теза про «унтерменшів» (недолюдків), на місце Самостійної Української Держави — Райхскомісаріят, на місце політичного глузду — Еріх Кох»⁷.

Отже, поза «сталевим муром» німецьких армій було фіяско гітлерівської східної політики і до цього фіяско приклали свої руки українські націоналісти. Пізніше переконаємось, що в цьому ділі українські націоналісти мали спільників — націоналістів литовських, але про останніх Фредборг не згадує, або не знаючи про їхні дії, або приписуючи мале значення подіям, що сталися на території невеликого народу. Його увага є сконцентрована на дії

7) Див. Кляйст, І, назв. праця, стор. 190. Не можна вважати, що Бруно Петер Кляйст — «мудрий по шкоді». Це високий урядовець міністерства закордонних справ, один з творців советсько-німецького пакту 1939 року, представник міністра Ріббентропа в міністерстві Сходу А. Розенберга. У своєму урядовому характері Кляйст мав змогу придивитись до ослабленої гітлерівської «Остполітик» і треба признати, що проти неї він боровся словом і ділом ще в роки війни. Його авторству належить низка пропам'ятних записок про східну політику, що він їх складав різним високо поставленим особам. Кляйст був відомий зі свого гострого язика й непересічного дотепу, про що може свідчити «тост», що він його витолосив на парадному обіді в Мінську, столиці Білорусії, який мало що не коштував його позбавленням волі та висилки до концтабору. Придивившись до носія гітлерівської східної політики в Білорусії, Кляйст витолосив такий «тост»: «П'ю за нову націонал-соціалістичну людину, що є щасливою комбінацією польського поміщика, німецького індустріального капітана та комісара ГПУ». Після війни Бруно Петер Кляйст видав низку книг, що їх темою є найновіша німецька історія, зокрема дипломатична й політична історія.

40-мільйонного народу, що дійсно міг бути німцям корисним союзником. Фредборг розуміє, що війна проти Москви, що її почав Гітлер ще перед закінченням війни проти Англії, була справді великою газардною грою німецького фюрера, але цій грі бракувало до повного виграшу тільки маленької волосинки. Цією волосинкою була, за висловом Фредборга, «разюче незручна німецька політика на Сході». І ця оцінка теж вірна: сьогодні майже для нікого немає найменшого сумніву, що війну на Сході програли німецькі політики, а не німецькі генерали. Німецькі політики програли її набагато скоріше, ніж її на східніх побоевищах почали програвати німецькі генерали⁸.

Стільки було б про оцінку Акту 30 червня шведським журналістом, але подібні оцінки можна навести також з інших джерел. Ось історик російської революції і визначний американський публіцист, Вільям Генрі Чемберлен, який навіть на вершинах американсько-советського союзу в 1944 році не відмовився сказати тепле слово про добре відому йому Україну⁹, висловив про Акт 30 червня опінію, що «проголошення було цілковитою несподіванкою для німців і поставило їх в дуже невигідне становище. Признати їм цей доконаний факт означало б відмовитись переміняти Україну в колонію німецького «лебенсрауму». Спротивитись йому означало б відкрити свої справжні пляни на самому початку їхнього походу в Східній Європі і змобілізувати проти себе її народи. В обличчю цієї дилеми німці початково неначебно не добавали української державної адміністрації . . . Першим проливом у цьому псевдо-перемир'ї між німцями й українськими націоналістами був декрет Гітлера з 1 серпня 1941 р., що зробив Західню Україну частиною польської Генеральної Губернії . . .»¹⁰

«Псевдо-перемир'я» німців з українськими націоналістами не тривало так довго, як гадає Чемберлен, але його тезу про *несподіваність* українського *fait accompli* підтримують навіть большевицькі джерела. У праці, що займається «міжнародними відносинами Української ССР у період Великої Вітчизняної війни», її автор В. Коваль пише, що «українські націоналісти виношували свої *власні пляни* у зв'язку з війною проти Радянського Союзу». Коваль цитує слова Хрущова, що українські націоналісти надія-

8) Повища теза є сьогодні бездискусійною в солідній науковій літературі, якщо не рахувати літератури советської, або советофільської типу книги Олександра Верта і співзвучних йому авторів, напр., Вільяма Л. Шіпера. Див. Alexander Werth, *Russia at War, 1941-1945*, New York, 1964. Книги такого типу повністю приймають советську тезу про великий патріотичний «російський» народ, що *мілітарно* переміг німецьких агресорів (пор. «тост» Сталіна з 1945 р.). Все ж таки в 1947 році тези про *політичні* причини поразки Гітлера на Сході здавалися такими дивними, що коли автор цих рядків помістив на сторінках мюнхенської «Української Трибуни» статтю англійською мовою п. н. «Why Hitler lost in Ukraine?» (ч. 13 за 1947 рік), в якій старався провести повищу тезу, органи американської окупантської влади вважали потрібним переслухати автора, жадаючи точніших пояснень.

9) Див. William Henry Chamberlin, *The Ukraine: A Submerged Nation*, New York, 1944. У цій книзі Чемберлен дуже тепло написав про нашу батьківщину, в якій прожив доволі довго як американський кореспондент.

10) Див. Чемберлен, *назв. праця*, стор. 113-114.

лися на те, що Гітлер покличе Бандеру до влади на зразок Квіслінга в Норвегії, або Павеліча в Хорватії. Коваль сугерує, що ці надії були причиною проголошення у Львові відновлення української держави та створення тимчасового правління, але признає, що «ці дії націоналістів у Львові були для німців несподіванкою».¹¹

Ми навели фрагменти оцінок чужинців, щоб показати, як дуже вони відбігають від пристрасної полеміки українських емігрантів, що густо-часто насичують її ще емоційно-негативною лексикою дуже дивного звучання¹². До речі, на роблені закиди творцям Акту 30 червня відповів Провідник Організації, що проголосила була Акт, сл. п. Степан Бандера¹³. Гадаю, що пройшов уже достатній час для того, щоб після стільки років знайти потрібну історичну перспективу для об'єктивної оцінки Акту 30 червня в ширшому контексті, шукаючи, головню, в зовнішньополітичних умовах цього часу її головних елементів, як теж наслідків для всього українського народу. До проведення об'єктивної оцінки того, що сталося 30 червня 1941 року в городі князя Льва, кличе всіх політично

11) В. Коваль: *В роки фашистської навали. Україна в міжнародніх відносинах у період великої вітчизняної війни*. Київ, 1963, стор. 13.

12) «Святом Пашківської республіки» назвали новоульмівські «Українські вісті» (3. 7. 1949) святкування таворянами річниці Акту 30 червня. Для тих, що не знають, чим була «Пашківська республіка» [правильна її назва: «Пашковецька республіка»] бо походить вона від с. Пашківці (а не Пашків, сьогодні в Старокостянтинівському районі Жмельницької області — Л. Ш.)] в історії визвольної війни 1917-1920 років пояснюємо, що «Пашковецька республіка» постала осінню 1919 р. в умовах «чотирокутника смерті», себто майже повної втрати безздатності української армії в наслідок пошестей, яких не було чим лікувати. У серпні 1919 р. українська армія нараховувала 150.000 старшин і бійців, але в наслідок пошестей, головно тифу, що вибухли несподівано, дуже скоро втратила 50.000 старшин і бійців, які загинули від хворіб, бо лікувати їх не було чим. Переможна Антанта встановила була блокаду на територію зайняту українською армією і недопускала на неї не тільки зброї й воєнних матеріалів, але й ліків та санітарних потягів, закуплених українським урядом за кордоном. Таку політику вела Антанта тому, щоб допомогти своєму ставленикові — ген. Денікінові у його боротьбі проти українських армій. В українській літературі пошесті тифу, від якого загинули тисячі воїнів та цивільного населення, дуже часто записують на карб методів бактеріологічної війни, застосованих вперше в історії людства Московю. У таких трагічних умовах відбувся «виступ» «Пашковецької республіки», яка відмовилася пропускати через територію Пашковецької волости українське військо, погрожуючи, в противному випадку вжити проти нього власну «збройну силу». З цього часу термін «Пашковецька республіка» вживається для означення свавільної анархії національно невідомого елементу серед українського селянства, що в роки української національної революції вдаряла по українських організованих силах і руйнувала їх зсередини. Все ж такі глибока соціологічна аналіза явища, що його окреслюємо символом «пашковецьких республік», а теж «махнівщини», «григорівщини», «отаманії» тощо, може довести до висновку, що революційні сили українського селянства висмикнулися з рук тодішнього проводу української національної революції і він втратив керівництво над ними. Коли це сталося, то для цього немало причинилася орієнтація тодішнього проводу на посторонні сили: на керенщину, потім на австро-угорську інтервенцію, потім на інтервенцію Антанти і, врешті, на інтервенцію Польщі, при одночасному відкиненні орієнтації на власні сили української революції і нехтуванні їх організації й розбудовою. Ми довше зупинилися на аналізі явища, відомого під назвою «Пашковецька республіка», для того, щоб кожний міг дати собі відповідь, чи між цим явищем, а Актом 30 червня можна провести будь-яку аналогію. Як-не-як, таку аналогію «запропонував» офіційоз серйозного українського середовища!

13) Див. Степан Бандера: *Слово до українських націоналістів-революціонерів*, 1948. Див. також, Петро Мірчук: *Акт відновлення Української державности, 30 червня 1941 року, його генеза та політичне й історичне значення*. Нью-Йорк, 1952, стор. 58-60.

думаючих українських самостійників сучасне положення українського народу і перспективи його майбутнього визволення¹⁴.

2. На підходах до об'єктивної оцінки

Об'єктивній оцінці Акту 30 червня дуже може допомогти факт, що в політичній ситуації, яка створилася на початку війни Німеччини проти Советського Союзу, Акт 30 червня не був явищем відокремленим. Пробним каменем німецької східної політики в її гітлерівському виданні не тільки було проголошення української держави, але й проголошення литовської держави й створення литовського тимчасового уряду. 23-го червня 1941 р. литовська підпільна організація ЛАФ (Фронт литовських активістів) проголосила відновлення Литовської Республіки, закликала литовський народ до повстання проти большевиків і створила тимчасовий литовський уряд з провідником ЛАФ-у полк. Казисом Шкірпою на чолі. Полк. Шкірпа перебував у Берліні — це був останній посол Литовської Республіки в Німеччині — але його заступник проф. Юозас Амброзевичіус перебував у Литві, стаючи віцепрем'єром тимчасового уряду. Литовські дивізії, що перебували в Червоній армії на положенні т. зв. територіальних дивізій, повстали і негайно підпорядкувалися підпільному уряду. Вони виступили чинно проти з'єднань Червоної армії, поважно причиняючись до їх панічної втечі з Литви. Дня 27 червня Литва була вже повністю в руках литовських повстанців.

До речі, треба підкреслити, що тимчасовий підпільний уряд постав у Литві не зважаючи на те, що за кордоном існував литовський екзильний уряд. Коли ЛАФ проголосив литовський Акт 23 червня, у Лондоні діяв екзильний уряд, створений т. зв. «Ейдкунськими актами». У червні 1940 р. останній президент Литовської Республіки, Антанас Сметона, пропонував поставити советській агресії збройний спротив, але для своєї пропозиції не отримав більшості тодішнього литовського уряду. Тоді Сметона в Ейдунах, тобто ще на литовській землі, звільнив прем'єра литовського уряду А. Меркиса і на його місце йменував литовського дипломата, що перебував у Лондоні та доручив йому зформувати екзильний уряд на боці Західних Альянтів. Дуже подібна ситуація існувала з українським екзильним урядом (УНР), який заявою прем'єра В. Прокоповича й міністра закордонних справ О. Шуль-

14) Якщо приймаємо за істину максиму, що «історія повинна бути вчителькою життя», то об'єктивна аналіза Акту 30 червня є konieczною для науки грядучим поколінням українських самостійників не тільки тому, що події мають схильність в історії повторюватися. Потрібно знати точно минуле не тільки тому, що в ньому скриваються зародки майбутнього, але тому, щоб ці зародки використати для майбутньої дії. Керівництво тією дією може зійти на манівці, коли позитивні сторінки минулого будуть закриті, а залишаться самі негативи. Нічого немає легшого, як провести блискучу критику подій минулого, але критика для самої критики є шкідливою. Можна, наприклад, розкритикувати Акт 22 січня, підкреслюючи помилки, промахи, чи навіть перекозчення його творців, але не в творцях справа, тільки в самому Акті 22 січня, що став заповітом, який мусить бути здійснений. І дійсно, якщо б не було Акту 22 січня, то й не могло бути Акту 30 червня у формі проголошення відновлення української держави.

гина з 1940 року теж оприділив себе до табору Західніх Альянтів. Було це, до речі, в той час правильне політичне потягнення тодішнього екзильного уряду УНР і його не треба було пізніше дезавуувати різними меморіями, коли почалася була війна Німеччини проти Советського Союзу¹⁵. Натомість треба було зайняти крайньо негативне становище до альянсу західніх потуг з Росією і водночас проти Німеччини, підтримуючи таким чином Акт 30 червня 1941 р. і двофронтову війну УПА проти Німеччини і Росії.

У цьому місці, варто відзначити, що литовський екзильний уряд у Лондоні не тільки не дезавуував литовського Акту 23 червня, але, навпаки, вже в серпні 1941 р. покликався на нього перед Західніми Альянтами, як на вияв волі литовського народу жити своїм незалежним життям у самостійній литовській державі. Очевидно, литовські політичні партії, до соціалістичної включно, як теж увесь литовський народ сприйняли Акт 23 червня, проголошений з ініціативи литовської підпільної організації ЛАФ (до речі, якоюсь мірою авторитарної організації, що складалася головню з прихильників авторитарної Литовської конституції, прийнятої 1938), як неминучий етап боротьби литовського народу за своє визволення, як акт політичної доцільности в умовах, що тоді створилися на литовських землях. За Акт 23 червня ніхто до ЛАФ-у ніяких претенсій не має, з творцями Акту 23 червня ніякої полеміки не веде, міністри покликаного ЛАФ-ом тимчасового уряду (теж нечлени ЛАФ-у) своєї участі в ньому не засуджують і не нарікають ні на те, що їх «обдурено», ані на те, що в майбутньому на них за цю участь посипалися «незаслужені» німецькі репресії. І ніхто до ЛАФ-у не має претенсій, що тимчасовий литовський уряд очолив провідник ЛАФ-у, міністрами головних ресортів стали члени ЛАФ-у (головню члени колишніх парамілітарних організацій) і що члени інших заслужених литовських партій (християнсько-демократичної, соціалістичної і т. ін.) знайшлися, в цьому уряді в меншості так би мовити під «диктатурою» ЛАФ-у. І ніхто з цих партій не відмовлявся увійти в склад проголошеного ЛАФ-ом уряду, як теж пізніше не відмовлявся увійти в склад литовської УГВР — Головного Литовського Визвольного Комітету, що був створений 14 лютого 1944 року теж з ініціативи ЛАФ-у.

15) У правителів III Райху екзильний уряд УНР не мав найменших шансів не тільки через паризьку заяву Прокоповича-Шульгина з 1940 року. Це ж ясно, що коли б ці правителі мали в плані будувати суверенну українську державу (переходово вони такі плани мали! Див. Gerhard L. Weinberg, "Der deutsche Entschluss zum Angriff auf die Sowjetunion", *Vierteljahrshäfte Fuer Zeitgeschichte*, Stuttgart, 4, 1953, стор. 308), вони б вибирали між гетьманом Скоропадським, який очолював останній режим, що його німці визнавали в Україні, а Організацією Українських Націоналістів. Вільно мені висловити переконання, що були б вибрали гетьмана Скоропадського. У кожному випадку, меморіали з аргументацією легітимности уряду УНР, що одночасно були дезавуацією паризької заяви екзильного уряду УНР, були злишні і політично шкідливі для ідеї УНР як сили асоційованої із Західніми Альянтами. Проте ж ця асоційованість із Західніми Альянтами мусіла перестати неко бути, коли альянти питання державної незалежности України союзом з Росією перекреслили.

Очевидно, нацистська Німеччина не мала найменшої охоти визнати литовський Акт 23 червня і тільки чекала догідної хвилини, коли почати репресії проти творців цього Акту. Дня 5. 8. 1941 р. інтерновано в Берліні полк. Казиса Шкірпу і після спроб вплинути на нього, щоб відкликав Акт і розв'язав уряд (!), посаджено його в концтабір в Саксенгаузен. Урядуючих у Литві віцепрем'єрів Юозаса Амбровевичюса та Леонаса Прапулеоніса арештовано і вивезено до концентраційного табору в Дахау. Литву включено як *генеральний комісаріят* до Райхскомісаріату «Остлянд». Генеральним комісарем для Литви призначено д-ра Адріана Рентельна, типічного нацистського кадика, що розвів у Литві режим жакливого терору й експлуатації. Протинімецький резистанс зростав з дня на день і викликав жакливі німецькі репресії: тільки одного дня, 9. 7. 1944 року розстріляно в Ковні 800 бійців Литовської повстанчої армії, яка зформувалася в 1943 році. Остаточоно створився Головний Литовський Визвольний Комітет, який створили такі партії й середовища: ЛАФ, Литовський національний союз, Литовська селянська партія, Соціал-демократична партія, Християнсько-демократична партія, Союз литовських ветеранів, і який перейняв керівництво Литовською повстанчою армією й підпільною боротьбою з метою вибороти визволення литовського народу й відновити на литовських землях Литовську Республіку. В 1944 році німці пробували покликати до життя литовську СС дивізію (так, як це зробили в Естонії та в Латвії), але в Литві набір до дивізії не вдавсь. Допоміжна литовська поліція була роззброєна німцями, або втекла в ліс, а німці теж арештували ген. Павла Плечавічіюса та його шефа штабу, які на вимогу німців погодились були організувати литовську СС дивізію. Але вже 13. 7. 1944 року советські армії зайняли столицю Литви — Вільну, а 1. 8. 1944 року — Ковно (Каунас). Почалася нова окупація Литви Москвою під час якої Литовська повстанча армія вела збройну боротьбу принаймні до 1950 року, коли на присмирнення Литви прибули до Литви значні сили внутрішніх військ МВД під проводом відомого спеца від придушування визвольних рухів, ген. арм. І. А. Серова. В 1949 році прибув закордон віцепрезидент Головного Литовського Визвольного Комітету о. монсенйор Кручевічіюс, який у своєму інтерв'ю закордонним журналістам про визвольну боротьбу поза залізною занавісою заявив, між іншими, що «найбільш хоробрим і ефективним рухом спротиву за залізною занавісою слід уважати Українську Повстанську Армію»¹⁶.

Отже, події в Литві складались дуже подібно до подій в Україні.

16) Події на Литві реферуємо за різними числами офіційного органу Головної Литовської Ради в США, *Литовським Бюлетенем* (в англійській мові). Знаменито редагований шефом Литовського Інформаційного Центру, п. Марією Кізіс, *The Lithuanian Bulletin* (Lithuanian-American Information Center, 233 Broadway, New York, N.Y., 10007) є цінним джерелом для вивчення недавньої історії Литви, дії Литовської повстанчої армії (цінні, оригінальні знімки), литовського резистансу на литовських землях та (з українцями) в советських концентраційних таборах, а теж сучасної соціальної, економічної та національної ситуації на литовських землях і в цілому СССР і т. ін. Про подані мною факти, див., головню, річник VI за 1948 рік (ч. 8-10) та VII за 1949 рік.

В обох країнах відбулося ще в червні 1941 р. проголошення відновлення державности, при чому в обох цих країнах ініціаторами проголошення були підпільні організації націоналістичного характеру: в Литві — ЛАФ під проводом полк. Казиса Шкірпі, в Україні — ОУН під проводом Степана Бандери. В обох країнах покликані підпільними організаціями тимчасові уряди були репресовані німцями, при чому, знов же, в обох випадках німці старалися вплинути на організації, щоб вони відкликали проголошення державности й розв'язали уряди. В обох країнах репресії охопили, головно, провідні кадри підпільних організацій, при чому і дальший розвиток в обох країнах був різко подібний: постав протинімецький резистанс, створилася партизанська армія, зформувалося її керівництво, що в обох випадках мало навіть подібні назви. Під проводом УГВР чи ГЛВК, що діяли в характері підпільних урядів, визвольна боротьба продовжувалася ще довгі роки після закінчення війни в Європі, яка звернула на себе увагу цілого світу¹⁷. Події в обох країнах складалися дуже подібно, різко подібно, але не подібно складалася реакція політичних середовищ обох народів на ці події. Чи справді *si duo faciunt idem, non est idem*? Чому ж тоді за литовським Актом 23 червня стоять муром всі литовські політичні середовища, не виключаючи рішучих противників ЛАФ-у (соціал-демократи, селянська партія, християнські демократи), а за Актом 30 червня не стоїть навіть дехто з цих політичних діячів, які брали в ньому безпосередню участь? Дозволю собі зрадити цю таємницю: литовці, без огляду на свою партійну приналежність, беруть до уваги перш-за-все зміст акту і розглядають його як державний чин, що в даних умовах мусів бути кимось зроблений і тому навіть противники ЛАФ-у радіють, що ЛАФ проявив потрібну ініціативу й dokonав цього державного чину, який мусів бути dokonаний. Українські критики розглядають Акт 30 червня не з погляду на його зміст і на безсумнівну конечність проголошення цього змісту, але з погляду на ініціаторів цього проголошення. Українським критикам не важне те, що проголошено, але хто проголосив. Коли ж цього проголошення dokonали «богопротивні», «недемократичні», «тоталітарні», «бандерівські» націоналісти, то й проголошений ними Акт 30 червня є «богопротивний» і шкідливий українському народові. Випадає спитатися, чи положення українського народу було б краще, якщо б Акту 30 червня не проголошено? Шановним критикам було б дуже важко відповісти на це питання.

17) Про УПА писало й згадувало дуже багато чужинців, але про рівнобіжну оцінку української й литовської повстанчої боротьби, зокрема в післявоєнних воках, нам відомо з творів проф. Елліота Р. Гудмена та Чарлза В. Тесера. Зокрема важлива оцінка Тесера, що є абсолювентом Військової Академії у Вест Пойнті, був довгі роки у закордонній службі, а в роки минулої війни був пов'язаний з О(фіс) С(традежік) С(ервіссес). Тепер викладач у Воеєнній Колерії. Тесер пропонував, щоб створити в американському Генштабі постійний департамент для повстанської боротьби. Див. Elliot R. Goodman, *The Soviet Design for a World State*. With a Foreword by Philip E. Mosely. New York, 1960, p. 95; Charles W. Thayer, *Guerrilla*. Foreword by Sir Fitzroy Maclean. New York, Evanston, and London, 1963, pp. 76, 136.

З погляду свого змісту, литовський Акт 23 червня та український Акт 30 червня представляв на самому початку війни для Німеччини небувалу шансу перемоги над Москвою, що очевидно мала б світове значення. Дозволю собі в цьому місці знову віддати голос Пітерові Кляйстові. Він оцінює цю шансу так: «Небувала нагода в руках Гітлера: доля цілого континенту, що хоче повернутися до своєї колишньої єдності, до своєї давньої величі і стоїть перед ним з викликом. Незвичайна історична перемога насувається тому, хто відважиться перескочити власну тінь, вузькі національні інтереси власного народу, хто зуміє перемогти насамперед себе самого.

Рука Гітлера не сягає по цю нагоду... Гітлер не бачить загального європейського завдання, він бачить тільки Німеччину, силу Німеччини, цілі Німеччини. Він бачить тільки простір, який хоче здобути для Німеччини, але не живі народи у цьому просторі. Гітлер не розуміє цієї небувалої нагоди, яку йому большевицький режим кинув під ноги. Гітлер вперто тримається державницького думання традиційної школи, він пробує застосувати колоніальні методи в Європі в часі, коли вже в Африці чи в Азії почався сумерк колоніального панування над чужими народами. Гітлер не вирушає до величного походу за визволення, він рушає в похід за колоніальне підкорення, в якому скривавиться Німеччина. Отже, залишається плян «Барбаросса», отже висилається райхс- і гебітскомісарів. Вільні уряди у Львові та в Ковні розганяється. Українських борців за волю не висилається на фронт, але саджається до концтаборів... Колгоспів в Україні не касується. Українських науковців наганяється з їхніх інститутів... Німецькі правління, німецькі монополі, німецькі акційні спілки й керівники сільського господарства — все це тягнеться в густій масі за армією й захоплює все, що бачить — машини й запаси, копальні й заводи, колгоспи й радгоспи. Німі стоять мільйони українців, росіян, білорусів, дивлячись на ті зміни. Щойно тільки вони вітали німецьку армію, а тепер німа тишина заступає недавню радість. Не є визволенням те, що прийшло. Брунатні комісари змінили тільки червоних комісарів — і це все. Відчуження між окупаційною владою й населенням зростає, відчуження, що перемінюється в одверту ворожнечу, коли не тільки беруть нафту й залізну руду, але й людей. Завкелівський «набір робітників на Сході» у формі рішучої людоловлі «остівських недолюдків і мешканців багон», примушує населення окупованих областей до втечі, кидає його в обійми партизанів. В скорому часі не ріжуть останньої свині, щоб погостити німецького вояка, але починається партизанська війна... Тепер уже нема сотень-тисяч перебіжчиків. Червона армія вже знає, що проти неї не стоїть визволитель.

Під політичними й мілітарними ударами вона щораз більше гартується...»¹⁸

Ми свідомо навели довшу цитату з твору відомого німецького політичного діяча й науковця, з якої видно не тільки правильну оцінку німецької східної політики, але з якої пробивається теж певен жаль за перемогою, що так легко висмикнулася з німецьких рук. У своїх творах Кляйст виразно обвинувачує Гітлера і його найближче оточення за німецьку політику на Сході, а тим самим за німецьку поразку в минулій війні, але він теж свідомий, що цю політику не можна було змінити через безмежну зарозумілість Гітлера і його дорадників, дарма що тисячі німців бачили, що ця політика веде до катастрофи¹⁹. Кляйст також стверджує, що в результаті українського спротиву створився був великий хаос у думанні та методах різних німецьких чинників в Україні, що навіть годі було тоді в ньому розібратись. У кожному разі різні німецькі чинники в Україні почали хитатися під впливом українського спротиву й щораз поступалися перед українськими прагненнями до власної держави і власної збройної сили. Дуже показовими під цим оглядом є спроби деяких чинників армії й СС (наприклад, групи губернатора Вехтера в Галичині) обійти заборону Гітлера покликувати до зброї українців та інші поневолені Москвою народи, або й теж цілий власовський рух, що його затіяли деякі русофільські чинники Вермахту. На своє нещастя, німці робили ці спроби дуже поволі, а остаточний відступ від колоніальної політики прийшов щойно тоді, коли німецьких окупантів уже не стало на Україні. Ця зміна політики прийшла вже запізно, до того ж вона потопала в протиріччях між ставкою на єдину й неподільну Росію і ставкою на поневолені Москвою народи, а тому не могла вже вплинути на вислід війни на Сході. Ці факти дають підставу британському дослідникові у коментуванні Акту 30 червня висловити ствердження, що божевільля нацистської доктрини (через яку розігнано український уряд у Львові й арештовано Ярослава Стецька) коштувало німців підтримки 40 мільйонів українців²⁰.

18) Див. Кляйст II, стор. 320-321. В іншому своєму творі (Кляйст I), Кляйст стверджує, що «перші партизани, які воювали проти німців на Сході, були розчаровані українські націоналісти, а не советські агенти». Див. Кляйст I, стор. 190.

19) У своєму творі (Кляйст I, стор. 221-225) Кляйст розказує про свою особисту спробу вплинути на Гітлера і добитися зміни політики на Сході, зокрема у відношенні до українців. Подібну спробу робив капітан Оберлендер, зв'язковий старшина до українського батальйону добровольців «Нахтігаль». Вислухавши декілька речень з доповіді Оберлендера, фюрер заявив коротко: «Ви не знаєте, що говорите. Росія є нашою Африкою, а росіяни — нашими неграми» (Оберлендер говорить про українців! — Л. Ш.). Див. P. Levenhuehn, *German Military Intelligence*, London, 1954, p. 165. З інших німецьких політичних діячів, що послідовно протестували проти гітлерівської східної політики, треба ще назвати д-ра Отто Бройтігама, Анатолія ван дер Мілльє, Фріца Рудольфа Арльта, д-ра Тавберта (з мін. пропаганди), д-ра Маркуля й багатьох інших, що їх становище залишилося в документах проголошених у зв'язку з Нюрнберзьким процесом. Див. також, Otto Bräutigam, *Ueberblick ueber die Besetzten Ostgebiete Waehrend des 2. Weltkrieges*. Tübingen, Studies des Institutes für Besatzungsfragen, 1954.

20) Див. D. G. Stewart-Smith, *The Defeat of Communism*. Preface by Salvador de Madariaga. London, 1964, стор. 97. Стюарт-Сміт назвав підрозділ, в якому він коментує

У світлі повищих оцінок, годі відмовити Актам 23 і 30 червня, dokonаних підпільними організаціями литовського й українського націоналізму, далекосяглого історичного значення у світових масштабах. Приймаючи до відома проголошення відновлення української та литовської державности і підтримуючи визвольну боротьбу інших поневолених Москвою народів, Німеччина могла досягнути перемогу над большевицькою Москвою. Відкидаючи ці проголошення і репресуючи їх ініціаторів, німці виявили свої справжні наміри на початку своєї кампанії на Схід. Їхня політика на Сході була не тільки «разюче незручна», як каже Фредборг, але й глупа та божевільна, і, тому найбільш шкідлива й катастрофічна. І тільки ця німецька східня політика, що для її викриття причинилися Акти 23 і 30 червня, присудила провідників III Райху до їхнього покарання найбільш драстичною і соромною невдачею і поразкою, що їх колинебудь знала історія.

3. На сторожі державної концепції УНР

Загальною відома істина в нас та, що найбільше критиків Акту 30 червня рекрутується з середовища екзильного державного центру УНР. Серед прихильників державного центру УНР відрізняємо людей, що вірою й правдою стоять за цю концепцію, бо для них вона частка їхньої історичної пам'яті, частка їхнього минулого, коли вони під прапорами УНР і під проводом сл. п. Головного Отамана Симона Петлюри боролися за побудову української державности і в цій важкій боротьбі проявляли велику посвяту й жертвенність. І довгі роки між двома війнами вони нетерпеливо чекали, коли «сурми заграють» і вони рушать в новий похід за визволення своєї дорогої Батьківщини. Але, як і в кожному політичному середовищі, не бракує теж серед прихильників концепції УНР елементу опортуністичного й кон'юнктурального. Прикро дивитися тепер, як деякі оборонці державної концепції УНР у минулому обертаються тепер у визнавців «реалітетів», себто визнавців Української ССР, що була й є запереченням державної концепції УНР.

З боку прихильників державної концепції УНР критиковано Акт 30 червня як заперечення державної концепції УНР. Серйозні закиди чотувались таких моментів: а) «проголошено» державу, яку вже проголошено Актом 22 січня; б) одну легітимацію до

Акт 30 червня: 30. VI.—9. VII. 1941, отже датами Акту й арешту Ярослава Стецька нацистською поліцією безпеки. Автор називає ОУН під проводом Степана Бандери «антинацистською», ОУН під проводом полк. Андрія Мельника (стор. 88) «пронацистською» за звернення полк. А. Мельника до Гітлера з дня 6. VII. 1941. Очевидно, для обвинувачення ОУН полк. Мельника в пронацистських симпатіях немає підстав, але ми навели твердження британського автора для ілюстрації, як різні події й документи сприймаються чужинцями. Коли мова про звернення з 6. VII. 1941 р. — слід нагадати, що це було звернення колишніх високих старшин української армії у справі творення української армії. Його підписали полк. Мельник, ген. Омелянович-Павленко, ген. Капустянский, полк. Сушко, полк. Стефанів та полк. Дяченко, а теж Михайло Хронов'ят. Стюартів-Смітові не подобалися вислови звернення, щоб українській молоді «дозволено на честь брати участь у хрестопосному поході проти большевицького варварства». Пор. Армстронг, назв. праця, стор. 87.

будь-яких державних проголошень мав тільки легітимний уряд УНР в екзилі; в) ігноруючи існуючий екзильний уряд УНР, політичне середовище відповідальне за Акт 30 червня виявило тенденції до встановлення в Україні монопартійної диктатури. Про інші закиди, що мають більш особистий чи технічний характер, у цьому місці говорити не будемо.

Стоячи віч-на-віч цих закидів, нам приходится тільки ствердити, що проголошуючи *відновлення* української державности, Акт відновлював в Україні цю державність, що була проголошена й існувала, за яку сини й дочки українського народу боролися й клали своє життя в боротьбі. З цього погляду Акту 30 червня не можна вважати запереченням Акту 22 січня, бо якщо б не було останнього, то й не могло б було бути Акту 30 червня. Останній — це тільки закономірне продовження першого.

Відповідає правді, що в Акті 30 червня не згадано виразно державність УНР, бо для цього були дуже поважні причини. Ось вони:

1. Ми вже згадували, що заявою з 1940 року екзильний уряд УНР в особах прем'єра В. Прокоповича та міністра закордонних справ О. Шульгина поставив себе на бік Західніх Альянтів проти Німеччини. Цю заяву 1940 р. треба оцінювати позитивно; вона враховувала той стан, що заіснував на світовій шахівниці в перші роки II Світової війни. Він виявляв перевагу над українським становищем в I Світовій війні, коли українська політика поз'язувала надії на визволення тільки з перемогою Німеччини (Центральних держав). Випадає теж ствердити, що Слєксандер Шульгин мав легітимацію для свого проальянтського становища в 1940 році. В 1917 році він на пості міністра закордонних справ УНР обстоював альянс України з потугами Антанти, які визнали були *де факто* уряд УНР й акредитували при ньому своїх представників, і зрезигнував з посту, коли політика УЦРади почала схилюватися до орієнтації на Центральні держави. Резиґнація Шульгина була протестом проти такої орієнтації і цей факт був на Заході відомий.

Перехід екзильного уряду УНР у табір Західніх Альянтів не був проведений консеквентно до кінця. Вибух советсько-німецької війни змінив дещо ситуацію на світовій шахівниці, але головною причиною чому уряд УНР не знайшовся в Лондоні і не діяв там паралельно з польським чи литовським екзильним урядом, був факт, що Президент УНР в екзилі Андрій Лівіцький перебував на території окупованій німцями. На цій території перебувала теж військова та цивільна еміґрація УНР, що групувалася коло державного центру УНР. Все ж таки, з усіх цих скомплікованих причин екзильної політики УНР важко було в Акті відновлення української державности, що нібито мала постати з допомогою Німеччини, покликатися на державний центр УНР. І з цього погляду не можна відмовити політичній доціль-

ности фактові, що проголошення доконала революційна підпільна організація і своїм Актом заявила тільки про волю свого народу жити самостійним життям у відновленій державі. Рівночасно, вона не зв'язувала рук екзильному державному центрові, що міг продовжувати визвольну політику дипломатичними шляхами, а в разі потреби відпекатися від такої чи іншої дії підпільної організації. Цікаво, що це в Литві прекрасно зрозуміли, але, на жаль, не зрозуміли в нас.

2. Акт 30 червня відновлював українську державність, що на західно-українських землях існувала у формі Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а після Акту Злуки з 22 січня 1919 року, в формі Західної Области Української Народної Республіки (ЗОУНР). На жаль, законний уряд УНР у Варшавському пакті з 20. 4. 1920 року зрікся Західніх Земель України для Польщі. Екзильний уряд УНР ніколи не відкликав Варшавського пакту і коли цього не зробив до вибуху II Світової війни в 1939 році, то це якоюсь мірою можна б ще зрозуміти, хоча не оправдати. Екзильний уряд УНР перебував у Польщі на положенні «тихого» союзника і завжди леліяв надії на польсько-український похід для визволення України. Цілком інша ситуація заіснувала 17 вересня 1939 року, коли законні претенсії українського народу до Західніх Земель України пред'явила світові Москва своєю заявою, що бере під охорону українців у Західній Україні. Тоді, на нашу думку, повинна була появитися заява екзильного уряду УНР, якою уневажнювалося б Варшавський пакт, а території, що їх окупували советські армії, оголошувалося б територією УНР у згоді з Актом 22 січня 1919 року. Такої заяви не було й тому створювався доволі дивний стан: існувала територія УНР, окупована Москвою, і територія на захід від кордонної лінії, визначеної Варшавським пактом, що була територією... советською, до якої екзильний уряд УНР не міг пред'явити ніяких законних претенсій.

Акт 30 червня відновлював українську державність на цих територіях, на яких ця державність теоретично чи практично існувала у всі періоди існування Української Держави в будь-якій формі. III Універсал Центральної Ради визначив територію Української Народної Республіки без тих українських земель, що входили тоді до Австро-угорської монархії, і без Криму. Справу українських земель колишньої Австро-угорської монархії вирішив Акт 1 листопада 1918 року, в якому точно визначено межі Західноукраїнської Народної Республіки, пізнішої Західної Области УНР. Справу Криму вирішено договором гетьманської Української Держави з Кримом, що об'єднувався з Україною на засадах внутрішньої автономії. Договорами були врегульовані взаємини України з Доном та Кубанню і таким чином була достатня база для того, щоб розуміти що слід визнавати державною територією відновленої української держави. Цього точного розу-

міння не можна було затьмарювати контрверсійною справою західних кордонів України в світлі обов'язуючого екзильний уряд УНР Варшавського пакту. Поскілки в таких справах потрібна ясність становища, ніякого відклику в Акті 30 червня на екзильний уряд УНР бути не могло.

На цьому місці бажаємо вказати, що в наслідок всіх цих причин, серед ініціаторів Акту 30 червня існувала меншість, яка обстоювала інший проєкт проголошення. Тут ідеться про наради й дискусії, що продовжувалися майже весь 1940 рік і аж до вибуху війни. Отже, цей інший проєкт зовсім не враховував традицій УНР, але виходив з існуючого стану в Україні. Згідно з цим проєктом, у Львові, де мало відбутися проголошення, повинні були зібратися члени Верховної Ради СРСР і УССР, що не евакуювались на Схід, і, створивши Народні збори (скликані за різними проєктами), проголосити вихід Української ССР із Союзу ССР (на підставі 17 параграфу Конституції СРСР), виповісти війну Російській СФСР та приступити до антикомінтернівського пакту. До речі, цей проєкт був сильно підтримуваний німецькими приятелями самостійної України, але в середовищі ініціаторів Акту 30 червня він не здобув прихильності. Середовище полк. Євгена Коновальця залишилося вірним історичній концепції УНР і не дало себе звести на манівці сумнівним реалітетам.

Душею всієї цієї підготовчої роботи був Ярослав Стецько, майбутній прем'єр уряду, встановленого Актом 30 червня. Про нього пише американський дослідник українського націоналізму, Джон А. Армстронг, що «він відзначався бистрою інтелігенцією й здібністю узагальнювати досвід у формі політичних рецептів»²¹. Рецепти Ярослава Стецька тоді не передбачували і не передбачують тепер будь-якої можливості політичного використання «реалітетів» УССР. Рецепти Ярослава Стецька означають послідовну вірність самостійницьким ідеалам українського народу, втілених в Актах 22 січня 1918 і 1919 років, і це є вірність основній концепції УНР, під прапорами якої ці Акти здійснювались у вирі боротьби.

У цьому місці неможливо не звернути уваги, що крім концепції УНР, в українській екзильній політиці існувало ще гетьманське середовище, яке було вірним концепції гетьманської Української Держави 1918 року. Очолював оце середовище колишній гетьман, Павло Скоропадський, що мав свій осідок у Ванзее біля Берліну. У роки між двома світовими війнами гетьманське середовище значно реабілітувало себе в очах української політичної опінії, що й стало причиною значного його посилення в Західній Україні, в емігрантських кругах, а головню за океаном, де в США та Ка-

21) Див. Армстронг, назв. праця, стор. 54. Про Акт 30 червня, у назв. праці, див. сторінки 77-83. Це є зразок, як чужинець, що теж не виявляє надмірного ентузіазму для ОУН під проводом Степана Бандери, дає об'єктивну оцінку Акту 30 червня, дарма що інформації про нього збирав також від рішучих противників цього середовища.

наді воно нараховувало тисячі відданих і жертвених прихильників. Подорож гетьманича Данила Скоропадського в Канаду була одним великим тріумфом гетьманського середовища. Політична рація вимагала враховувати гетьманське середовище в усіх визвольних комбінаціях. Не зважаючи на гетьманський акт федерації з листопада 1918 року, гетьманське середовище на чолі з гетьманом вело виразно самостійницький курс своєї політики. Все це причинилося до значної ревізії поглядів на новітню Гетьманщину як на один з етапів української державности, в якому для будівництва тієї державности зроблено надзвичайно багато і то в різних ділянках державного будівництва.

В умовах зміни публічної opinio у відношенні до гетьманського табору не можливо було його далі дискримінувати й виключати з визвольної боротьби. Акт 30 червня давав повну змогу гетьманцям включитися в будівництво української державности. І треба сказати, що вони включилися і залишилися з українськими революціонерами навіть тоді, коли потрібно було вести боротьбу проти німецьких окупантів. У цьому місці не можу не згадати про с. п. полк. Варфоломія Євтимовича, який в 1943-1944 роках багато праці вложив у розбудову Української Повстанської Армії (УПА), працюючи активно у вишкільному відділі Крайового Військового Штабу Львівського краю (КВШ 11), що в майбутньому став Головним Штабом (ГШ УПА). За цю працю для розбудови підпільної збройної сили, Покійний був арештований німецькою поліцією і тільки за енергійним втручанням Гетьмана був звільнений.

Счевидно, середовище, яке проголосило Акт 30 червня, не мало найменшого наміру встановляти монопартійну диктатуру в Україні. Факт, що визначний член ОУН Степана Бандери, Ярослав Стецько, очолив тимчасовий уряд, пояснюється цими самими причинами, чому провідник ЛАФ-у, полк. Казис Шкірпа, очолив литовський тимчасовий уряд. Підпільні організації прийняли були відповідальність за Акти проголошення державности і ця відповідальність не була фіктивною. Вона б була фіктивною, якщо б ці організації призначили були нечленів своїх середовищ головами проголошених собою урядів. Поза тим, дуже важливою обставиною було побоювання, що нечлени підпільних організацій, під пресією німецького терористичного апарату могли б відкликати проголошення, до чого не можна було допустити. І, врешті, треба підкреслити ще факт, що в склад Тимчасового Уряду запрошено членів інших українських політичних середовищ, не виключаючи й соціалістичних, і коли до цього додати ще постанову акту, що »на західніх землях України твориться влада, яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві«²², то ледве чи можна серйозно говорити про якінебудь замаху ОУН Степана Бандери для встановлення монопартійної диктатури в Україні.

²²) Див. Армстронг, назв. праця, стор. 79-80; Мірчук, назв. праця, стор. 32.

На цьому тлі не можна відмовити Актові 30 червня психологічно-пропагандивного значення в українському та в чужинецькому світі. Серед чужинців дуже поширеною була легенда, що зв'язувала українські самостійницькі змагання з Німеччиною й представляла їх як німецький «винахід» чи німецьку «інтригу». Коли ж ми про цю легенду сьогодні мало чуємо, то це можемо завдячувати фактові, що в минулій світовій війні Актом 30 червня український народ протиставився німецьким завойовникам і повів проти них боротьбу на смерть і життя. Німцям, які прийшли в Україну з плянами обернути її в колонію і сподівалися застати в ній політичну порожнечу, одна українська політична організація, що в opinіi світу найкраще надавалася до виконання ролі послухних квіслінгів, поставила нових гітлерівських окупантів перед доконаний факт відновлення української державності.

Цей факт знищив легенду про пов'язаність української самостійницької політики з посторонніми чинниками²³. Коли дивитися на Акт 30 червня з історичної перспективи, то перш-за-все треба ствердити у відповідь всім критикам, що політична ситуація українського народу під час II Світової війни і після неї не була б кращою, якщо б Акт 30 червня було не проголошено. Навпаки, вона була б гіршою, бо вона була б кинула українців в обійми коляборації з німецькими окупантами як злом позірно меншим від большевицької окупації. Крім цього, українська визвольна політика не мала б з цього історичного часу доказів волі українського народу мати свою державу. Акт 30 червня дав докази існування такої волі не тільки самим проголошенням відновлення Української Держави, але й відношенням українських народніх мас до нього. Аджеж, ніхто не може заперечити, що вістка про відновлення української держави поширювалась на українських

23) Сьогодні українську самостійницьку політику з німцями пов'язують тільки большевики. Вони зокрема вперто твердять, що українські націоналісти вислугувалися німцям і договориються навіть до таких ідіотизмів, що сл. п. Степан Бандера казав німцям замкнути себе в німецькому концтаборі, щоб створити довкола своєї особи аврелю мученика. Це твердження належить не кому іншому, тільки кол. міністрові закордонних справ Української ССР, Дмитрові Мануїльському і було воно проголошене в доповіді, виголошеній на Конференції вчителів західньоукраїнських областей у Львові, 6. 1. 1945 року, а потім надруковане в окремих виданнях з текстом цієї доповіді. Про те, що в гітлерівських концтаборах загинули два брати сл. п. Степана Бандери, большевики не кажуть. Гадаю, що ми самі допомагаємо подібним большевицьким твердженням тому, що не провели дослідження німецьких документів, що зберігаються в різних архівосховищах у Франції, Англії та США. У цих документах зберігаються численні документарні свідчення, що німецькі нацисти вважали українських націоналістів ворогом ч. 1 і знищували їх, де тільки могли. Ми досі не встановили навіть списку цих наших друзів і подруг, українських націоналістів, які загинули з руки озвірілих гітлерівських катів, а ім'я їх дійсно лежить. Большевики знають цю документацію, але вони промовчують її згідно зі змодифікованою собою поговоркою: «Брежнєво світ пройде, а вертатися назад не треба». І брешуть на всі чотири застави, використовуючи нашу недбалість і пасивність. Ось, наприклад, у відомому памфлеті п. з. *Під чужими прапорами*, автори Володимир Белаєв і Михайло Рудницький цитують відому інструкцію для гітлерівських поліцейців на Україні, якої текст відомий із здобутих німецьких документів. Перший пункт цієї інструкції: «Наші вороги комуністи, бандерівці, партизани. Потенційно найбільш небезпечні бандерівці. За всяку ціну знищити!» — зник з «документальної студії» Бєляєва-Рудницького, хоча всі інші є! Див. В. Бєляєв, М. Рудницький, назв. праця, стор. 185. Повний текст у творі Миколи Лебедя, *УПА, протинімецького резистансу ОУН, відношення гітлерівських окупантів до українських націоналістів, протинаціоналістичного терору* — це першорядні політичні завдання української еміграції, а зокрема Організації Визвольного Фронту, що мусять бути виконані.

землях і український народ зустрічав її з радісним піднесенням. Скрізь були скликувані Святочні Народні Збори, на яких проголошувано відновлення української держави, скрізь відправлялися в церквах урочисті Богослуження в наміренні цієї держави і священники відбирали присяги на вірність цій державі. Скрізь творилися її органи: місцеві, районні й обласні управління. Український народ з охотою виконував усі зарядження нової влади і брав активну участь в її творенні. Скрізь панував лад, порядок і послух новій владі. Не можна відмовитись від пригадки, що навіть в далекому Благоеві, Одеської області, центрі болгарського району, болгарське населення врочисто проголосило відновлення української державности й створило місцеві органи нової влади²⁴.

Таким чином, за dokonаним фактом стали українські народні маси принаймні на половині території України, де дійшла вістка про проголошений Акт 30 червня, і коли німці відповіли на нього організованим терором, то народ почав готуватися до оборони своєї волі жити незалежним життям у самостійній Українській Державі. Процес кристалізації революційно-визвольних сил остаточно завершився в Українській Повстанчій Армії (УПА), яка розгорнула проти німецьких окупантів збройну боротьбу. Отже, Акт 30 червня, проголошений проти волі німців і заперечений ними, все ж таки причинився для цього, що український народ, як правний господар своєї землі, виступив на політичну арену в минулій війні. І про цей виступ знає весь світ, який ще й досі дуже мало поінформований про всі перипетії нашої визвольної війни в 1917–1920 рр. До речі, політична організація, що проголосила Акт 30 червня, виступила в перших днях війни як самостійницький та суверенний чинник, зі своєю власною, політичною концепцією та зі своїми власними силами, що виявили себе здатними боротися жертвно та завзято за здійснення цієї концепції. З трьох шляхів, які стояли перед українським народом у роки німецько-совєтської війни: а) заховуватися наскрізь пасивно й вижидати більше пригожих умов, б) заявитися по одній чи по другій стороні ворожих собі імперіалізмів і включитися в їхню боротьбу і в) вийти на арену боротьби як самостійний чинник, що боронить власних інтересів проти ворожих зазіхань, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, проголошенням Акту 30 червня, вибрала третій шлях, що був єдиним шляхом, на який міг вступити народ, що шанує свою гідність і прагне своєї волі.

Від цього, що ОУН під проводом Степана Бандери вибрала такий шлях, український народ здобув славу і зберіг єдність нації. Доба була »жорстока, як вовчиця«, як прорік Ольжич, і важко було в ній тридцятки дожити. Але ті, що в цій жорстокій боротьбі стали на шлях боротьби проти німецьких окупантів, зберегли честь української нації і виписали кров'ю її право на волю і незалежність. І про це в світі сумнівів теж немає!

²⁴) Див. нашу працю *Похідні групи ОУН*, Мюнхен, 1958, стор. 217.

Д-р Микола КЛИМИШИН

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІЯ В ПОХОДІ ДО ВОЛІ

Щоб сповнити священний заповіт наших великих предків, які довгі віки були володарями могутньої імперії на сході Європи, український народ невпинно змагається за своє державне визволення, готовий використати кожну сприятливу нагоду й посвятити найбільші жертви. Він у тому поході до волі творить історичні факти, які світлимим смолоскипами присвічують йому тернисту путь до тієї мети.

Після двістілітньої неволі, в першій половині XX століття, вписав український народ у свою історію світлоблискучі дати, які на віки закріплюють пам'ять про ті великі дні, коли він міг сказати перед цілим світом, що на сході Європи він має право володіння, яке йому правно належить, бо це його предківський спадок.

Ці дати — це 22 січня 1918 року, коли в Києві Українська Центральна Рада проголосила самостійну, від нікого незалежну Українську Народню Республіку; це 1 листопада 1918 року, коли Українська Національна Рада у Львові проголосила вільну Західню Українську Народню Республіку; це 22 січня 1919 року, коли віками поділені українські землі з'єдналися в одну Самостійну Соборну Українську Народню Республіку; це 15 березня 1939 року, коли Сойм Карпатської України проголосив Самостійну Карпатську Україну. Вкінці це 30 червня 1941 року, коли Народні Збори у Львові проголосили відновлення самостійності Української Державности.

В цьому році припадає 40-ва річниця цього останнього державного акту, що був проголошений в перших днях після вибуху німецько-советської війни, що сталося 22 червня 1941 р.

Творцем цього історичного акту було молоде покоління української нації, яке виростало на героїчному міті визвольної боротьби України в 1918-20 роках. Несказанно чудовий спомин волі, невгамований жаль по її втраті, палючий сором і палка жадоба відплати — це атмосфера, в якій те покоління виховувалося на свідомих і активних патріотів.

В людини свідомої поневолення її колись сильного і славного народу, його приниження й упіднення, збуджується і наповняє її ество негасиме прагнення волі, що проявляється в невідступній мрії й волі до чину. Така людина ніколи не перестає мріяти про визволення свого народу, вона не може покинути думки, яка шукає способу й нагоди сповнити свою мрію і в кожному сприятливому моменті замінюється в чин, який дуже часто одчайдушний і героїчний.

З таких одиниць складалося це покоління, яке зустрічало Другу світову війну як свою нагоду до чину. А було їх десятки тисяч

в цю пору, коли пролунали перші постріли війни. Їх виростила й покликала до чину романтика революційної дії УВО й ОУН.

Слабі духом, що ставали в позу статочних батьків народу, зводили словом і пером затяжні суперечки, накидаючись злобними лайками на Євгена Коновальця та провід УВО й ОУН за молодь, яка йшла в лави УВО, а потім ОУН, щоб виховуватися на неустрашених борців-революціонерів, замість — по їхній думці — йти розбудовувати господарське життя, щоб придбати побільше матеріяльних дібр, щоб поставити сильні кооперативи, крамниці, банки, господарські союзи і т. п.

Всі ті надбання приснули як миляні баньки під подувом воєнного буревію враз із усіма політичними партіями й осталася одна тільки сила, на яку міг спертися в часі війни український народ, а це ту, яку виховала школа УВО й ОУН. Напередодні війни, після смерті Євгена Коновальця, Провід ОУН захопила кліка, що хотіла надати членству ОУН таку ролю у відношенні до німців в часі війни, яку відіграло УНДО у відношенні до поляків у міжвоєнному часі. Та це завчасу було унеможливлене.

На Другому Великому Зборі ОУН, що відбувся незадовго до вибуху німецько-советської війни, ОУН очистилася від опортуністичних елементів і покликала новий Провід зі Степаном Бандерою на чолі, який повів ОУН під час війни важким і багатожертовним шляхом, але зате шляхом чесним і гідним, повним великого героїзму, який урятував український народ від ганебного клейма німецького коляборанта та зберіг гідність і добру славу українського народу, лицарською поставою і збройною боротьбою на два фронти здобув українському народові славу неустрашимого борця за своє державне визволення. Як тільки німецький вояк ступив першим кроком на українські землі, очищена й готова до боротьби ОУН під проводом Степана Бандери, підготувавши на час, що було потрібно, заставила Гітлера відповісти на питання: чи він іде битися, а чи миритися з українським народом?

Для цього використано дуже вміло той момент, коли зі Львова панічно повтікали большевицькі залоги, а німецька армія ще не встигла взяти здобутий терен під докладну контролю.

Утворилася ситуація, коли український народ мав три дні вільного часу, щоб задекларувати своє вільне бажання стати господарем на своїй прадідівській землі.

Виконуючи доручення Степана Бандери, члени Проводу революційної ОУН довели в дні 30 червня 1941 року до ухвалення на Народніх Зборах у Львові Акту відновлення Самостійної Української Держави та проголосили цей Акт через радіостанцію цілому українському народові й цілому світові. Вістка про вільну Українську Державу розносилася на хвилях етеру цілих три дні.

Тоді в столиці Західньої України створився Уряд під головуванням Ярослава Стецька, затверджений Народніми Зборами. Уряд прийняв назву Тимчасового Правління Української Держави.

ви, бо в плянах ОУН було створити Уряд для всіх земель України в Києві.

На допомогу новоствореному Урядові стали організовані в три похідні групи сім тисяч членства ОУН, які скорими маршами, вслід за воєнним фронтом, розбрелися по всіх теренах України, звільнених від червоної армії. Скрізь по всіх містах і селах, подібно як у Львові, вони проголошували відновлення Самостійної Української Держави та творили українську адміністрацію і поліцію. Це розкочувалося по всіх землях зі скорістю й силою пожежі підсилюваної буйним вітром. Цим вітром було глибоке переконання, що ось прийшов час, коли належить показати, як український народ, хоч довго поневолюваний, може зірватися на ноги і стати сильно-владно на своїй землі, як володар.

Цей Акт був сповненням мрії всіх тих революціонерів, які стали під прапор ОУН, щоб здобути волю Україні. Вони у швидких маршах переходили через чи попри Львів, де їх батьки в 1918 році створили Перше Листопада, невмирущої слави історичний факт. І так, як їхні батьки не чекали, що скаже Відень, взяли в руки зброю і, перебравши владу від окупантів, проголосили самостійну Західню Українську Народню Республіку, так тепер вони на Львівському Ратуші поставили блакитно-жовтий прапор, символ всієї України, проголосивши через радіо самостійну Українську Державу. Їм було байдуже, що їхні батьки мали багато крашу нагоду, бо мали до діла з ворогом, що капітулював, що доля поставила їх на прю з непереможним до того часу ворогом, який у двох-трьох тижнях перемагав і змушував до капітуляції вільні держави Європи — Польщу, Бельгію, Голландію, Францію — і який в тому часі був у зеніті своєї сили й розгону. Їм це було байдуже. Вони знали, що прийшов час їх чину, який вони мусять повністю використати.

І слушно! Це був чин для якого такого моменту вже не було на протязі цілої Другої світової війни. День 30 червня вже не повторився! Це був одинокий дар долі для покоління тридцятидесятиків, що їх тепер називаємо бандерівцями, і вони його використали максимально, мов би знали наперед, що другого такого дня їм доля скоро не дасть.

І стає дивно, що вони так успішно зі всім справилися, що не тільки добре запланували, але й прецизно виконали.

Бо хто брав би поважно такі «хлоп'ячі мрії-пляни» про те, як українські націоналісти на теренах воєнних дій, контрольованих мільйонною армією, пройдуть десятки кілометрів незавважени і в одному дні зійдуться Дружини Українських Націоналістів (ДУН) під проводом сотника Шухевича і передові відділи Похідної Групи Миколи Лемика і ті, що їх з півночі привів Іван Климів-Легенда, і всі вони, нав'язавши контакт із сіткою ОУН, що видержала большевицьку окупацію, скличуть в одному дні оцілілих громадян Львова й на тих Зборах ухвалять і проголосять віднов-

лення самостійної Української Держави. »Діти, діти, покиньте дурні мрії, бо все це не має реальної підстави« — похитуючи головою, сказав би »реальний політик«. А так було заплановано і так сталося. Плян виконано до фінезій. Тільки . . . Ярослав Стецько не з'явився на Зборах у фракту й циліндрі, а в подорожньому плащі та ще й з поставленим ковніром, що дуже не до вподоби теперішнім »статочним реальним політикам«, яких тоді аж ніяк не можна було бачити при праці.

Акт 30 червня був типово революційним чином у кожному аспекті, бо умовини, в яких він був здійснений, ніяк не дозволяли його зреалізувати іншим шляхом. Це стає очевидним по 40 літах, коли та подія і ситуація уже докладно знані зі всіх сторін і з різних джерел, а головню з гітлерівських документів, які дотепер виявлено і які є доступні для тих, що хочуть докладно студіювати ту добу нашої історії. Дуже багатомовні копії інструкцій, які мені подали, але вони вже в нашій літературі цитовані, а зміст їх приблизно такий: »докладно доведено, що рух Бандери приготується силою здобути самостійність України, тому всіх бандерівців належить арештувати й після коротких допитів без розголосу ліквідувати«. Ці інструкції були виконували дуже докладно, але це не відстрашило тих, які на крилах юних мрій ішли, щоб побачити мрію своїх мрій, столицю України, золотoverхий Київ. Багато із них не знали де, коли і в яких умовинах закінчиться цей похід. Про них поетичними словами говорить пісня:

А там на Вкраїні в степу над Дніпром
Чорніє могила з похилим хрестом.
В ній милому сняться райдужні сні,
А вітер шепоче: »вернися, верни . . .«

Але більшість із них дійшла до назначеної в плані мети й виконала завдання — донесли народові вістку про те, що у Львові сталося, що є ОУН, яка кличе »у бій за волю і народ«. В наслідок того у всіх найменших закутинах українських земель, які були звільнені бодай на короткий час від большевицької окупації, побували члени Похідних Груп, яких завданням було організувати адміністрацію України й помагати українському Урядові, а на випадок ворожої постави німців — готовити народ до боротьби, організувати бойові сили, збирати і готувати боеприпаси, що їх можна було знаходити в ті воєнні часи, коли все хтось із успіхом наступав, або відступав і в поспіху забував, або губив, або таки кидав зброю.

Німці не відразу зорієнтувалися і тому українська адміністрація і поліція довгий час виконували владу в Україні.

Правда, в два тижні після Акту вже був арештований Ярослав Стецько, голова Тимчасового Правління, але обласні і районні Управління проіснували до пізньої осені 1941 року, а навіть в 1942 році багато районних Управлінь і майже всі сільські й робітничі

об'єднання осталися, що народ свobodно, за ініціативою членів Похідних Груп, вибирав у 1941 році.

Акт 30 червня нічим не є менше вартісним від інших того роду актів, що їх ми назвали на початку статті. Ворог скорими ударами не допускав до здійснення волі української держави. Збройна боротьба проти ворога в обороні Акту 30 червня велася понад 10 літ і капітуляції ворог не виміг ні на творцях Акту, ані на ОУН і УПА, хоч не раз цілі дивізії вели бої з невеликими відділами УПА. УПА була добре вивінувана, добре вишколена, одчайдушно відважна й героїчна. Упівці знали за що борються і боролися по-геройськи, не жаліючи ні крові, ані свого життя. Про це свідчать самі вороги в своїй літературі, якої є дуже багато так у поляків і німців, як і в большевиків.

Бійці й командири УПА знали, що вони борються за те, що було проголошене Актом 30 червня, і йшли у бій з ім'ям Бандери на устах.

Коли перечитуємо картки нашої історії 40-их років, то часто приходить на думку питання: як була б виглядала наша історія без революційної дії УВО, ОУН, УПА, без Акту 30 червня? Це наша виказка, це право на державність, це право на владу на рідній землі, за що билися і гинули наші предки і наше покоління нічим не повстидалось перед ними, бо гідно сповнило свій обов'язок переданий батьками.

В Акті 30 червня сконкретизувалася воля народу стати собою, стати у воєнний час рівним серед народів і здобути собі позицію підмета, а не предмета, стати володарем на своїй землі.

Відколи Україна стала поневоленою, то кожне покоління дістає у спадку по своїх батьках священний обов'язок боротьби за визволення України. Покоління Степана Бандери, приготавляючись сповнити свій одідичений обов'язок, написало на своєму прапорі: »Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї«. Тому, коли прийшов час, на який вони надіялися, вони не вагалися стати до бою, хоч знали, що сили аж ніяк не рівні. Але вони на це не зважали, бо знали, що с'як чи так вони сповнять те, що на їх прапорі написано. Дуже важне і те, що український народ уже був привик сподіватися від ОУН революційних чинів і того від ОУН зовсім слухав.

Членство ОУН, скропивши своєю кров'ю Акт 30 червня, гідно сповнило свій обов'язок і може з чистою совістю передати його своїм наслідникам як світлий смолоскип, що буде їм присвічувати героїчний шлях до назначеної мети — Самостійної Соборної Української Держави.

Дуже тяжку роль довелося сповнити в обороні Акту 30 червня Степанові Бандері і Ярославові Стецькові. Вони були арештовані і змушувані відкликати цей Акт. Вони, як гідні представники української нації, категорично відмовилися від того. За те були посаджені в концентраційний табір Саксенгаузен, де вони видер-

жали повні три роки, хоч багато з членів ОУН тих умовин не видержали і погинули. Вони діждалися того, що їх німецька влада не тільки випустила, але й перепросила, заявивши, що їх ув'язнення було великою помилкою. Отже, можна сказати, що не вони перед німцями, але німці перед ними скапітулювали.

Проголошення Акту 30 червня у Львові має для майбутности велике значення, бо це вже два рази в першій половині двадцятого століття українці проголосили свою вільну державу у Львові, а не поляки, які постійно переконують Західний світ, що Львів польський.

Леонід ПОЛТАВА

НЕВГАСИМЕ СЛОВО (†28. 5. 1916)

*В тобі дух мій, будуче моє,
І краса, і держава.*

Іван Франко

В темні дні, домовинно-нічні,
Понад вежами Львова
Спалахнули бентежні вогні
Українського слова.

Виростали вони і цвіли
Впарі з сонцем, в zenіті,
Хоч згірдливо всміхались орли,
Адже з кузні вогні ті.

Посміхнувся і син коваля —
Чорнорукого Яця.
Він збагнув, що одвічна земля —
Кузня вічної праці,

І на ній найніжніші квітки
І найтяжчі будови —
То плід сонця, людської руки
Ще й вогненного слова.

І летіли слова з-під пера,
Як з-під молота — жаром,
І обабіч і Сяну й Дніпра —
Виростали пожаром.

Глянь: над прахом орлів устає
Той вогонь величавий:
В ньому — дух твій, майбутнє твоє,
І краса, і держава!

Париж, 1950

Проф. д-р Юрій БОЙКО

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОСОФІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

(Закінчення, 3)

Всі творці московської культури відчували й розуміли її основну ідею, як ідею *месіянську*. На цій базі сходилися всі течії московської культурної думки, що при своїх ідеологічних розходженнях однаково сприймали ідею Москви, як месіянське післанництво «Третього Риму». В історичному процесі, ця ідея глибоко просякла не тільки свідомість, але й інстинкт носіїв московської культури. Клясичне зформулювання ідеологічної концепції московського культурного месіянства дав Достоевський такими словами: «Істина одна! А значить тільки один із народів може мати справжнього Бога, хоч би інші народи мали своїх особливих богів. Всякий народ мусить вірити, коли хоче довго жити, що в ньому і тільки в ньому зосереджується місія рятунку світу; що він живе для того, щоб стояти на чолі інших народів і втягати їх до себе во єдино... Призначення московської людини безспірно всеєвропейське й усесвітнє»...

Безперервне наростання цієї месіянської тенденції з особливою силою виявилось в московській літературі й відбивається на цілому її розвитку аж до сучасності. Духове наставлення — «Москва — Третій Рим» — просякає творчість Пушкіна, Аксакова, Тютчева, Данілевського, Достоевського та багатьох інших. Аксаков зформулював його таким твердженням: «Московська історія має значення всесвітньої сповіді. Вона може читатися як життя святих (!)»... Навіть в останній передреволюційній добі, коли вже виразно відчувалося наближення кризи московської культури, і її позначав занепадницький декаданс, навіть і тоді формула Достоевського стимулювала творчість московських письменників. Символіст Андрей Бєлий, який полонив у ті часи вже соціально розложеному й духово надламану московську суспільність, голосив в екстазі:

— «Росія, Росія, Росія,
— Месія грядучого дня!...»

Дореволюційна генерація московських письменників, уже опинившись в буревію революції, не переставала жити старою ідейною спадщиною. Серед спричиненої революцією катастрофи старого укладу московської культури, відомий поет А. Блок усе ж знаходив надхнення на вірші, в яких яскраво віддзеркалювалася клясична нота месіанізму. Блок відчував, що за назверхньою ломкою старих форм, внутрішня суть московської духовості та її цілеспрямованість залишаться і у большевизмі. І він не помилився!

Політика — це в значній мірі функція духового укладу даного народу та його культури. Московська цілеспрямованість культурного процесу визначила також напрямні розвитку історіософії й суспільної думки Москви, що в політичному пляні оформилася в імперіялістичний фактор. Месіянсько-імперіялістична риса спільна для всіх філософських і політичних напрямків московського суспільства в усіх часах — «слов'янофілів» і народників, бакунівців і толстовців, марксистів і «євразійців». Вона незмінно виявляється в концепціях Достоевського й Герцена, Чаадаєва й Мілюкова, Леніна, Бердяєва й Керенського... Згаданий Чаадаєв повчав: «Росія занадто велика й могутня, щоб провадити тільки національну політику. Її завдання у світі — це політика роду людського»... Історик Ключевський (дарма, що «поступовий» ліберал) твердив: «Росія — це велика колиска, де беззастанно вовтузиться й кричить світове майбутнє»...

Нам можуть сказати: алеж усе це вже в минувшині! Годі ж думати, що тепер, коли історія розторожила стару імперську систему Москви й викинула її культуру на роздоріжжя кризи — отже, щоб ще й тепер її колишня спрямованість була актуальною й можливою! Та досить познайомитися з духовим і політичним наставленням московської еміграції, щоб переконатися, що воно залишається тим самим, як певне незмінне психопатологічне чи маніякальне явище. Беремо з видань представників московської еміграції кілька сентенцій, які свідчать, що вона продовжує житися старою духовою спадщиною. Ось вони:

— «Час Росії настане!.. Історія перед кінцем своїм не може не стати всесвітньою, точніше — всеземною... Центром землі між Заходом і Сходом буде Росія...»

— «В світі сучасності стає все яснішим нерозривний зв'язок месіянського процесу з Росією...»

— «В підсвідомості московського народу лежить незламана віра в його месіянське покликання...»

— «Зміст месіянства зложений у расі, що позначила себе «словом» (слов'яни), а в народній мові означає себе несенням хреста» (від «крест'янство», що в московській мові означає — селянство. Наша примітка).

— «Філософи й мислителі вловлюють світлий образ московського месіянського покликання... Поети й мистці відчують його серцем, перетворюють його у фарби й звуки; народ же наш здійснює повсякденний подвиг праці й віри... І недалекий час, коли справжнє обличчя московського народу засяє світові в усій своїй побідній і неповторній красі...»

— «Місією Москви буде втягнути в себе сім'я будучності, пронести його крізь війну всіх проти всіх, і дати початок новому дневі людськості...»

Подібного роду сентенцій можна навести сотки й тисячі зі сторінок московських книжок і журналів на еміграції. І як колись

так і тепер, ця месіяністична тенденція в політичній проєкції конкретизується в імперіялістичні настрої. Ось кілька характерних цитат:

— «Наша правда — це частина тої загальної для всіх істин, що заложена у великій і многогранній московській ідеї...»

— «Грядучий день буде днем союзу народів (!) держави московської... Цей союз матиме притягаючу силу для всіх (!) — для України, Естонії, Литви, Латвії, і т. д. Підставою цієї держави буде спільна для всіх історична ідея. Це ідея месіянська, ідея вселюдська, ідея перетворення божої правди на землі. Окремі національні струмки — московський, український, грузинський, і т. д. в своїй сукупності створять океан спільної російської культури...»

Це маячіння і його хворобливі претенсійні візії характеризують наставлення цілої московської еміграції і всіх її керівників — Бурцева й Керенського, Струве, «великих князів» Романових і Мілюкова — дарма, що виходять вони часто з цілком різних ідеологічних концепцій і політичних програм. Згадані настрої московської еміграції є тільки функцією тих національно-духових і політичних процесів, що їх переходить тепер московський більшовизм в ССРСР.

З наростанням ворожих до більшовизму настроїв в Європі — московська еміграція зачала доводити закордонній opinio, що більшовизм і советський уряд не мають нічого спільного з будучою «національною Росією», яка — у відмінність до ССРСР — стане «підставою європейського миру й порядку»... Це нещирі заяви, і в них уже навчилася орієнтуватися значна частина європейської opinio, яка через найбільш далекозорих своїх представників обґрунтовує погляд, що більшовизм і Росія (без огляду на її внутрішні режими) — це тотожне явище, з однаковими прикметами деструктивізму, хаосу й хворобливих імперіялістичних тенденцій. І це глибока правда! Московська еміграція — це однаковий по суті з більшовизмом духовий продукт із однаковими національними аспіраціями — хоч і розходиться з ним у соціальних питаннях. І ще зовсім недавно в московських еміграційних виданнях різних політичних напрямків можна було читати такі симптоматичні заяви:

«Зараз у советській Росії творяться нові сили; революція, всупереч самій собі, націоналізується... В випадку війни треба захищати Росію. Невже ж емігранти в таку хвилину опиняться в таборі ворогів і зрадників батьківщини?! Ні — всі москалі підуть обороняти Росію!...»

Текст цей наводимо з відозви московських «націоналістів-максималістів»... Або ось ще одна характерна формула того ж порядку:

— «Треба здати собі справу, що ніякої третьої революції в Росії бути не може й не повинно бути... Бо такою є вже реально існуюча советська революція, що стихійно-підсвідомо виправляє процес російського національно-політичного розвитку. І не боротися

треба з нею, а все далі її націоналізувати, національно поглиблювати, використовувати її людей для національних і наднаціональних (!) досягнень. Всі еміграційні московські течії змагають до одної цілі — до перетворення в життя Російської Історичної Ідеї. *Солідарні вони й у тому, що ця ідея повинна проєктуватися на сучасну советську дійсність. Що ж торкається шляхів до цього, то це тільки ряд варіантів програмово-тактичного характеру...*»

І треба признати: московська еміграція справді «має очі, щоб бачити, і вуха, щоб чути» національну еволюцію советського режиму. Ідеологія і політика сталінізму ввійшла в гостро підкреслену фазу московського націоналізму. В «інтернаціональній» Москві — «родина» офіційно проголошена священною, а московський народ «провідним народом пролетарської революції»... Навколо цієї символіки, советська влада творить культ обоження й галасливої національної гордості. Генезою цієї еволюції большевизму був поперше його згаданий нерозривний зв'язок з московською духовістю та її месіаністичною ідеєю, а подруге — внутрішні й зовнішні обставини, серед яких він опинився і які обумовлені банкрутством його первісної програмової концепції. Національна й великодержавна еволюція большевизму — це органічне явище, а роля советської влади в цій еволюції була спочатку скорше пасивною в тому розумінні, що вона під напором московської національної стихії не могла не відкрити шлюзів, які штучно здержували її в початковий період большевицької революції. А відкривши ці шлюзи — большевизм самий вріс у цю стихію, знайшовши в цьому властиво одинокє для себе оправдання в opinіi московських мас. Є неоспоримим фактом, що коли сталінізм сьогодні ще тримається на поверхні, то насамперед завдяки своїй ролі «собирателя русских земель» і реалізатора старих ідей московського імперіалізму. А водночас ця його роля ще більше посилює до нього ненависть серед поневолених народів СССР.

Національна еволюція большевизму нерозривно зв'язана з сучасним духово-культурним процесом Московщини. В своїй революційній і доктринерській гарячці большевизм спочатку одним махом розторочив стару московську культуру. Луначарським і Бухарінім, було доручено будувати нову — узгіднену зі схемами марксизму... Кільканадцять років школа марксизму намагалася вихолощувати душі народів СССР — спрощуючи і нівелюючи їх пресом своєї «діалектики». З цього нічого не вийшло. Історія знає світогляди, що органічно несумісні з життям, з його духом і красою. Большевизм саме й є одними з цих світоглядів, для яких органічний початок життя є засадничо ворожим, він не зносить його як нічна мара співу півня на світанку... В безплідних борсаннях, майже щороку міняючи свої «установки» — «пролетарська» культура остаточно опинилася у сліпому куті. Треба було шукати з нього виходу, бо засіяний большевизмом цвіт духової примітивізації й культурного варварства розростав-

ся так буйно, що зачав лякати вже саму советську владу, прибираючи масштаби незнаних навіть у півдикій Московщині. Становище режиму ускладнилося й тим, що поруч із упадком московської культури серед поневолених націй СРСР відбувалися якраз протилежні процеси культурного ренесансу. Большевизм справді намагався й їх затруїти своїми впливами, але без успіхів. Вимушені в тій початковій порі на советській владі уступки дали можливість національним рухам чимало скористати з непевних позицій війни. Прибираючи примусову «соціалістичну» форму назовні, вони на ділі виповнювали її національним змістом, себто рсбили якраз протилежне намірам і плянам ленінської національної політики: в цей період бачимо серед поневолених націй в СРСР розвиток літератури, мистецтва та інших галузей культури, який посилював протимосковські тенденції, що їх відомий український поет Хвильовий символізував гаслом: «Геть від Москви — орієнтація на психологічну Європу...»

Сталінізм зрозумів загрозове для нього значення цих національних культурних процесів, що розвивалися на тлі пореволюційного занепаду «провідної» московської культури; і обрушився на них цілою силою свого апарату й терору. Особливо великі жертви понесла в цій боротьбі за свою культуру — Україна.

Але, йдучи війною на національні культури, сталінізм здавав собі справу, що самим терором не заступить прогалини, витвореної революцією в культурній ділянці. Самого ГПУ для задоволення культурних потреб народів СРСР було ще замало! І так після довгої «самокритичної» метушні та гістеричних спорів у керівних советських колах — прийшло до відвороту большевизму й на «культурному» фронті. Як усякий відворот, так і цей був спрямований виразно назад, дарма, що советські «культурники» намагалися маскувати цей факт безпомічною теоретичною балаканиною...

Первісна революційна концепція «соціалістичної» культури збанкрутувала! В Москві було рішено вернути до «істоків» (джерел) старої московської культури, яку перед цим большевизм виклинав, як органічно чужу й ворожу пролетарському суспільству... «Дворянские» письменники, мистці й композитори дістали від Сталіна амнестію, і на їх творчості мусить тепер учитися «рабоче-крестьянская» Росія. Так зв. культурне будівництво в СРСР характеризує різні шукання. Цей процес ще не можна вважати вповні закінченим. Але вже тепер в ньому цілком ясно бачимо старі тенденції, що в плані духовому оформлюються в класичний московський месіанізм, а в політичному — в імперіалізм. Скажемо більше — при сталінізмі месіанізм московської культури стає ще більше «напористим» і агресивним, ніж це було в часах Достоевщини. Це виразно виявляється в її новому посиленому наступі на поневолені народи СРСР; в наступі, що для советської влади обумовляється політичною рацією збереження

російської імперії — спадкоємцем і оборонцем якої вона вже не вагається відкрито себе декларувати...

Чи націоналізація большевизму означає, що він перестав бути фактором ідейного й соціально-політичного деструктивізму в інтернаціональному масштабі? Думати так було б великою помилкою! Ми вже бачили, що в історичній ретроспективі московський імперіялізм завжди шукав оперття на месіаністичних концепціях, які, міняючи форми, незмінно зберігали свій основний характер і цілеспрямованість. Для сучасного московського імперіялізму цією месіанською концепцією став большевизм, що переломив свої первісні теорії через призму московської духовості, психології та історії, традиції. І це тим більше посилюватиме його гони й «космічні» аспірації. На це твердження можна завважити, що в нього забракне для цього сил. Алеж большевизм і не думає з кимось мірятися в лицарському двобою! Один закордонний генерал у розмові з Леніном саркастично спитав, якими арміями сподівається большевизм здобути перемогу над світом? Ленін відповів з усмішкою: «Вашими ж, генерале, вашими...» В цій відповіді — ціла концепція советської політики! Її наслідки слідні з наступних цифер.

Журнал «Л'Еспуар де Франс» дав не так давно документальний нарис розкладової акції червоної Москви за кордоном. Виявляється, що за 20 років большевики спричинили 10 воєн і 10 революцій. 10 воєн це: Фінляндія (1918), Латвія (1918-19), Естонія (1918-19), Литва (1918), Польща (1920), Україна (1917-20), Грузія (1921), Китай (1925-31), Еспанія (1936-39), Фінляндія (1939-40); 10 революцій — це: Фінляндія (1918), Німеччина (1918-19), Баварія (1919), Мадярщина (1919), Грузія (1921), Мекіко (1929), Китай і Туркестан (1925-31), Монголія (1934), Еспанія (1934 і 1936). За цей час большевики викликали революційні зриви в 19 країнах Європи, в 10 країнах Америки й в 2 країнах Африки. З 1917 р. Москва спровокувала в світі 97 більших заворушень... Багатомовні цифри!

Свої руїнницькі завдання большевизм намагатиметься реалізувати різними методами. Ми переконані, що на випадок війни в Європі, Москва до певного часу за всяку ціну уникатиме прямого удару з поважними зовнішніми силами. Вона намагатиметься нападати на слабших, використовуватиме чужі перемоги й поразки, підбурюватиме в усіх країнах у свою користь темний людський мотлох і т. д. Все це робитиме большевизм з одною основною метою: у сприятливий момент кинути під прапорами сталінізму* на знесиленій і скривавлений Захід московські орди під гаслом: «дайош Європу!»

Віriamo, що варварському, безграмотному московському большевизмові не зламати творчого й культурного Окциденту. Але ліквідація заподіяних його деструктивізмом нещасть може коштувати людству ще багатьох зусиль і крові! Чи не час Європі над цим поважно застановитися?

* Читай — московського імперіялізму — примітка Редакції.

Роман ЗВАРИЧ

ЗА ЯКУ БОРОТЬБУ?

(Закінчення, 10)

Під сучасну боротьбу дехто висуває тезу, що з тактичних міркувань корисніше не наставляти проти себе увесь московський народ, а тому, замість суцільної протимосковської боротьби, формулювати нашу концепцію боротьби так, щоб самим шукати спільної мови з тими силами в російському суспільстві, які прихильно ставляться до наших змагань. Це не жодна тактика, а тільки «гра з вогнем». Вже не раз в російській національній спільноті знаходилися «прогресивні», «помірковані» течії, які ставилися прихильно до тієї чи іншої точки в нашій самостійницькій плятформі. Однак, з часом виявлялося, що під ширмою тієї постави крилася не добродушність, але той самий по суті корінний російський імперіялізм. Навіть коли б і появилася група росіян, яка сумлінно бажала б поставитися прихильно до українських стремлень і покаятися перед українською нацією за всі гріхи своєї «родіни», то її прокляв би сам російський народ, а їхні намагання в користь нашої справи не притягали б жодної ваги серед москалів. Покаяння Московщини перед українською нацією мусить спокутувати увесь московський народ, бо за гріхи Росії супроти України відповідають численні покоління російської нації. Ось слова сучасного українського національного борця, поета й письменника, нескореного Олесь Бердника: «Але спочатку слід пройти Страшний Суд — Суд Божий. Ти, Росіє — чорна чаклунко, спадкоємнице Петра і Катерини, — повинна дати відповідь перед Ликом Вічного Судді! Я шлю тобі цей історичний виклик: *на суд! На суд! Божий суд розпочався!* . . Я свідчу на Суді Божому ім'ям України — свідчу за зраджених і замучених козаків, за знедолених кріпаків, за ганьблену пісню, за принижену думку, за численні покоління, котрі вмирили на чужому полі, не виконавши народної місії, за мільйони померлих від голоду, за тисячі розстріляних сучасників моїх, за мільйони забутих, страждаючих від суму, відчаю та безвиході!»

А як має виглядати цей Страшний Суд? Олесь Бердник відповідає: «Я виходжу до тебе у пустельне вранішнє поле, двоголовий орле Росії! Я сам-на-сам викликаю тебе на герць, як це велося в казкові часи! Діва-Україна благословила мене на подвиг і сказала на прощання: *«Бийся без щита!»*

І я стою супроти тебе, древній Драконе, з відкритими грудьми, — але безстрашно! Йди сюди — з своїми в'язнями, бюрокра-

тичними бандами, царями, вождями, стукачами, провокаторами! Ти не зможеш перемогти мене, бо я — Безсмертний Дух України! *На бій! На бій! На бій!*»¹⁰⁹.

Словом, суд відбудеться на полі бою, Москві прийдеться покаятися в крові!

»Українська самостійницька політика, — пише Степан Бандера, — мусить зробити належні висновки з того факту, що в московському таборі існують тільки сили крайньо ворожі справі державної самостійності України, і що під цим оглядом надалі маємо справу з одностайним фронтом большевиків і антикомуністичних московських імперіялістів. В такій ситуації кожне намагання звести українську політику до спільних позицій з московськими антирежимними силами є рівнозначне з домаганням довести до капітуляції українських визвольних змагань перед московським імперіялізмом. Будь-які зв'язки з ворогом на такій платформі капітулянтства були б злочином національної зради»¹¹⁰.

»Київ проти Москви« — це не тільки гасло кинуте для того, щоб змобілізувати кадри. Це — святий дороговказ, незримий скрижаль духу й волі української нації, вислів з вікової історії, еманція української Правди! Про цей колосальний удар двох антиподичних полюсів, протилежних світів вартостей, вже писали навіть самі москалі з половини XIX-го стол. Знаменно маркантними є гасупні слова Ф. Тютчева, знаного російського «славофіла», з його памфлету «Росія і революція» (1848 р.). На маргінесі слід згадати, що слово «революція» в контексті трактату Тютчева є синонімом національно-визвольної ідеї проти імперіалістичної, бож ці думки автора написані 1848 року, себто в часі, який називали історики «весною народів». Тютчев пише: »Щоб зрозуміти значення великої кризи, в яку входить Європа, треба собі сказати, що вже з довшого часу в Європі знаходяться лише дві справжні сили: Революція і Росія. Тепер ці дві сили стоять одна супроти другої, а завтра вони можуть зустрітись. Ані пакти, ані договори не можливі між ними двома. Життя однієї означає смерть другої. Вся політична й релігійна майбутність людства століттями залежатиме від результату цього удару між ними двома, найбільш колосальний удар, що його світ колинебудь бачив»¹¹¹.

Тоді Тютчев не передбачував, що візія Києва стане апотеозом «революції», себто революційної національно-визвольної ідеї проти московської імперіалістичної ідеї. Але, він правильно схопив історіософічний сенс майбутнього розвитку людства. Тому дивуємося, що ще й досі знаходяться такі кола серед українців, які недоцінюють ключеву й вирішальну роль України в дальшому історично-політичному розвитку світу. Але не від них залежатиме

109) Бердник Олександр: «Терновий Вінець України», «Визвольний Шлях», кн. II, 1980 р., стор. 154.

110) Бандера Степан: «З москалями немає...», цит. праця, стор. 271.

111) Тютчев Ф.: «Росія і революція» (1848 р.), дивися Hans Kohn, цит. праця, стор. 94-5.

наша доля. Словами Дмитра Донцова: »В диму пожарів, в морі крові, в нелюдськiм напруженні нервiв i думки, коли за один мiсяць переживається досвiд десяткiв лiт, повстає i формується українська нацiя. Носiями цього процесу виступлять не люди з »спокiйними чолами, не захмареним соромом, порослим мохом«, яких без ваги картала поетка українського рiсорджименту! Тими носiями будуть оспiвуванi нею »месники дужi«, месники не за »пролетарiят«, але за поневiрену нацiю. Гомiн iх боротьби може видасться спершу загальним культурному європейському вуховi, поезiя тiєї боротьби може видатися захимерною, як цей »непогамований, страшний, несамовитий вiтер з України«, що iнспiрував Вергана, але навiть гiперкультурна Європа скоро знайде в цiй боротьбi той своєрiдний глибокий ритм, яким хвилювала вона сама. Розгадати той ритм, його сенс, це завдання нашого поколiння, яке мусить нарештi зрозумiти, що наш нацiональний iдеал може здiйснитися тiльки в безкомпромiсовiй боротьбi з Росiєю. Цей рух дозволить нам також вiдновити перервану нитку нашої традицiї, яка є не традицiєю кирило-методiївцiв, Драгоманова та iнтернацiонально-москвофiльського соцiалiзму, не традицiєю упадку нацiї, тiльки традицiєю того часу, коли розгнана енергiя народу досягала свого вершка — традицiєю лучности з активними силами Заходу, традицiєю 1709 року, пiдхопленою в наші часи всiма тими, хто зi зброєю в руцi хотiв її здiйснити. Традицiєю не племенi, не провiнцiї, не суспiльної верстви, не класи, не полiтичного пiдсусiдка, що концедує свої права первородства за сочевицю чужiй державнiй iдеї, але традицiєю *полiтичної нацiї*, якою мусимо стати, коли не хочемо наново пiрнути в iсторичну Лету. Свiдомi цього iдеалу, навiть поваленi на землю, навiть пiд чоботом щасливого переможця — встанемо. Зрiкаючись його — нiколи«¹¹².

Епiлог: За владу нацiї

Входимо в епоху, в якiй вирiшуватиметься наше »бути чи не бути«. До цiєї епохи нам треба негайно приготуватися, бо ж сама iсторiя нам визволення не принесе. Самостiйнiсть не приходить на якихось фiктивних крилах iсторичної закономірности. Якцо можна говорити про якiсь »залiзнi закони iсторiї«, тодi першим таким законом є iстина, що самостiйнiсть треба здобувати, за державу треба боротися! В iсторiї всього свiту бачимо, що лише найсильнiшi перемагали — тi, хто насамперед мiцний в iдеї, волi i у вiрi у власну Правду Нацiї! Сила нiкому не приходить автоматично, так би мовити, незалежно вiд нiчого. Сила — це не є якийсь там щасливий випадок, але — удар волi людини! Сила нiколи не може бути статичною, якимось закономірним висновком

¹¹²⁾ Донцов Д.: »Пiдстави...«, цитована книжка, стор. 209-210.

незалежних від людської волі історичних подій. Сила — це волюнтаристичне посідання бажаного!

Ми переможемо, коли будемо сильними, коли вирощуватимемо мужність духу і міць сильної шляхетної волі, коли незмінно прямуватимемо шляхом власної Правди, замість накиненої. Переможемо лише шляхом тотальної боротьби, боротьби, що може бути змістом і формою тільки революційною. Бож тільки у всенаціональній революції зосереджена вся сила нації!

Дорогою цього начебто «пост скриптум», на маргінесі дискусії в українській пресі в діаспорі про питання «еволюції» чи «революції» автор цієї праці вважає, що така дискусія може, властиво, вестися в площині «боротися чи не боротися». Бож коли «боротися» — тоді хіба питати яким шляхом революції! Всякі «еволюційні» чи інші неревольюційні орієнтири є тотальною анатомою до динамічності національно-визвольної боротьби. А «не боротися» — означає провалитися! Питання чи революція можлива в Україні в сучасних умовах суворого ворожого терору й шовіністичного насилля над цілим народом — питання наївне і смішне, яке воняє ренегатством. Ясно, що безсили раби — плебеї в безвольності не зможуть вести не лише революції, але взагалі будь-якого змагу більшого розміру. Революцію можуть вести лише міцні характером люди «месники дужі». Питання повинно бути — не чи ми готові на революцію, але чи достатньо сильні в нашій вірі в Українську Правду вести революційну, національно-визвольну боротьбу? Чи ми готові боротися?!

На нашу думку, корінь всього лиха полягає в тому, що дехто недоцінює, зловживає або взагалі не розуміє ваги поняття «влади нації». Центральна і вирішальна справа в кожній революції — це пріоритет влади, процес владо-здобування і владо-захисту. Особливо в національно-визвольній боротьбі процес владо-будування чи владо-відвоювання неможливий без повністю підлеглих цій владі збройних сил, озброєні не лише війсьними припасами, але й головно ідеєю, себто глибинами української духовости й Української Правди. Таку залізну когорту титанів волі нації можна лише викувати залізом і кров'ю боротьби, плекаючи Культ героїки в боротьбі за Правду нації.

Без української зброї — немає української влади!

Нація, яка має перед собою боротьбу за визволення, яка намагається дійти до вершини власної державности, яка всесторонніми тяготіннями свого вольового генія рветься здійснити властивий їй зміст життя, згідний з ідейними, духовими, моральними й суспільними первнями й історичними потребами і яка намагається виповнити цим суцільним змістом вповні рамки свого самовияву, себто свою суверенну еманацию, потребує автохтонних,

імунітетних від чужих впливів власних збройних сил. Найістотношою відповідальністю такої збройної когорти титанів волі нації є творити, а головню захищати владу нації, берегти її державний, суверенний і політичний імунітет від всяких зовнішніх сил. Несуверенна влада — це нісенітниця, а тому державо-творчу, державо-діючу владу може творити лише забезпечений зброєю політичний суверен. Національне визволення з московського ярма неможливе без власних збройних сил.

Тому всякі формулювання і всякі викрутаси плавюківсько-двійкарсько-григоренківської «партократичної» концепції «визволення», які недоцінюють моменту відвойовування влади, які не ставлять справу влади нації в центр своєї концепції, які оминають питання збройного посідання влади рушійними силами національно-визвольних процесів, а на ділі видвигають протисамостійницькі теорії, ворожі українській справі — це не тільки некорисна, але ворожа дія диверсантів на українському полі.

Єдиною такою ідейною, збройною і владо-захисною силою Української Самостійної Соборної Держави протягом останніх п'ятих декад була і зараз є Організація Українських Націоналістів (революціонерів)! Бо лише вона плекала й досі плекає культ української влади, культ української зброї, без якої немає суверенної держави і культ героїки, в якому об'являється людська велич, отже і непоборність збройної сили УССД! Там, де пануватиме українська зброя, там керуватиме узаконена боротьбою за державність революційна влада України.

Гене́за законности кожної влади не у слухняності народу, бо́ж слухняність можна штучно викликати насильством, терором. Законність залежить від віри народу, непомильним барометром авторитету й легітимности кріпкої влади є завжди ступінь ідейного горіння і відданости тій владі всіх прошарків національного суспільства. Протягом своєї зверх 50 років боротьби, ОУН здобула собі «мандат віри» української нації до тієї міри, що вона трактована як святість нації. Ідейно-політичні засади ОУН вкорінені в духовості нації, в її «дух одвічної стихії». Героїчна етика членів ОУН стала етикою великого українського народу. Її мораль — це не мораль побідженого, який в безвихідній розпуці розпачливо пошукує пожалування навіть у того, що переміг над ним, але грізна й шляхетна мораль покривдженого, який очікує моменту відплати й своєю одвертою боротьбою старається прискорити цей остаточний розсуд, щоб скинути ганьбу нації за кривду й відплатити борг предків за знекровлених і замучених борців, за Правду Нації! Бо лише тоді примовкне той віковий плач матерей, стогін померлих з голоду діточок, зойк згвалтованих дівчат і крик замучених козаків та закатованих борців за Україну!

Так довго, поки житиме ОУН, так довго Москва стоятиме перед неминучістю того розсуду! Такою є ОУН. Тому вона стала рушій-

ною силою в боротьбі за УССД. І тому нею ніколи не зможуть бути ті анти-революційні, анти-націоналістичні зневірені в українську Правду, політичні угруповання опортуністичних покидьків чужої правди, які в наслідок своєї підточеної зневірою душі вбачають в цьому могутньому почутті кривди якийсь варваризм, якусь агресивність і ненависть, яка ніби свідчить про якусь там патологічну психозу нації. Аджеж, ненависть до ворога хіба здорова й конечна пристрасть нації, особливо поневоленої. Таких псевдо-патріотів колись грізно картала Леся Українка: «Тільки той ненависти не знає, хто цілий вік нікого не любив», або: «Будь проклята кров ледача не за чесний стяг пролита!»

Той хто заперечує, очорнює чи нечесно замінює ОУН іншими, мовляв, достосованими до сучасности формулами, той заперечує вимогу боротьби за УССД, той заперечує ідею Самостійної України, бо зневажає основу влади нації, без якої ані самостійність, ані державність, ані взагалі будь-які інші «людські свободи» будуть нездійсненними.

Під сучасну пору провід до влади в майбутній Українській Самостійній Соборній Державі знаходиться й далі в Організації Українських Націоналістів, бо єдино вона не склала зброї. Захисниками т. зв. УССР є советська червона армія і КПСС, центр яких в Москві. Незнищенним захисником УССД є ОУН, суверен української Правди, місце постоя якої в ідейно-духовому змислі, знаходиться у відвічному, святому городі Києві. З Москвою нас лише розсудить залізо й кров! Суд розпочався...

ВІД РЕДАКЦІЇ: На запити читачів подаємо, що Роман Зварич походить з молодшої української генерації, який пройшов виховний процес в рядах СУМ і ТУСМ і зараз серйозно береться за публіцистичну діяльність як доповнення до інших своїх зацікавлень і праці.

«Український націоналізм має свій уклад позитивних ідей і вартостей, які визначають зміст і форму життя, розвитку народу й одиниці в усіх ділянках, визначають їхню творчу ролю у вселюдському поступі.

Основні правди наших ідей кореняться в українській духовості, зформованій та утвердженій впродовж цілого історичного розвитку; духовості, яка гармонізує з найкращими досягненнями розвитку вселюдської духової і суспільно-політичної культури та поступу».

(С. Бандера: «До засад нашої визвольної політики»)

АРХИПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАННЯ

Священного Єпископату Української Православної Церкви, зібраного на наради представників трьох Українських Православних Митрополій — Української Автокефальної Православної Церкви на чужині, Української Православної Церкви в США та Української Православної Церкви в Канаді, що відбулися в днях 13, 14 і 15 березня у Вінніпегу в Канаді.

До Всечесного Духовенства та побожних вірних
Української Православної Церкви

»Ласка вам і спокій від Бога, Отця
нашого, й Господа Ісуса Христа!«
(Фил. 1:2).

Улюблені у Христі Пастирі та боголюбиві Брати і Сестри —
діти Української Православної Церкви!

З ласки Великого Бога і Господа нашого Ісуса Христа, сила Духа Святого збрала нас на оці наради, щоб ми спільно обмірковували життя і працю Української Православної Церкви, об'єднаної в трьох митрополіях. Ми зібрались поділитися успіхами і турботами наших митрополій, обмірковувати дії на майбутнє та зважити на існуючі загрози. Бож це нам доводиться вести корабель Української Православної Церкви в тяжку добу всього Християнства. Навколо нас здіймаються грізні хмари життєвої негоди; — та будьмо певні, що міцна віра і невгнута воля поведуть нас і нашу Церкву правдивим шляхом до кінцевої мети, до вічного у Господі життя.

З великою увагою ми слухали справоздання про життя наших митрополій, про їхній духовий і матеріяльний стан, про посвяту нашого духовенства та про становище української людини у світі.

Ми раділи, ствердивши любов наших вірних до своєї Церкви, втішалися їхньою вірністю заповітам предків, їхньою готовістю працювати для зміцнення своєї Церкви і свого народу.

Ми побачили, як багато зроблено і як ще багато треба довершити. У наших митрополіях є безмір праці такої, як посилення всесторонньої місійної діяльності, пробудження пастирських покликань серед нашого юнацтва, краще виховування духовних кадрів та внормування церковного життя в Австралії й Південній Америці. Усе це вимагає пильної уваги, зусиль та молінь.

Нарадившись про гідне святкування 1000-річчя хрищення України, себто і 1000-річчя існування Української Православної Церкви, ми передбачуємо, як це святкування стане історичною подією братнього єднання усього, що перебуває у розсіянні народу нашого.

З особливою турботою ми шукали шляхів і оборони нашої місії і становища у родині інших Церков і народів, насамперед у боротьбі проти наступу безбожного комунізму на віру і Церкву Христову.

Міцні відданістю рідній тисячолітній Церкві ми стверджуємо свою правоту і зміцнюємо вільний світ, який духово заламується під натиском безбожжя. А ворог Христа використовує не тільки малодушних провідників народів, але і голови окремих Церков та всесвітніх церковних об'єднань. Ми здіймаємо голос остороги і перед тими, хто проводить підготовчу працю для скликання Вселенського Православного Собору.

Благодарячи у Господа благословенства на тяжкі труди і нерівні змагання потребуємо і Вашої повсякчасної співпраці, улюблені Пастирі, Брати і Сестри! Закликаємо всіх вас, — вірних дітей Української Православної Церкви, об'єднаної в трьох митрополіях, — сприяти зміцненню церковного і культурного життя добрим прикладом, вірою, любов'ю та безнастанними молитвами і зусиллями. І тоді благодать Господа нашого Ісуса Христа, любов Бога і Отця й причастя Святого Духа перебуватимуть з усіма нами.

Ваші у Христі:

† МСТИСЛАВ, Митрополит

† МАРКО, Архiepиcкoп

† ОРЕСТ, Архiepиcкoп

† КОНСТАНТИН, Архiepиcкoп

† АНДРЕЙ, Митрополит

† БОРИС, Архiepиcкoп

† МИКОЛАЙ, Архiepиcкoп

† ВАСИЛІЙ, Єпископ

Дано в катедрі Пресв. Тройці у Вінніпегу, Канада,
в Неділю Св. Православ'я, 15 березня, року Божого 1981

«... Я думаю, що українська автокефальна церква головою своїм повинна мати власного патріарха, як цілком логічне завершення її ієрархічної архітекτονіки і еволюції нашої національної думки, нашої національно-церковної ідеології.

Український патріарх — рівний патріархові московському — це річ, потреба якої вимагається інтересами української церкви та своєчасною оцінкою тих небезпек, що загрожувати будуть, — я це передбачаю, — в її натуральному розвитку. В майбутніх конфліктах нашої держави з Москвою внутрішнє міцна, ієрархічно дисциплінована українська церква може відіграти велике позитивне значення у вислідах такої боротьби. В зносинах, в поширенні свого морального й іншого впливу на православні церкви (грузинську, білоруську, польську, лотиську, вірменсько-григоріянську) держав повсталих на місці давньої Росії така українська церква, як я хотів би в майбутньому недалекому її уявити, могла би так само допомогти зміцненню та впливові нашої державности, не кажучи вже про ті придбання, що цією дорогою і для своєї сили вона може досягнути...»

(Симон Петлюра: «Статті, листи, документи»; Нью-Йорк, 1956, стор. 463)

ПИСЬМО ВЛАДИКИ ІННОКЕНТІЯ ДО ПАРАФІЇ

Слава Ісусу Христу!

10.III.1981

Всесвітліший Отець Митрат Маріан Бутринський
Настоятель і Голова Парафіяльної Ради — Чікаго

Всесвітліший Отче Митрате!

Не нахожжу відповідних слів, щоб гідно подякувати Вам, і всім вірним Української Католицької Церкви Св. Володимира і Ольги, за такі щирі, теплі, овіяні любов'ю гратуляції з нагоди моєї номінації на Єпископа Чікагської Епархії, як також з нагоди моєї хіротонії.

Окрема подяка за святі молитви, бо вони мені дуже потрібні під цю пору.

В мене є гаряче бажання бути ревним пастирем і слугою повірених мені душ, бож вони відкуплені предорогоцінною Кров'ю Непорочного Агнця — Христа — Небесного Первосвященника. Ваші молитви, як також молитви численних приятелів і знайомих, зокрема молитви і терпіння Блаженнішого Патріярха Йосифа, допоможуть мені успішно трудитися для добра нашої Української Помісної Церкви в діаспорі і на благо нашої Батьківщини. Уповаю на Господа: »Поміч моя від Господа, що створив небо і землю«; »Господь — мій пастир, нічого мені не бракуватиме«.

Дня 26-го ц. м. приїду на сталий побут до Чікага, тож будемо частіше зустрічатися. Моя канцелярія буде відкрита для всіх отців і вірних.

Здоровіть від мене усіх Ваших вірних, дорогих моему серцю парафіян, і передайте від мене архиерейське благословення.

Ваш у Господі слуга,

† ІННОКЕНТІЙ, ЧСВВ, Єпископ

**ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ«**

МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ФРОНТ

Після появи перших відомостей про Український Національний Фронт у 8-му числі «Вісника Репресій в Україні», виданого ЗП УГГ в серпні 1980 року, у квітні 1981 року появився у самвидавній літературі в Україні та продістався на Захід довший матеріал, в якому описується історію постання і розкриття московським КГБ повище названі організації, яка постала в 1970-их роках, будучи не тою самою, що існувала в 1960-их роках з ініціативи, як подають, Зіновія Красівського та інших.

*

»21 серпня 1980 року Івано-Франківський обласний суд засудив Миколу Михайловича Крайника на сім років позбавлення волі в таборах суворого режиму і три роки заслання за «антирадянську агітацію та пропаганду». У зв'язку з цим ми хочемо з'ясувати, хто такий Микола Крайник і в чому полягає його «антирадянська діяльність».

Микола Крайник народився 20 квітня 1935 року в селі Солуків, Долинського району, Івано-Франківської області; в нього двоє дітей — Тарас з 1962 року народження, і Оксана з 1966 року народження.

В 1967 році Микола заочно закінчив історичний факультет Чернівецького державного університету. Був членом КПСС, працював директором Солуківської восьмирічної школи. Від 1968 до 1970 року керував на громадських засадах роботою по газифікації села.

Два роки (1969-1971) за ним постійно наглядали органи державної безпеки. Привід до цього дав донос Вінтової Марії Василівни (тепер Літвініна), якій Крайник допомагав готуватися до вступних іспитів на історичний факультет Івано-Франківського педінституту і, як історик, іноді давав неофіційне тлумачення історичних фактів. У 1971 році його постійно викликали до КГБ, потім вилучили з КПСС і звільнили з роботи.

У Долинському районі тепер вже неблагонадійному М. Крайникові роботи не давали. Тому в 1972 році він влаштувався на роботу в будівельному управлінні ч. 27 тресту «Укргазбуд». Працював слюсарем, грубником, Але й тут у 1976 році його звільнили з роботи у зв'язку з прибуттям на будівництво французьких інженерів.

Від 1978 року до часу арешту Крайник працював мотористом у Марійському управлінні свердлових робіт Туркменської ССР.

В половині 1970-их років Миколі Крайникові народилася думка про потребу заснування нелегальної організації з метою пропаганди своїх політичних поглядів (він вимагав демократизації всього «радянського» суспільства, свободи слова, друку, демонстрацій, свободи сумління, припинення переслідувань інакодумців; виступав проти всіх форм національного і соціального гноблення). У Советському Союзі, з огляду на

відсутність елементарних прав людини, будь-яке відкрите висловлення своїх поглядів веде до неминучого арешту.

Така організація постала під назвою «Український національний фронт». Вже сама назва організації передбачала об'єднання всіх сил, що підтримували ідею незалежності України і які виступали проти будь-яких форм національного і соціального гноблення. Організація нараховувала біля 40 членів. Її учасники займалися виготовленням і розповсюдженням позацензурної літератури. Була спроба видавати свій журнал «Український вісник» й альманах «Прозріння» (вийшло по два числа), але через брак необхідних матеріалів і брак творчих сил група залишила цю спробу.

На протязі всього свого свідомого життя Микола Крайник шукав зв'язків з думаючими людьми, намагався нав'язати зв'язки з закордонном. Тому він й повірив відразу Болюкові Іллі Михайловичу, як той представився як один з учасників сучасного підпілля ОУН і заявив, що він має зв'язки з закордоном. Та як не повірити людині, яка просиділа 10 років у тюрмі за участь в ОУН вкінці 40-их років! (Болюк І. М. живе у селі Слобода, Долинського району, Івано-Франківської області).

За час їхнього знайомства в 1975-1979 роках, Микола Крайник передав йому чимало документів групи. Всі вони, як виявилось пізніше, замість того, щоб опинитися в Закордонному представництві ОУН, попадали прямо до органів державної безпеки. Добре вивчивши систему діяльності групи, КГБ вирішило розгромити її.

Першим кроком був арешт у червні 1979 року Зварича Василя Миколаєвича (1948 року народження, одружений, двоє дітей: Сергій — 1975 року народження, Михайло — 1979 року народження).

15 червня 1979 року Василь, вертаючись додому з радіомайстерні, куди відвіз на ремонт свій телевізор, стрінув на дорозі Ільницького Степана (позаштатного співробітника КГБ), з яким він працював на Долинському заводі по переробці газу. Ільницький запропонував зайти до кав'ярні; Василь погодився.

Сиділи за столиком, дружньо розмовляли. До них присів Прима (теж співробітник КГБ). Зварич і Прима почали битися — і тут якраз появився відділ міліції. Операція була підготовлена на високому рівні. Василя заарештували і оскаржили за статтею 206 КК УССР у хуліганстві.

КГБ навіть не задав собі труда якось оформити справу з процесуальної точки зору. На судовій розправі, яка відбулася через місяць — 15 червня — навіть «лотерпільий» Прима не відважився сказати, що Василь його вдарив. Але це було й непотрібне для «наймудрішого, найсправедливішого і невідкупного радянського суду», щоб винести дійсно «правильний» присуд: два і півроку позбавлення волі.

Найактивнішим членом УНФ був Мандрик Іван Миколайович, житель міста Болевів, Долинського району, Івано-Франківської області, 1938 року народження. Він друкував основну кількість літератури групи, був автором низки документів.

Раннім ранком 17-го червня 1979 року Мандрик, як звичайно, поїхав на роботу на керамзитовий завод. Перед обідом на завод приїхала автомашина «Жигулі» (шофер і ще дві особи). Мандрика викликали; він відмовився сісти до авта, тоді його вштовхнули туди силоміць і кудись повезли.

Увечорі до дружини приїхав мужчина на мотоциклі і сказав, що її чоловік поїхав до Івано-Франківська у відрядження. У нашвидку написаному виклику у відрядження було сказано, що його викликали для виконання робіт у тресті. Дружина дуже здивувалася, чому чоловік не зайшов додому, і як він міг поїхати у відрядження, коли у нього в хаті хвора мала дитина.

У середу 20 червня дружину викликали у міськвиконком і наказали їхати в обласну прокуратуру, мовляв, з чоловіком щось трапилось. У прокуратурі Івано-Франківська їй сказали, що у вівторок її чоловік у приступі шизофренії вискочив з п'ятого поверху гостинниці «Україна» в Івано-Франківську (працівники гостинниці чомусь не пригадували, щоб хтось впав). Коли показали тіло небіжчика, рідні помітили: перебите переднісся, синяк під лівим оком, знаки від ударів на голові і з лівого боку тіла ножова рана. Всього цього чомусь не було у протоколах огляду трупа.

Після трагічної смерті Мандрика Івана Миколайовича в надрах КГБ, дружина залишилася з трьома маленькими дітьми: Іван — 1969 року народження, Петро — 1970 року народження, Микола — 1974 року народження.

28 вересня 1979 року в м. Мари Туркменської ССР заарештували Крайника Миколу Михайловича. Того дня він ночував з робітником того ж управління Дакусом Михаїлом на квартирі у Фомина, теж робітника того самого управління. Несподівано в 2-ій годині ночі до кімнати вдерлася міліція.

— Ваш сусіда Іванов скаржиться, що ви напилися і бешкетуєте на коридорі.

— Та у нас немає сусіда з таким прізвищем, — відповів Фомин.

— Все одно, поїхали в міліцію, там розберемося.

Дакуса і Фомина випустили наступного дня. Крайника посадили на 10 діб за злісне хуліганство.

8 жовтня він був уже в Івано-Франківську. 9 жовтня 1979 року мешканців с. Солуків примусили пригадати давно забуті воєнні роки. Коло 7-ої години ранку до села приїхав автобус «Ікарус», в якому було щось з 40 кагебістів. Пізніше приїхало ще декілька машин. Обшук робили відразу в шістьох хатах.

За час слідства обшуки в хаті Крайника відбулися три рази, перекопали город, двічі викидали сіно з повітки (правда, назад його скласти забували). 20 листопада 1979 року на околиці села найшли бідон з якимись матеріалами ґрунти. Цього було досить для винесення оскарження. Суд відбувся багато пізніше.

Про період ув'язнення під час попереднього слідства відомо дуже мало. Але й те, що відомо, дає змогу зрозуміти міру «гуманности» «советської» влади. Крайник у в'язниці важко захворів: язва шлунка, хвороба печінки, артеріосклероза, хвороба очей. У червні 1980 року тюремні власті були змушені перевезти його до Львова до тюремної лікарні.

12 серпня 1980 року в приміщенні Івано-Франківського обласного суду почався судовий процес над Крайником. Як відомо, в СРСР закритих судів немає, отже суд був відкритий.

Але все почалося з того, що рідних про початок суду не повідомили. Пізніше, коли вони в четвер 14 серпня приїхали до Івано-Франківська, до залі їх не пустили. Стражники сказали дружині Крайника, що вони спізнилися на 5 хвилин і що зала вже «виповнена» (це були співробітники обласного управління КГБ і дружинники). Наступного дня родина Крайника приїхала на 2 години скоріше до початку судового засідання. І знову без успіху. О годині 9.45 солдати внутрішніх військ випроводили всіх зі залі: туди знову впустили постійних відвідувачів.

Дружина Крайника хотіла залишитися на залі. Її схопили два солдати, викрутили руки і потягнули до виходу. Дарія ставила опір. Солдати міцно штовхнули її так, що аж скло вилетіло з дверей. Все скінчилося тим, що Дарію Крайник завезли у відділення міліції і оштрафували на 20 рублів.

Дістатися на залю вдалося щойно 21 серпня на проголошення вироку.

21 серпня 1980 року Івано-Франківський обласний суд під головуванням судді Василенко Галини Демидівни (прокурор: Городько, адвокат: Кабицький) у справі ч. 98 визнав Крайника Миколу винним за статтями 62, 64 і 208 КК УССР і засудив на сім років ув'язнення у таборі суворого режиму і три роки заслання.

Від 21 листопада 1980 року Крайник відбуває термін покарання у таборі суворого режиму в Мордовії. Його адреса: Мордовська АССР, ст. Потьма, пос. Барашево, ЖХ-358/3-5.

*

ВІД РЕДАКЦІЇ: Читаючи це майже лаконічне звітження, в очі попадають у першу чергу ці підступні методи, що їх вживає КГБ для того, щоб пролазити в гуртки запідозрених осіб, співробітничати з ними, а вкінці усувати з поверхні життя. У повсякденному випадку, сексот КГБ не вагався покористуватись мнимим приналежністю до ОУН і таким же мнимим переконанням про зв'язки з керівниками України. Надіємось, що поширення самвидавною методикою того матеріалу в Україні спричиниться до ще більшого загострення уваги до під'їздних і провокативних дій КГБ. Ця провокація має смак подвійності у своєму спрямуванні — відстрашити патріотів від дій проти окупанта України і рівночасно залишити якусь дозу підозри на закордонній частині визвольної Організації.

ЗВЕРНЕННЯ ЛЮБИ МУРЖЕНКО ДО МАДРІДСЬКОЇ НАРАДИ

На Захід продістався текст звернення Люби Мурженко, дружини українського політичного в'язня Олексія Мурженка, заадресованого до учасників Мадридської Конференції, з проханням взяти її у заштит і допомогти. Це звернення наспіло на російській мові і зараз поширюється у скороченому перекладі.

*

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

»Звертаюся до учасників загальноєвропейської конференції в Мадриді. Своїм зверненням хочу звернути увагу світової суспільності, представників 35 країн, які підписали в 1975 році в Гельсінках Заключний Акт для справ безпеки і співпраці в Європі, на нещасну долю моєї сім'ї і допомогти нам виїхати з Советського Союзу в державу Ізраїль на постійне замешкання.

Я коротко розповім про себе і мою сім'ю, щоби познайомити всіх з нашим невідрадним становищем і цим самим просити вашого захисту і допомоги.

Я, Мурженко Любов Павлівна, 1946 року народження, українка. Мій чоловік, Мурженко Олексій Григорович, 1942 року народження, українець. Маємо двоє дітей.

Доля звела мене з моїм чоловіком в ранньому віці. Ми познайомилися в 1960 році. Мені було тоді 14 років, Олексієві закінчилось 18. Він 10 років жив і вчився в казармах Київського воєнного суворовського училища.

Святкуючи 43 річницю Жовтневої революції, команда училища запросила учнів нашої школи на святочний вечір в училище. Там я і познайомилася з Олексієм. В січні 1961 р. Олексій вийшов з останньої класи суворовського училища з родинних причин, закінчив 11-ту класу вечірньої школи і осінню того року поступив в Московський фінансовий інститут на факультет міжнародніх зносин.

В березні 1962 року він був заарештований і засуджений на 6 років за статтею 70 і 72 за створення в стінах інституту організації «Свобода розуму», за розповсюдження маніфесту і летючок, виданих тією організацією...

Протягом всіх цих років я переписувалася з чоловіком, чекала його. Три роки з шести (від вересня 1964 р. до вересня 1967 р.) він сидів в тюрмі міста Володимир.

В 1965 році, через недогляд наглядачів, мені вдалося пройти в тюрму на півгодинне побачення Олексія з матір'ю. Ця зустріч додала нам сили подолати дальші три роки розлуки.

В березні 1968 року його мати і я зустрічали в Мордовії звільненого Олексія з табору ч. 7.

Після прибуття в місто Лозова, Харківської області, на Україні, де жила мати, Олексій знаходився під наглядом і він не мав права виходити з дому після 21-ої години, виїжджати за межі міста Лозова і повинен був кожного четверга відмічатись у відділі міліції.

В тому часі я працювала на заводі «Арсенал» в місті Києві, приїжджала в командировки в Харків по службі і тепер досить часто могла бачитись з чоловіком, заїжджати в Лозову у вихідні дні.

Чого тільки не довелося мені бачити і пережити в часі моїх відвідин. Коли я приїжджала, кожного разу в 1-2-ій годині ночі під дим під'їздила машина, з неї вискакувало 9-11 міліціонерів і працівників держбезпеки, обступали будинок, роздавався несамопитий стук, заставляли відкривати двері, вривались, вимагали пред'являти документи, влаштовували перевірку паспортів всіх, хто жив в домі...

Вліті 1968 і 1969 року Олексій готовився і здав вступні екзамени в Харківський університет і ряд київських інститутів. І не зважаючи на те, що здавав екзамени на «відмінно», його не приймали у ВУЗ-и... Все ж в 1969 році він був прийнятий в Київський торговельний інститут, куди здав екзамени на очне відділення, але під умовою, що з денного відділення він перейде на заочне. Але коли б він навчався на стаціонарі, інститут зобов'язаний дати студентів мешкання в гуртожитку, дати київську прописку... Але після відбуття 6 років табір-ного покарання за Олексієм тягнулась ще 6-річна судимість, яка не давала йому права жити в столичних і режимових містах...

15 червня 1970 року на аеродромі «Смольний» в Ленінграді, мій чоловік був арештований з групою євреїв, яких очолював Кузнецов і Димшиц, при спробі схоплення літака. З 11 учасників «літакової справи» 9 дістали від 10 до 15 років, в тому числі мій чоловік — 14 років особливого режиму. В 1974 р. була достроково звільнена одинока жінка Залмансон Сильва. В 1979 р... звільнені Пексон Альтман, Хнох... за советських шпигунів були обміняні Димшиц і Кузнецов...

Залишились в ув'язненні троє: мій чоловік, Мурженко Олексій... звільняється 15 червня 1984 р...

Бідували ми з дитиною в ті роки сильно, були на півголодному існуванні. Від 1974 р. ми почали діставати допомогу з-за кордону у виді речевих і продуктивних пакунків. Стало легше матеріально. Ця поміч стала причиною, щоби піддати мене репресіям, погрозам і шантажеві зі сторони органів державної безпеки...

Протягом тих 10 років раз в рік я беру дочку з собою в табір на особисте побачення до батька... Дочка росла, ставала старша... У неї було своє сприймання світу. Діти рисують квіти і Аня також. Її рисунки такі: в загороді з колючих дротів стоїть квітка-тюльпан, перед загородою — дві квітки, більша і маленька з опущеними головами, зів'ялі. Показує мені свої рисунки, пояснює: «В середині квітка — це папа, а ці дві квітки — це ми з тобою, ми плачемо і тужимо, що наш папа там...»

Мойому чоловікові постійно твердять, що він не єврей, що нема у нас закордоном близьких родичів і тому нема жодних підстав для

виїзду, що він відсидить свій строк до кінця і якщо, вийшовши на волю, буде добиватися виїзду, то повернеться туди, звідки прийшов. Мені твердять те саме, тільки переконують ще в тому, що якщо я буду активно добиватися виїзду, то попаду туди, де знаходиться зараз мій чоловік.

Таким чином, за бажання виїхати з Советського Союзу ми підпадаємо знову під шантаж, погрози, я позбавлена змоги повідомити рідних, як стоїть справа з виїздом.

Тому я прошу вашого захисту і помочі у виїзді моєї сім'ї з СРСР в державу Ізраїль.

Мурженко Любов Павлівна
УССР, м. Київ, 252154,
Русанівський бульвар, д. 5, кв. 58«.

»ДЕ ПОМИРАЄ РЕЛІГІЯ — ТАМ НАРОДЖУЄТЬСЯ ЗЛО, ТАМ ТОРЖЕСТВУЄ НЕПРАВДА«

На Захід надістався новий документ українського релігійного самвидаву. В документі автор порушує питання моралі, релігії, церкви, переслідування вірних.

Автор документу — Микола ІГНАТЕНКО, народжений в 1935 р. в Каневі, робітник. Докладніших даних про нього немає.

На відміну від багатой релігійної самвидавної літератури, яка поширюється на Україні і яка писана російською мовою, цей документ написаний українською розмовною мовою. Не зважаючи на постійні переслідування релігії, майже всі офіційні церкви в СРСР є засобом русифікації в Україні й інших поневолених народів. Нижче подаємо довші уривки зі звернення М. Ігнатенка, задержуючи максимально правопис автора.

*

»... Тепер конкретно. Я робітник, освіта 8 кл., 1935 р. народження, українець, православний. Хочу коротко висловити свою думку з приводу 52 статті нової конституції, де говориться за свободу совісти.

Якщо я правильно вас зрозумів, то ваше відношення до православія те ж саме, що й раніше. Зрештою, це й природньо і закономірно, по причини дуже прості...

Як відомо, наша Церква вашою гуманністю »зв'язана і повалена«. Всьому світу відоме народне прислів'я, що »лежачого не б'ють«. А ви і повалену і зв'язану Церкву унижаєте і б'єте, та ще й грабите. Треба повністю загубити людський сором і людську совість, щоб так робити. Як низько і гидко брати наші гроші з церковного фонду, та ще й плювати в душу цьому ж народові! Для цього треба втратити ознаки людини. Але... поганому виду немає стиду... Впившись тимчасовим успіхом і »оп'янівши« від цього, ви забули вічну істину, що: на все є свій час і всьому є своя міра, і День Розплати — буде! Я так і не можу зрозуміти — чим же провинилась перед вами Церква, що ж вам винен

і не віддав Бог, чого поганого навчає Релігія? Поясніть мені. А якщо наша Церква не хороша, так чому ж ви у неї віднімаєте наші гроші у різні фонди? Я, наприклад, з рук не хорошої людини не хочу брати нічого. Невже ви в силах доказати, що Бога нема? А якщо не в силах, так чому ж проти Нього так повставати? Зрештою, існування Бога, як Творця і Законодателя, вченими, які стоять на вершині сучасних наукових знань, можна сказати — доказано науково експериментально. І взагалі генії Науки і вожді людських думок Бога признали і в своїх безсмертних працях це доказали. Невже поганого навчає Релігія?

І так сейчас ера атеїзму... торжество її моралі... Так, Релігія завмирає... Церква хворіє... Але який з цього результат? Народ морально розложився, потопав в п'янстві і розпусті, зникла повага, появились ненависть і сварки, вільно розгулюють грубість і дика лайка, народились неправди і обмани, темніє патріотизм, оживають і інші мерзенні пороки: лінивість, користолюбство, егоїзм, дисципліна падає...

Молодь втрачає людські ознаки, а молодь — це ж майбутнє «лице нашої країни». Не тяжко уявити, що то буде за суспільство, коли ним буде керувати оця лінива, розпущена, преступна, але вами восхвалена, молодь! При тому, нема надії на підняття морально-нравствених ознак. Коли хворий хоче вилікуватися, то в першу чергу він визнає себе хворим, а потім свої болі і хвороби розкаже лікареві, який і починає його лікувати. А ви ж не визнаєте морально-нравствених хворіб нашого народу. А тим більше, ви інтенсивно його восхваляете, за якості йому не присущі, ніколи йому пороків його не показуєте і цим самим ви ще більше народ духовно усиплюєте, себто, — губите його до кінця...

Де помирає релігія — там народжується зло, там торжествує неправда.

У свій час ви зійдете зі світової арени, і чим же вас потомки згадають? Лише тільки прокляттям, бо «відняли» у них Бога, залишили для них розпусту і дезорганізованість... Як відомо і історією доказано, що перед тим, коли має прийти політичний крах будь-якої країни, то спочатку приходить морально-нравствений крах. Наша Церква стоїть на варті морально-правних устоїв, значить — на варті міцности нашої країни. Так за що ж понижати нашу Церкву? Кому ж це вигідно? Зрозуміло, що тільки ворогам нашої країни і рвотним подонкам, так, як наша мораль засуджує іменем Бога різні пороки, без яких рвотні подонки жити не можуть.

Без віри в Бога ніяка фізична сила не спроможна довгий період часу підтримувати суспільний порядок.

І тому необхідність Релігії для суспільного порядку признавалась у всі епохи всіма великими законодавцями, політичними особами. Сейчас на сторінках преси часто появляються статті під стандартними заголовками «Схвалюємо одноголосно» і т. д. і йде серія слів, якими підтримується проект нової конституції. До цього опортунізму ми вже привикли. У свій час «схвалювали одноголосно» різні проекти тирана Сталіна, а потім, по вказівці зверху, ті ж самі люди «одноголосно»

його гудили. Аналогічно було і з горезвісним Хрущовим. Кожне його слово «схвалювали одноголосно», кожен його крок «одноголосно підтримували». Це зрозуміло, що по вказівці зверху, а потім «неголосно», правда, мовчки кинули його за борт життя і ніхто тепер його і не згадає, бо й нема за що. Тепер апотеози складають новим... але... минуле ругається за майбутнє. Така вже «достойна» доля тих, хто повстає проти Церкви і Бога!

Я, як робітник і громадянин Советського Союзу, вимагаю, щоб по відношенню до моєї релігії, Церкви і Бога ви ставились по законах правди.

а) Не закривайте Церков, яких ви не будували.

б) Забороніть пропаганду підлости, в противному разі, дайте змогу нам захищатись через слово і пресу.

в) Дайте дозвіл на випуск в масовому тиражу нашої літератури, молитвословів.

г) Забороніть своїм жалким одщепенцям в карикатурній формі осміювати Бога, напр., в журналі «Перець».

д) Не віднімайте насильно у Церкви наших коштів.

ж) Дайте дозвіл на вільний вступ у монашество.

з) Не втручайтесь у наші церковні справи.

и) Дайте дозвіл на відкриття тих Церков, яких люди вимагають.

к) Встановіть священика в його священні права.

л) Ліквідуйте реєстрацію хрещених.

м) Дайте змогу православним особам (якщо вони працюють і мають бажання) і є змога у адміністрації відпустити (за свій рахунок брати відпустку на 7-10 днів у великі Православні Свята.

н) Дайте священикові повну і вільну змогу виконувати різні релігійні обряди по вимозі віруючих.

Ще хочу у вас запитати, чому рада по справах Релігії при Раді М ССРСР мовчить, коли я до неї звертаюсь? Невже там такі слабі люди, що не в силах зрозуміти, що своєю мовчанкою вони підривають і так уже розхитаний свій авторитет, та крім того ще й озлобляють. А пишуть вони дуже миролюбиво...

Якщо я не прав, так докажіть мені про це. А чого ж трусливо мовчать? Адже своєю мовчанкою вони зайвий раз доказують свою слабкість і неправду.

Ще хочу сказати: Істинний патріотизм проявляє той, хто бореться проти пороків свого народу. Гидкий і мерзенний той, хто прикриває пороки народу свого.

Як низько і гидко брати наші гроші з церковного фонду, та ще й плювати в душу цього ж народу! Для цього треба втратити ознаки людяності...»

Ігнатенко Микола Ст.

Україна, Черкаська обл., м. Канів,
вул. Підстінок 45.

ПОМЕР АНДРІЙ ТУРИК

З України наспіла вістка, що в жовтні 1980 року помер у Пермській лічниці довголітній український політв'язень Андрій Маркович Турик. Його смерть наступила після операції рака.

Андрій Турик народився 14 жовтня 1927 року в селі Бірки, Любачівського району, на Волині. За участь в організованій визвольній боротьбі ОУН-УПА він був засуджений в 1958 році на 25 років ув'язнення. Останні роки цього засуду він відбував у Пермських концтаборах ч.ч. 35 і 36, активно борючись за статус політичного в'язня і виявляв намір емігрувати з СРСР. На волю мав вийти в 1983 році. Його мати Текля живе в рідному селі.

ПЛАХОТНЮКА ПОБИЛИ НА ВУЛИЦІ КИЄВА

З України прийшла вістка, що 8 квітня ц. р. на вулиці Києва невідомі особи напали і побили М. Плахотнюка.

Микола Григорович Плахотнюк, 1936 року народження, за професією лікар, був арештований 13 січня 1972 року, звинувачений за статтею 62 ч. 1 КК УССР і засуджений Київським обласним судом до примусового психіатричного лікування, яке відбував у Дніпропетровській та інших спецлікарнях. Звільнений 10 грудня 1980 року, тепер перебуває в Києві.

М. Г. Плахотнюк ще з ранньої молодости хворіє на тяжку форму туберкульозу.

М. РУДЕНКО — В ЛІКАРНІ; ЗАСУДИЛИ А. ЗІНЧЕНКА

На Захід дісталася вістка, що на початку лютого 1981 р. *Миколу РУДЕНКА*, голову Української Гельсінської Групи, перевели до таборової лікарні в Мордовії, де йому мають робити операцію пухлини залозистих органів. Як відомо, М. Руденко був на голодівці, в часі якої стан його здоров'я значно погіршився.

*

Сюди теж дійшла вістка, що 19 січня 1981 р. в Харкові був засуджений інженер *Анатолій ЗІНЧЕНКО* на 6 років ув'язнення і 5 років заслання.

А. Зінченко нар. в 1925 р. в Харкові. В часі останньої війни був на примусових роботах в Німеччині. В 1972 р. будучи туристом в Австрії, він відвідав німецьке посольство, обговорюючи там можливість влаштуватись на роботу в Німеччині, коли б йому вдалось легально виїхати

з ССРСР. Після цього він був заарештований і перебував майже рік в слідчих тюрмах в Москві і Харкові.

А. Зінченка обвинувачували в розповсюдженні «антисовєтської» літератури.

ІВАН КАНДИБА ЗААРЕШТОВАНИЙ

В другій половині квітня 1981 року західня преса принесла вістку про те, що Іван Кандиба, довголітній український політичний в'язень, став поновно заарештований органами КГБ 24-го березня 1981 року. Арешт проведено в такий спосіб, що понад три тижні часу про цей злочинний акт КГБ не було відомостей.

Іван Кандиба юрист по фаху. Під перший арешт попав у 1961 році під закидом приналежности до групи українських юристів, які заснували Українську робітничо-селянську партію. В цьому часі КГБ заарештувало Левка Лук'яненка й інших, започаткувавши цим першу хвилю переслідувань того руху, який пізніше став називатися явним рухом опору в підсовєтській Україні. Кандибу і Лук'яненка судили під закидом «зради батьківщини» та за «агітацію і пропаганду». Іван Кандиба став приречений судом окупанта на 15 років ув'язнення в таборах суворого режиму, хоча певний період цього ув'язнення він відбував у Владимирській тюрмі тощо. Під час свого ув'язнення Іван Кандиба продовжував діяти в ім'я національних і людських прав на Україні.

Відбувши кару, Іван Кандиба проживав у селі Пустомити під постійним наглядом КГБ. Історію своїх переслідувань він описав обширно у «Заяві Кандиби Івана Олексійовича», яка була поміщена в X, XI і XII числах «Визвольного Шляху» за 1980 рік, на сторінках «Шляху Перемоги», «Гомону України» тощо після того, як дотичний документ представив самвидавними шляхами на чужину.

НИЩАТЬ УКРАЇНСЬКУ ДУХОВІСТЬ

Від деякого часу на Заході поширюється праця Миколи Холодного під назвою «Про душу в пісні та про пісню в душі», в якій її автор виявляє мету, шляхи й засоби дії совєтської Росії проти української духовости й культури.

Микола Холодний народився в 1939 році, студіював у Київському університеті, філологічний факультет. Друкуватися почав у 1960 році, а під переслідування попав уперше в 1965 році. Свого часу він був під деякою критикою визначних особистостей з-поміж українських політичних в'язнів та репресованих. Тут наводимо лише деякі уже оприлюднені уривки із цього його більшого твору.

»Наша пісня вмирала разом з народом і разом з ним воскресала... З піснею на вустах вмирали наші батьки у ворожих катівнях. Зі скрипкою біля грудей передчасно відходили з життя кращі сини народу. Скидали шапку перед українською піснею і друзі і недруги... У добу так званого культу особи напівграмотні глашатаї гарячково запаленого і безславно згаслого «масовізму» по-вульгаризаторському вхопилися за девіз «хто був нічим, той стане всім», як за якусь раптову, незалежну від їх особистого сумління, метаморфозу.

В письменстві започаткувалася доба фальшивих героїв. До найрізноманітніших життєвих галузів, заодно й до духовної, прослизнуло безліч мудреців без мудрости...

Не поступалися перед ними псевдотворці, що хлинули до поезії, до пісенної справи. Можна зрозуміти, чому упереджений радіослухач, шукаючи сьогодні в етері пісню, з відразою обминає довгі хвили... Пісня, де віру в природу, віру в людське начало заступає віра в параграфи — така пісня виховує в людині безвольну істоту, перетворює її на гвинтика...

У безвиході нащадкам Хмельницького можна було пожалкувати по Польщі. Поперше, якою Польща не була поганою, то не вона принесла на Україну нову форму рабства — кріпацтво. Бо поляк зневажливо називав українця «хлопом». Нові господарі називають українців «родними братами», впроваджуючи чорносотенство українською мовою...

Через пісню народу доходимо до розуміння його, як нації... Нівелюється національний характер. Не зрівнятися колишній «шевченківській» хаті з сьогочасною селянською хатою: радіо, телевізор, електрика... Та «в тій хатині інші люди: і непривітні, і чужі»... Зникла з неї з давніх-давен властива українцеві гостинність».

ПЕРЕСЛІДУЮТЬ ХВОРИХ В'ЯЗНІВ

З України надходять тривожні вістки про тяжкий стан здоров'я багатьох політв'язнів.

Політичний засланець Зорян ПОПАДЮК, народжений 21 квітня 1953 року, ув'язнений 29 березня 1973 р. на 12 років табору і заслання, перебуває в туберкульозній лікарні за адресою:

Магаданская обл., Ягоднинский р-н, пос. Дебин,

Губбольница, хирургическое отделение.

У жовтні 1980 р. йому зробили операцію на легені, після якої він почувався незле, навіть працював у лікарняній майстерні. Останнім часом стан його здоров'я на межі критичного. Мати Попадюка Любомира Іванівна, яку в той час (восени 1980 р.) було частково паралізовано в наслідок інсульту, мешкає у Львові на вул. Галана 6, кв. 6а.

76-річна Оксана МЕШКО, яку недавно засуджено на п'ять років заслання, перехворіла в ув'язненні на ексудативний плеврит і тепер відчуває себе дуже погано.

Юрій ЛИТВИН, хворий на виразку шлунку і кишечника — він мав кілька операцій — перебуває в дуже тяжких табірних умовах без належної медичної допомоги.

Іван ГЕЛЬ, який від 1972 р. відбуває своє друге ув'язнення в концтаборі особливого режиму (ВС-389/6), кілька місяців тому робив спробу самоспалення через нестерпні умови, в яких перебувають політ'язні. У нього продовжує всихати рука, він у край виснажений і хворий.

Василь СТУС, якого вдруге засуджено 1 жовтня 1980 р. на 15 років неволі, дуже серйозно хворий; під час першого ув'язнення він мав операцію на виразку шлунку, а тепер — теж в ув'язненні мав операцію на опендицит. Йому дуже болять скалічені в заслання ноги і руки.

У Миколи МАТУСЕВИЧА, якого кілька місяців тому переведено з концтабору в тюрму, серйозно хворе серце. Від нього довший час немає листів.

Микола РУДЕНКО досі перебуває в табірній лікарні (ЖХ-385/3-3). Його мають оперувати з приводу аденоми передміхурової залози. Його дружина Раїса дотепер не має роботи.

Цей список можна було б продовжувати, але й наведеного вище вистачає, щоб ми усвідомили наскільки важлива і конечна для них громадська допомога — через різні міжнародні інституції, а також особиста підтримка кожного з нас.

В. ГАНДЗЮК ЗНОВУ АРЕШТОВАНИЙ

З України прийшла вістка, що 13 січня 1981 року органи КГБ арештували Володимира Гандзюка.

Гандзюк, 1932 року народження, колишній учасник українського визвольного руху ОУН-УПА. Вперше був арештований в 1950 роках, вдруге в 1964 році. Засуджений на 12 років позбавлення волі і 3 роки заслання. Термін ув'язнення закінчився йому в січні 1976 року. Він перебував в Пермському таборі ВС 389/35, де сиділи теж Іван Світличний, Степан Сорока, Василь Підгородецький, Ігор Калинець та інші.

Від січня 1976 року до грудня 1978 він був на заслання в Томській області, звідкіля повернувся до дружини і дітей в Івано-Франківській області калікою-інвалідом.

Причина арешту і ближчі дані покищо невідомі.

РАЇСА РУДЕНКО ПРОТЕСТУЄ ПРОТИ ЗНУЩАНЬ НАД ЇЇ ЧОЛОВІКОМ

*»Генеральному секретареві ЦК КПСС,
Голові Президії Верховної Ради СРСР тов. Леонідові Брежнєву
від дружини українського письменника Миколи Давидовича,
інваліда Великої вітчизняної війни II групи.*

Вельмишановний Леоніде Ільїчу!

19 грудня 1980 року в Мордовському таборі ч. 385 3-5 український письменник Микола Руденко проголосив смертельну голодівку в зв'язку з тим, що протягом цілого часу його ув'язнення зазнає незаконних і безпідставних знущань:

1. Йому зовсім не віддають листів від друзів. Конфіскують більшість листів від мене і його до мене. Ті ж рідкісні листи, яким пощастило перейти через цензуру, доходять зі спізненням на місяць-півтора. Наприклад, лист висланий 25 травня 1980 року (квитанція 167) я отримала через 35 днів, себто 30 червня 1980 року. Інший лист з 12 вересня 1980 року (квитанція 403) я отримала через 46 днів, себто 28 листопада 1980 року. Це саме діється з моїми листами до нього. На ділі виходить, що ми позбавлені листування.

2. Мій чоловік — інвалід Вітчизняної війни другої групи, перейшов у таборі дві операції, що мають зв'язок з його службою в армії. Проте від серпня 1980 року, згідно з рішенням таборової медичної комісії (не дивлячись на важке поранення хребетного стовпа розривною кулею) його змушують працювати на станку, всі рухи на якому протипоказані при пораненні хребетного стовпа і важко його травмують.

Влітку 1980 року, коли таборова адміністрація порушила закон у відношенні до мого чоловіка, я вислала Вам телеграму. Після того начальники табору деякий час більш-менш притримувалися законів. Зате мене викликали в Український КГБ і відкрито погрожували розправою. Капітан Котовенко І. І. так і сказав: »Це наша відповідь на вашу телеграму в Москву«.

Така реакція КГБ змусила мене цього разу звернутися до Вас з відкритим листом. Зокрема, коли робітники КГБ виконали свою обіцянку: вони позбавили мене листування з чоловіком і друзями; без будь-яких пояснень вилучили у мене телефон; без ніяких підстав забрали у мене друкарську машину 4 серпня 1980 року, установили підслухову апаратуру, не дають (тишком-нишком, звичайно) влаштуватися на роботу, а якщо я вже улаштовуюсь, впливають на моїх начальників з метою позбавити мене роботи; докладали зусиль, щоб опоганити наші чудові родинні стосунки, сподіваючись, що хтось з нас двох (скоріше той, що в неволі) не витримає, не переживе і одно нещастя потягне друге.

У листопаді 1980 року, під час двогодинного побачення у таборі, я побачила Миколу Руденка в жакливному стані. Від нестерпного болю в пораненому на війні і травмованому в таборі хребетному стовпі він не міг ні сидіти, ні стояти. Важко було дивитися на його муки протягом тих неповних двох годин побачення, під час якого, до речі, нам про все забороняли говорити.

Коли взяти до уваги, що такі жакливі фізичні і моральні муки він терпить постійно, стає зрозумілим, чому у день свого 60-річчя, 19-го грудня 1980 року, Микола Руденко проголосив безтермінову голодівку аж до смерті, якщо не припинять беззаконних знущань.

Звертаюсь до Вас, Вельмишановний Леоніде Ільїчу, з надією, що, уособлюючи найгуманнішу в світі советську владу, Ви не допустите до злочинної розправи над поетом.

25 грудня 1980 року.

Руденко Раїса Опанасівна,
м. Київ-84, Конча-Заспа 1, кв. 8«.

ЗИНОВІЙ КРАСІВСЬКИЙ НА ЗАСЛАННІ

Згідно з даними, що наспіли на Захід, Зіновія Красівського, члена Української Гельсінської групи, перевезли на заслання. Від 5 грудня він перебуває в Тюменській області. Його адреса така:

626236 Тюменская область,
Ханты-Мансинский национальный округ,
пос. Луговой, общежитие,
Красивскому Зиновию Михайловичу.

Зіновій Красівський народився 1930 року на Львівщині. В 1947 році його разом з батьками депортували на Сибір. По дорозі він втік і вернувся додому, де його зловили і засудили на 5 років концтаборів. Після відбуття покарання він жив деякий час у Караганді, де працював у шахті. Під час обвалу шахти він був важко ранений і став інвалідом другої категорії, що уможливило йому вернутися на Західню Україну. Там він продовжував навчання і закінчив філологічний факультет Львівського університету.

В 1967 році його заарештували за участь в УНФ (Український національний фронт) і засудили на 5 років тюрми, 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання.

В грудні 1971 року проти Красівського розпочали нову справу за «антисовєтську пропаганду та агітацію» і на початку 1972 року його запроторили до психіатричної лікарні. До липня 1978 року він перебував у Смоленській спеціальній психіатричній лікарні, в Сичовці і у Львівській обласній психіатричній лікарні.

Після звільнення жив у Моршині Львівської області. В 1979 році став членом Української Гельсінської групи.

На початку березня 1980 року його арештували і післали досиджувати декілька місяців з попереднього присуду до Пермських таборів. Після закінчення цієї додаткової кари його перевезли на заслання у Тюменську область.

*

Надійшли теж вістки, що український політв'язень *Андрій ТУРИК* занедужав на рака. Турик перебуває в Пермських концтаборах. Термін його ув'язнення кінчається в 1983 році.

Андрій Турик, 1927 року народження, походить з села Бірки, Волинської області. Він був засуджений в 1958 році за статтею 56 КК УССР за участь в ОУН і УПА.

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТВ'ЯЗНІ ПРОТЕСТУВАЛИ ПРОТИ АГРЕСІЇ В АФГАНІСТАНІ

Згідно з вістками, що наспіли недавно на Захід та які підтвердила теж «Хроніка поточних подій» ч. 57 з 3 серпня 1980 року, українські політв'язні Чистопільської тюрми і мордовських таборів, до спілки з в'язнями інших національностей склали свій протест проти агресії СССР в Афганістані. Ще 24 грудня 1979 року Юрій Шухевич разом з російським в'язнем В. Балахановим вислав до Президії Верховної Ради СССР протест проти окупації советськими військами Афганістану. Шухевич і Балаханов вимагали негайного виведення їх з окупованої країни.

На агресію в Афганістані вказано теж під час третьої »Декади боротьби поневолених народів проти російсько-комуністичного імперіалізму«, що її проводили в'язні Чистопільської тюрми — Ю. Шухевич, В. Балаханов, М. Казачков, В. Пяткус і М. Равіньш — від 23 липня до 1 серпня 1980.

23 липня 1980 року ініціатори Декади вислали через Генерального прокурора заяву до всіх учасників Олімпіади, в якій закликали їх підтримати боротьбу поневолених народів.

25 липня ініціатори Декади протестували проти національної дискримінації в тюрмі, проти репресій з боку адміністрацій і зокрема проти затримки листів писаних рідними мовами неросійських народів.

29 липня вони протестували проти окупації Прибалтики з нагоди її 40-річчя.

1 серпня в'язні вислали заяву в зв'язку з 5-ою річницею Гельсінських нарад, в якій домагалися здійснення Гельсінських постанов.

В липні 1980 року політв'язні Мордовського табору 3-5 — Ю. Бадзьо, Р. Назарян, С. Солдатов і В. Осіпов — проголосили звернення до уряду СССР і світової громадськості, в якій запротестували проти советської агресії в Афганістані та пов'язаним з нею загостренням репресій всередині СССР. Одночасно вони заповіли голодівку на день відкриття Олімпіади і страйк на час цілої Олімпіади.

ЗМІНИ В СТАТУСІ МИКОЛИ МАТУСЕВИЧА СУД НАД ГАЛИНОЮ МИХАЙЛЕНКО В ОДЕСІ

Як повідомляє російськомовний інформаційний бюлетень «Вести из СССР», що появляється в Мюнхені під редакцією Кроніда Любарського, 5 жовтня 1980 р. переведено до Чистопільської тюрми члена-засновника Гельсінської групи *Миколу МАТУСЕВИЧА*, якого було заарештовано 22 квітня 1977 року та засуджено до 7 років табору і 5 років заслання. Він відбував покарання в Пермському таборі ч. 35.

Ні термін додаткового засуду, ні звинувачення досі не відомі.

*

За повідомленням з неофіційних джерел 17 листопада 1980 р. в Одесі мав відбутися суд над Ганною Михайленко з 1935 року народження.

Ганна Василівна МИХАЙЛЕНКО — педагог, відбула раніше ув'язнення за зфальшованим звинуваченням. Заарештовану вдруге Ганну Михайленко відправляли на психіатричну експертизу до Інституту ім. Сербського в Москві. Це дає підстави припускати, що її мають засудити до психіатричного ув'язнення.

Ганну Михайленко звинувачують за ст. 62 КК УССР. Кілька років тому їй було оперовано нелокалізований рак грудей.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ о. В. ЗАВАЛЬНЮКА

Священик Володислав Завальнюк належить до тих українських священиків, що опинилися в Литві й там здійснюють душпастирські обов'язки як римо-католицькі священики. Католицький комітет оборони прав віруючих в Литві звернувся 25 листопада 1980 р. до генерального прокурора СССР з листом, в якому він повідомляє про переслідування цього священика й вимагає покарання винних.

Мартирологія о. В. Завальнюка почалася з того, що вночі 11 жовтня невідомі злочинці напали на мешкання о. Завальнюка. Не маючи змоги вдертися до мешкання, напасники російською мовою вимагали від нього, щоб забрався геть з місцевості Варакляни в Латвії (де він був парохом), інакше чекає його доля о. Турлайса. (Священика Турлайса «невідомі» справці вбили у вересні 1980 р. і вкинули до озера). Після того напасники вкинули камінь до церковної захристії.

Наступного дня якісь знову «невідомі» проступники напали на мешкання матері о. Завальнюка і зруйнували його. Після того вони вламались до гаражу о. Завальнюка і вкрали авто. Міліція, за словами о. Завальнюка, жодних заходів для виявлення злочинців не робила і о. Завальнюк проголосив голодівку. Тоді авто знайдено, але не злочинців.

Дня 4 листопада о. В. Завальнюк під час поїздки до Давговпліс захворів і опинився в лікарні в Давговпліс. На наказ із Риги, о. Завальнюка примістили в психічному відділі лікарні. А потім відібрали в нього реєстраційну посвідку, щоб він не міг здійснювати обов'язків священика.

Закінчуючи свого листа до генерального прокурора ССРСР, Християнський комітет пише: «Коли о. Завальнюка насильно помістили в психолікарню, у віруючого народу виникло підозріння, що між смертю о. Турлайса, нападами на о. Завальнюка і тими, хто примістив його в психолікарні — існує якийсь внутрішній зв'язок. Подібних злочинів проти священиків в тому році (1980) багато було в Литві».

БРЕХНЯ І КІБ ПРОТИ ЦЕРКВИ

Не маючи сили, щоб знищити Українську Католицьку Церкву, Москва приневолила своїх слуг і висулжників з КІБ в Україні знецінити і оплюгавити її типовими для московсько-більшевицьких провокаторів і убивників методами брехні й провокацій. У двох числах «Радянської України» з 24 і 26 березня ц. р. поміщено довжелезну статтю відомого кагебіста Кліма Дмитрука про Українську Католицьку Церкву з плюгавими нападами на її голову — Патріярха Йосифа Сліпого та інших владик і діячів.

Найбільше болить і турбує Москву, що Патріярх Йосиф організаційно-правно впорядковує УКЦ у формі патріархату, здобувши апобату папи Івана-Павла II на відбуття Синоду в Ватикані. Особлива важливість постанов того Синоду в тому, що він уневажнив постанови т. зв. Львівського собору про приєднання Української Греко-Католицької Церкви до Російської Православної Церкви. К. Дмитрук називає це порушенням Ватиканом постанов Гельсінської конференції, втручанням у внутрішні справи ССРСР.

Предметом атак є теж український відділ радіопересилань Ватикану до ССРСР і члени його редакцій. Ці радіопересилання, — пише Клим Дмитрук, — «усе більше виповнюються тенденційними передачами... маскованої релігійним забарвленням антирадянщини і буржуазного націоналізму». Особливе місце в них займають факти про релігійні й національні переслідування в Україні та відмічування існування і праці катакомбної УКЦеркви.

Патріярха Йосифа і діячів УКЦ о. Івана Гриньоха, о. Петра Стецюка, о. Степана Мудрого й ін. кагебіст Дмитрук намагається запламити як гітлерівських коляборантів та приписати їм вчинені кагебістами злочини. Але правди не вдасться ні закрити, ані змінити брехливими видумками, спрепарованими майстрами від терору і провокацій.

РЕПРЕСОВАНІ УКРАЇНЦІ

(Закінчення, 7)

632) *ХОМ'ЯКЕВИЧ Омелян*, засуджений 22.1.1962 р. у Львові на 12 р. ув'язнення за участь в «Українським Національним Комітеті».

633) *ХРИСТИНИЧ Богдан*, нар. 1929 р. в Тернополі, засуджений в 1960 р. за приналежність до ОУН на 15 років ув'язнення.

634) *ХУДАШ*, доцент, викладач психології у Львівському університеті, влітку 1973 р. був звільнений з праці у зв'язку з викритою напівлегальною студентською групою в університеті.

635) *ЦАПІВ Василь*, нар. 1923 р. на Івано-Франківщині, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, за що карався довгі роки в концтаборах. Після звільнення постійно переслідуваний.

636) *ЦАП Марія*, родом з с. Вільшанка, Зборівського р-ну, Тернопільської обл., заарештована й засуджена в квітні 1974 р. в м. Калуш за приналежність до секти покутників Української Греко-Католицької Церкви на невідомий термін ув'язнення.

637) *ЦЕЛЮК Семен*, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, за що просидів 9 років у тюрмі, вдруге арештований в 1970 р. і засуджений на 15 років ув'язнення.

638) *ЦЕМОК Семен*, заарештований за націоналістичну діяльність і в 1964 р., за ст. 56 КК УССР, засуджений на 15 років ув'язнення.

639) *ЦИЦИК Іван*, студент 5-го курсу Механіко-машинобудівного факультету Львівського політехнічного інституту. В 1975 р., за написання націоналістичних віршів, його виключено з інституту і донині переслідують.

640) *ЦИЦИК Р.*, нар. в Червонограді на Харківщині, в 1973 р. засуджений за політичні справи на 3 роки ув'язнення.

641) *ЧАЙКА Іван*, нар. 1920 р. в с. Сарнівка, Луцький р-н, Волинська обл., заарештований в 1972 р. і засуджений в 1973 р. в м. Торчин, Рожищанського р-ну Волинської обл. на кару смерті за участь у визвольній боротьбі ОУН-УПА і за знищення 300 советських активістів.

642) *ЧАКОВСЬКИЙ В.*, родом з Керчі (Крим), засуджений на 7 років концтаборів за політичні справи.

643) *ЧАПУРЛА Іван*, нар. 1903 р. на Тернопільщині, одружений, батько двох синів, учасник визвольного руху ОУН-УПА, заарештований в 1951 р. і засуджений на 25 років каторги, карався в Мордовських таборах, де в жовтні 1976 р. на 73-му році життя і 25-му ув'язнення помер.

644) *ЧЕРКАВСЬКИЙ М.*, нар. 1926 р., арештований в 1967 р. і засуджений на 10 років ув'язнення та 5 років заслання за політичні справи.

645) **ЧЕРКМАН Олекса**, нар. 1928 р., засуджений в 1955 р. в Івано-Франківському за ст. 56 КК УССР на 25 років ув'язнення.

646) **ЧИЖУК Людмила**, родом з Києва, студентка другого курсу Київського університету, звільнена з нього й переслідувана за те, що 22. 5. 1971 р. читала вірші Симоненка біля пам'ятника Шевченка і перейшла на українську мову спілкування.

647) **ЧМІЛЬ Іван П.**, карається в концтаборах за політичні справи.

648) **ЧОПІЙ Роман І.**, священник підп. Української Греко-Католицької Церкви, за відправу Богослуження був покараний ув'язненням на 15 діб, нібито за «хуліганство». Отець Чопій карався в сталінських концтаборах, по звільненні постійно переслідуваний.

649) **ЧОРНИЙ**, нар. 1949 р., засуджений за ст. 70 КК РСФСР на 5 років ув'язнення.

650) **ЧОРНОВІЛ Вячеслав М.**, нар. 1. 1. 1938 р. в с. Єрки на Черкащині, закінчив з відзначенням Журналістичний факультет Київського університету, одружений, батько сина, журналіст, літературний критик і письменник. Вперше заарештований 3. 8. 1967 року і засуджений на 3 роки ув'язнення за виступи в обороні репресованих українських патріотів. Вдруге заарештований 12. 1. 1972 р. і засуджений 12. 4. 1973 р. у Львові на 5 років ув'язнення і 3 роки заслання за ст. 62 КК УССР. Обвинувачували його за публіцистичні писання в обороні прав України. Втретє заарештований 15. 4. 1980 р. на засланні, три місяці перед кінцем вироку, і засуджений в м. Мирний, Якутська АРСР, за ст. 117 КК УССР, на 5 років ув'язнення.

651) **ЧОРНОМАЗ Богдан Д.**, нар. 1949 р., студент, засуджений за ст. 70 КК РСФСР на 4 роки ув'язнення.

652) **ЧУБЕНКО Григорій**, родом з Київщини, заарештований в 1965 р. і засуджений за ст. 56 КК УССР до 15 років ув'язнення.

653) **ЧУГАЙ Олександр**, нар. 1926 р., засуджений в 1949 р. за ст. 58-1 КК РСФСР (зрада батьківщини) на 25 років ув'язнення.

654) **ЧУЙКО Богдан М.**, нар. 1. 10. 1919 р. в с. Тустани, в Галичині, інженер, одружений, батько сина і дочки, учасник визвольної боротьби УПА, вперше заарештований 23. 5. 1949 р. і засуджений на 10 років ув'язнення, вдруге заарештований 15. 8. 1972 р. і за ст. 56 КК УССР засуджений на 15 років концтаборів суворого режиму і 5 років заслання, втретє заарештований 10. 3. 1980 р. в Мічурінську, Тамбовської обл. (місце заслання), обвинувачують його у фальшуванні документу, за що ст. 196 КК РСФСР передбачає 2 роки ув'язнення. 12. 4. 1980 р. засуджений за ст. 93 КК РСФСР на 6 років концтаборів суворого режиму.

655) **ЧУПРЕЙ Роман В.**, нар. 1. 7. 1948 р. на Івано-Франківщині, студент, заарештований 17. 3. 1973 р. і засуджений в серпні того ж року на 4 роки ув'язнення за патріотичну діяльність, вийшов на волю 17. 3. 1977 р. і постійно переслідуваний.

656) **ЧУЧМАН Павло З.**, нар. у Львівській обл., учасник визвольного руху ОУН-УПА за що карався в концтаборах від 1947 року. В 1969 р. за ту саму справу вдруге засуджений на 15 років ув'язнення.

657) **ЧУЧМАН Петро**, священник підпільної УКЦ, заарештований і засуджений в 1973 р. на півтора року ув'язнення за відправу Богослуження для вірних Української Греко-Католицької Церкви.

658) **ЧУЧМАН Степан І.**, з м. Буська, Львівської обл., учасник визвольного руху ОУН-УПА, за що з невеликою перервою перебуває в тюрмах і концтаборах від 1947 р. донині.

659) **ШАБАТУРА Стефанія М.**, нар. 5. 11. 1938 р., художниця, заарештована 12-го січня і засуджена в серпні 1972 р. у Львові за ст. 62 КК УССР на 5 років ув'язнення і 3 роки заслання, звільнена 2. 12. 1979 р. і далі переслідувана.

660) **ШАБРАВСЬКИЙ**, довгі роки карається у психлікарнях за політичні справи.

661) **ШАЛАЙ Микола**, нар. 1949 р., виключений з Львівського університету, зазнає переслідувань за те, що публічно виступив проти русифікації.

662) **ШАЛКО Петро**, член ОУН і за це карався 10 р. у концтаборі.

663) **ШВЕДОВ**, довгі роки карався у психлікарні за політичні справи.

664) **ШЕВЧЕНКО Вадим**, засуджений на довголітнє ув'язнення за політичні справи.

665) **ШЕВЧЕНКО Віталій**, журналіст, заарештований в Києві в 1980 р. у зв'язку з Олімпіадою.

666) **ШЕВЧЕНКО Іван**, нар. 1905 р., заарештований в 1954 р. за націоналістичну діяльність і засуджений на 15 років ув'язнення за ст. 64-70 КК РСФСР.

667) **ШЕВЧЕНКО Олег**, журналіст, заарештований в Києві в 1980 р. у зв'язку з Олімпіадою в Москві.

668) **ШЕВЧЕНКО Олександр М.**, нар. 1942 р., заарештований 18. 10. 1968 р. і засуджений за ст.ст. 138-2, 209-1 КК УССР на 5 років ув'язнення суворого режиму і 5 років заслання. Обвинували його за релігійні переконання і ширення віри ЄХБ.

669) **ШЕВЧУК**, працював інженером в колгоспі «Дружба» на Закарпатській області, заарештований в 1974 р. і засуджений на 4 роки позбавлення волі за те, що поширював літературу УКЦ.

670) **ШЕВЧУК Анатолій О.**, нар. 1931 р., житель м. Житомира, прозаїк, до арешту працював лінотипістом житомирської друкарні, заарештований у травні 1966 р., а засуджений 7. 9. 1966 р. на 5 років ув'язнення за ст. 62 КК УССР на закритому суді. Після звільнення далі переслідуваний.

671) **ШЕКМАН Олекса**, нар. 1928 р. на Івано-Франківщині, в 1955 р. заарештований за приналежність до ОУН і засуджений на 25 років концтаборів.

672) **ШЕЛЕПАЮК Михайло Г.**, родом з с. Турівка, Володимир-Волинського р-ну, учасник української визвольної боротьби ОУН-УПА, заарештований і засуджений 7-8 червня 1978 р. в м. Устилуга, Волинської області, за ст. 56 КК УССР на 15 років концтаборів суворого режиму.

673) **ШЕРШЕНЬ**, засуджений в 1962 р. на 6 років ув'язнення за «антисовєтську пропаганду та агітацію».

674) **ШЕЛЮДКО Генадій І.**, нар. 1955 р., заарештований в 1977 р. і засуджений в Ленінграді за ст. 64 КК РСФСР на 15 років ув'язнення за те, що в липні 1977 р. він з товаришем захопили літака в Петрозаводську і примусили його приземлитися у Фінляндії, де просили про політичний азиль, одначе Фінляндія видала їх Советському Союзові.

675) **ШИНКАРУК Трохим Ю.**, нар. 1932 р., поет, вперше відбув ув'язнення від 1949 до 1971 р. (22 роки) за те, що висвітлював колоніальне становище українського народу. Вдруге засуджений в 1971 р. на 12 років каторги за те, що не змінив своїх поглядів і перестерігав світ перед комуністичною ідеологією. Таким чином Шинкарук засуджений разом на 34 роки позбавлення волі. Мав би звільнитися в 1983 році.

676) **ШИПЕЛЬ А.**, нар. 1900 р., засуджений за релігійні переконання в 1966 р. на 3 роки ув'язнення.

677) **ШОВКОВИЙ Іван В.**, нар. 7. 8. 1950 р. на Івано-Франківщині, інженер, заарештований в березні 1973 р. і засуджений в Івано-Франківську за ст. 62 КК УССР на 5 років ув'язнення за приналежність до підпільної групи.

678) **ШОМОН Т.**, баптист-п'ятидесятник, запроторений до концтабору звичайного режиму.

679) **ШТЕФАН А. Д.**, запроторений до концтабору за свої релігійні переконання.

680) **ШУГАЙЛО Н.**, нар. 1928 р., заарештований в 1970 р. і засуджений за ст. 62 КК УССР на 5 років ув'язнення.

681) **ШУЛЯК Олекса**, заарештований в 1953 р. і засуджений на 25 років позбавлення волі за політичні справи. Мав би вийти на волю в 1983 р.

682) **ШУМКА-ФЕДЮК Володимир**, нар. 1919 р. в с. Кайданці на Івано-Франківщині, член ОУН від 1939 р. і старшина УПА, засуджений вперше на 8 років ув'язнення, поновно заарештований в 1971 р. в м. Курську і засуджений в Івано-Франківському на додаткових 7 років каторги, разом на 15 років.

683) **ШУМУК Данило Л.**, нар. 20. 2. 1914 р. в с. Боремче на Волині, одружений, батько дітей, був в УПА. Почавши від 1945 р., із двома недовгими перервами перебування на волі, всього разом відбуває 40-річне ув'язнення. Мав би звільнитися в 1987 р.

684) **ШУХЕВИЧ Юрій Р.**, нар. 28. 3. 1933 р. у Львові, публіцист, одружений, батько двох малолітніх дітей, від 1948 до 1968 р. відбув ув'язнення за те, що є сином ген. Романа Шухевича, Головного

Командира УПА і Голови Проводу ОУН в Україні. Після звільнення йому заборонено жити в Україні, а тому він поселився в Кабардино-Балкарській АССР, де був стало цькований. Поновно заарештований 26-го березня і засуджений 9-го вересня 1972 р. в м. Нальчик (Кабардино-Балкарська АССР) за ст. 70 ч. 11 КК РСФСР на 10 років каторги і 5 років заслання. Таким чином Юрій Шухевич мав би відбути в ув'язненні 35 років. Мав би звільнитися в 1987 р. Він даліше під постійним натиском, щоб відректися від своїх поглядів.

685) *ШУСТ*, в 1962 р. в м. Луцьку, засуджений на довіготітне ув'язнення за «українську націоналістичну антисовєтську пропаганду». Зараз перебуває: РСФСР, Татарская АССР, город Чистополь, учр. УЗ-148/ст.-4.

686) *ЮЗКЕВИЧ Артем Борисович*, нар. 1931 р. на Волині, інженер, одружений, батько дочки, працював у Талліні, заарештований 14. 12. 1974 р. і засуджений за ст. 70 КК РСФСР на 5 років ув'язнення за симпатії до «Естонського Демократичного Руху».

687) *ЮРІЙ Е.*, заарештований 1971 р. в Миколаєві і засуджений на 5 років ув'язнення за те, що поширював християнську віру.

688) *ЮРКЕВИЧ Ігор Йосифович*, нар. 1936 р., журналіст, висланий на працю до Казахстану, де його заарештували в 1968 р. і засудили на 4 роки концтаборів за протест проти окупації Чехословаччини.

689) *ЮРКІВ Володимир*, нар. 1928 р., студент, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, заарештований 1947 р. і засуджений в Тернополі за ст. 56 КК УССР на 30 років каторги. Вдруге його судили в 1952 р. на кару смерті, замінену на 25 років ув'язнення.

690) *ЮРКІВ М. М.*, віруючий суботник, заарештований 23. 12. 1977 р. в Ужгороді і висланий до табору в Дніпропетровську область, де карається дотепер. Юрків нар. 1941 р., одружений, батько трьох дітей.

691) *ЮРЧЕНКО Микола*, нар. 1933 р., робітник, заарештований 1959 р. в Івано-Франківську і засуджений на 7 років концтаборів за приналежність до підпільної групи «Об'єднана партія визволення України».

692) *ЮХНОВСЬКИЙ Олександр*, нар. 1926 р. в Рівенській області, заарештований 1976 р. в Москві і засуджений на кару смерті. Обвинувачували його за протимосковську діяльність під час і після війни в Рівенській та Сумській областях.

693) *ЮШКА Петро*, районний провідник ОУН на Київщині, заарештований після 2-ої світової війни і засуджений на довіготривалу каторгу в концтаборах.

694) *ЯКУБЕНКО Микола Іванович*, нар. 1944 р., робітник, арештований в 1971 р. і засланий на каторгу до психлікарні за свої національні переконання і «антисовєтську пропаганду». В 1978 р. перебував в таборі.

695) *ЯКУБЕНКО Василь*, учасник визвольної боротьби УПА, заарештований 1953 р. і засуджений на 25 років концтаборів.

696) **ЯНКЕВИЧ Степан**, нар. 1928 р., учасник визвольного руху ОУН-УПА, заарештований і засуджений в Івано-Франківську за ст. 56 КК УССР на 25 років каторги.

697) **ЯНКОВИЧ Олександр**, нар. 1929 р., член СХБ, заарештований в квітні 1976 р. і засуджений на обов'язкове психічне лікування. Дотепер перебуває в Черняхівській психлікарні.

698) **ЯРЕМА Микола і Юрій**, брати, родом з Закарпатської області, учасники УПА, перебували в підпіллі до 1972 р., коли були викриті і заарештовані, немає даних про термін засуду.

699) **ЯСНИЦЬКИЙ Симон**, нар. 1922 р., учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, в 1953 р. за ст. 56 КК УССР засуджений на 25 років каторги, які повністю відбув.

700) **ЯЦЕНІЙ Карпо**, нар. 1928 р., заарештований 1975 р. і засуджений Рівенським судом на 10 років ув'язнення за співпрацю з ОУН-УПА.

701) **ЯЦЕНКО Вячеслав**, нар. 1948 р., працював інженером в Миколаєві, заарештований в 1973 р. за політичні справи і карався в Дніпропетровській психлікарні до 1979 року.

702) **ЯЦИШИН Михайло Константинович** з Львівської області, заарештований 1972 р. і засуджений за ст. 62 КК УССР на 6 років ув'язнення, але вислали його до психлікарні, де він карався кілька років.

703) **ЯЦЬКІВ-ВЕРХОЛЯК Катерина**, заарештована 1955 р. і в Івано-Франківську засуджена на 10 років ув'язнення під закидом співпраці з ОУН. Її чоловік Верхоляк Дмитро в тому ж році засуджений на 25 років каторги. Після звільнення Катерина ні разу не одержала дозволу на особисте побачення з чоловіком.

704) **КРАЙНИК Микола Михайлович**, нар. 20. 4. 1935 р. в с. Солуків на Івано-Франківщині, одружений і батько 2-ох дітей. В 1967 р. заочно закінчив історичний факультет Чернівецького університету. Заарештований 19. 9. 1979 р., а засуджений 14-21. 8. 1980 р. за ст.ст. 62, 64 і 208 КК УССР (антирадянська пропаганда і організаційна діяльність) на 7 років концтаборів суворого режиму і 3 роки заслання. Від 21. 11. 1980 р. карається в таборі: СССР, Мордовская АССР, ст. Потьма, пос. Барашево, ЖХ-358/3-5.

Пояснення статей Карного Кодексу УССР

- Ст. 19. Умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину, включно з тими, що сприяли вчиненню злочину.
- Ст. 54. Пом'якшення покарання, або звільнення засудженого від покарання.
- Ст. 56. За нею обвинувачують і карають за особливо небезпечні державні злочини, як «зрада батьківщини», «перехід на бік ворога», «втеча за кордон», «намагання захопити владу» і т. п. За нею виносять смертні вироки, або 15-річні засуди.
- Ст. 58. За нею судять за вбивство представника влади до 15 років позбавлення волі і конфіскації майна.

- Ст. 62. «Антирадянська агітація і пропаганда» — ця стаття передбачує покарання від шести місяців до сім років, з додатком кількох років заслання.
- Ст. 63. Пропаганда війни у будь-якій формі. За нею карають до 8 років позбавлення волі і 5 років заслання.
- Ст. 64. «Організаційна діяльність», як створення підпільної організації тощо. Карається за ст. 56 і 63 КК УССР.
- Ст. 70. Контрабанда. Однак ст. 70 КК РСФСР покривається зі ст. 62 КК УССР.
- Ст. 81. Приховування державних злочинів — карається за ст. 56, 57 та за іншими, це залежить про що не зроблено доносу.
- Ст. 101. Умисне тяжке тілесне uszkodження — карається від 3 до 10 років ув'язнення.
- Ст. 117. Зґвалтування. За нею карають від 3 до 8 років ув'язнення.
- Ст. 133. Порушення законодавства про працю.
- Ст. 138. Порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви. За тією статтею карають багатьох священників і вірних.
- Ст. 140. Крадіжка. Карають до 5-ти років ув'язнення.
- Ст. 162. КК РСФСР.
- Ст. 187-1. Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад у будь-якій формі, карається до 3-ох років ув'язнення.
- Ст. 188. Опір працівникові міліції, або народному дружинникові — карається до 5 років концтаборів.
- Ст. 190. Погроза, або насильство щодо службової особи, а 190-1 карається від 5 до 15 років позбавлення волі.
- Ст. 196. Порушення правил адміністративного нагляду над особами, які звільнені з ув'язнення — карається від шести місяців до 2-ох років ув'язнення.
- Ст. 206. Хуліганство, розуміється під цим опір міліції, авантюра, гострі слова в сторону представника влади і т. п. — карається від одного року до п'яти років ув'язнення.
- Ст. 209. Посягання на особу та права громадян під приводом виконання релігійних обрядів — за тією статтею карають до 5 років концтаборів і 5 років заслання.
- Ст. 222. Незаконне ношення чи зберігання вогнестрільної чи холодної (ніж) зброї, або вибухових речовин — карається до 2-ох років, а рецидивістів до 5 років концтаборів.
- Ст. 223. Розкрадання вогнестрільної зброї, або вибухових речовин — карається до 7 років позбавлення волі.
- Ст. 229. Виготовлювання, або збут наркотичних речовин — карається до 3-ох років.
- Ст. 233. Невиконання наказу начальника — карається від 3-ох місяців до 3-ох років.
- Ст. 249. Порушення статутних правил караульної служби вояками армії — карається до 5-ти років ув'язнення.

Інші скорочення:

- ЄХБ — Євангеліки Християни-Баптисти.
УНК — Український Національний Комітет.
УНФ — Український Національний Фронт.

Л. П.

ДОКУМЕНТ ВІНАРОДОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відомо, що в підсоветській Азії стрімко зростає кількість населення. Старші віком люди, а можливо й потасмні мулли (магоммеданські священики) підказують казахському, киргизькому, башкирському та ін. народам окупованої Росією Азії народжувати дітей, і то інтенсивно, для збереження біологічної субстанції від вивозів, переселювань тощо. Треба припускати, що й у гущі азійських мас є свідоме чи підсвідоме бажання зберегти свої народи, віри, мови і культури в часах окупації в СРСР.

Газета «Радянська Україна» у числі 294 з 1980 року принесла у вістці якогось Л. Даєна повідомлення, що тільки в одній Бухарській області Узбецької ССР є «6.725 сімей, які мають від 12 до 27 дітей»!

Ця ж сама підневільна «Радянська Україна» в числі з 7-го січня 1981 року коротко повідомила про «Присвоєння звання «Мати-героїня», яку повністю передруковуємо:

«Президія Верховної Ради Союзу РСР Указом від 29 грудня 1980 р. присвоїла звання «Мати-героїня» з врученням ордена «Мати-героїня» 68 матерям, які проживають в Українській РСР і які народили та виховали десять і більше дітей».

Співставте цифрові дані: в Узбекистані, тільки в одній Бухарській області, є майже 7.000 родин, які мають «від 12 до 27 дітей», а на всю 50-мільйонову Україну знайшлося тоді ж, у 1980 році, лише 68 родин, які мають по 10 і більше дітей!

Москві потрібно більше дітей-молоді як робочої сили і поповнення кадрів совєтської армії, і тому видаються нічого не варті «звання» на зразок «Мати-героїня» та одноразові малі економічні «подачки» для багатодітних родин. Москва не рахується із світовою тенденцією зменшувати кількість народжень, у зв'язку з безробіттям, зниженням прохарчувальних можливостей нашої планети.

Україна займає в цім крутежі окреме місце. Будь вона вільною державою, можна було б при потребі говорити про скорочення народжень. Але в стані перманентної московської неволі українська жінка, при постійних нестачах у харчуванні, — як пишуть з України, — «не може виносити навіть однієї чи двох дітей, наші жінки безкровні, діти родяться передчасно і гинуть». Українська жінка чи бодай частина свідоміших також побоюються, що замість виховати українця-українку — режим виховає новочасного Павліка Морозова, зросійщеного напівавтомата, якому «всю равно».

Це одна з трагедій України, про яку треба кричати до неба і до всіх урядів світу, а не на т. зв. Гельсінській конференції у Мадриді, яка нічого нікому не дає.

З МІЖНАРОДНОГО ФРОНТУ БОРОТЬБИ

ЗА СУВЕРЕНІТЕТ НАЦІЇ

Конгрес Американських Приятелів АБН в Нью-Йорку

У днях 2 і 3 травня ц. р. в Нью-Йорку, в готелі «Рузвельт», відбувся величавий Конгрес АП АБН. Понад 400 учасників, 156 делегатів-представників від 23 народів, поневолених в ССРСР і сателітних державах, як також Куби, В'єтнаму, Афганістану, і 12 відділів АП АБН у США, представники АБН з Європи й Південної Америки — всі вони підкреслили своєю присутністю світовий фронт боротьби Антибольшевицького Блюку Народів та були маніфестацією солідарности з боротьбою поневолених народів за державну незалежність і суверенність.

Заля Конгресу постійно була виповнена делегатами, гістьми і учасниками, представниками від різних політичних, культурних і громадських організацій різних національностей.

Конгрес улаштував Нью-Йоркський відділ АП АБН. Проводив ним дотеперішній голова АБН на США Богдан Федорак з Детройту. Головним промовцем був президент АБН Ярослав Стецько. Його промову на бенкеті слухало понад 400 гостей, в тому коло 50 представників молодечих організацій. Парох УПЦ о. І. Ткачук молитвою і піснею «Христос воскрес», яку підхопили всі українські учасники, відкрив бенкет.

Крім достойного гостя з Європи, на бенкеті промовляли: федеральний конгресмен із стейту Нью Джерзі Роберт Ров, амбасадор Національного Китаю К. С. Данн, директор телевізійної станції Мартін Абенд, відомий прихильник самостійности України і славний радіокоментатор Беррі Фармер.

Бенкет звеличали малярська пара солістів з Віденської опери, українська солістка Оля Гірняк і відомий соліст Метрополітанської опери в Нью-Йорку Андрій Добрянський.

На пленарній сесії першого дня з промовою виступив федеральний конгресмен стейту Нью-Йорк Вільям Грін. Після звітів езекутиви і звідомлень відділів АП АБН (Чикаго, Детройт, Нью-Йорк, Рочестер, Боффало, Амстердам, Нью-Джерзі, Фльоріда) та інформацій про працю АБН в Канаді й Латинській Америці, відбулася пресова конференція, на якій промовляли прем'єр України 1941 року Я. Стецько та представник афганських повстанців.

Сесію 2 травня започаткував своїм словом Едвард О'Конор з Боффало, кол. комішонер для політичних біженців, високої якости зна-

вещь питань пов'язаних з російською імперією. Слава Стецько виголосила доповідь про факти спільної боротьби за залізною заслоною і про дії АБН в цілому світі. Відтак відбулися два панелі.

Темою першого панелю була «Ситуація за залізною заслоною», модератором виступав проф. М. Чировський, а представники Литви, Латвії, Естонії, Мадярщини, Румунії, Хорватії, Болгарії, Афганістану, Нац. Китаю, Куби й інших поневолених народів подавали короткі звідомлення про боротьбу їхніх народів проти московського імперіялізму й комунізму. Від України в тому панелі виступали Ніна Караванська і Нестор Щербій.

Темою другого панелю, який влаштували представники молоді, була: «Афганістан — початок кінця московської імперії». Його вів мгр Р. Зварич, панелістами були: Л'Міер Юнуссі — Афганістан, М. Галатин — Україна й представники Латвії та Румунії.

Недільну пленарну сесію відкрив молитвою литовський католицький священник. Промовляли недавно прибулий довголітній литовський політв'язень Владас Сакаліс про «Спільний фронт поневолених народів в концентраційних таборах», в'єтнамец д-р К. Г'ю про трагічний стан сучасного В'єтнаму, мадяр, віцепрезидент Конфедерації етнічних груп, проф. Л. Шаг про проєкти АБН у Вашингтоні, д-р Ш. Андреанський, мадяр, відмітив великий вклад Я. Стецька у спільну боротьбу поневолених націй та затримався над плянами дальшої праці у США.

Яків Сусленський з Ізраїлю, кол. в'язень московських тюрем і концтаборів, з'ясував спільну долю в'язнів поневолених народів і заатакував російський імперіялізм. Доповідь д-ра А. Бедрія з Канади розглядала значення Акту 30 червня з перспективи боротьби під час і після Другої світової війни. Марта Свідерська з Амстердаму читала проєкт заклику від Конгресу до урядів вільного світу, який прийнято одноголосно, як і резолюції, з'ясовані від імені резолюційної комісії проф. С. Галамаем, прийняв Конгрес з доповненням проф. Л. Шага.

Конгрес обрав на пропозицію номінаційної комісії новий провід АП АБН, який очолив у функції президента Богдан Федорак.

Прочитанням проклямації Сенату стейту Нью-Йорку, в якій Сенат підтримує АБН та звертається до президента Регана, щоби політика визволення поневолених народів стала складовою частиною закордонної політики США, і кінцевим словом новообраного президента АП АБН Б. Федорака закінчено Конгрес.

Пресове бюро АБН

Марія КРЕМІНЯРІВСЬКА

В СИБІРІ

(В 10-ту річницю смерті сл. п. Михайла СОРОКИ)

(Хроніка)

(Продовження, 2)

Де ж я тепер буду працювати? — гризлась Марта. У Вознесенці був свій рахівник. НКВД таки пішло на підсочку. Поки ішло з'єднання, жила ще у Філово, заготовляючи різні списки. Може вернутись в П.? Знову скарбником на місячну зарплату, на яку не проживе й півмісяця? А все таки краще як на підсочці. Треба спробувати.

В П. жила одна пані, пані Наталя, з якою вона заізналась в районній бібліотеці. Тепер у П. була контора Раса і в цій конторі працював чоловік Наталі, професор Сегал, з яким вона одружилась вже тут, бо і він і вона були повторники. В цій конторі працювали самі жида й там роботи для Марти не було. Марта написала Наталі, попросила повідомити її, чи в селпо є скарбник, бо вона зараз без роботи. Одержала записку від Наталі, яка запрошувала її до себе, бо тут буде продавщицею в селпо. І Марта разом з експедитором з П. приїхали до Наталі, яка дуже зраділа Мартою:

— Поживете у нас, правда, куди вам квапитись? Завтра підемо в селпо. Відходить продавщиця, може ви станете на її місце. А сьогодні прийде до нас один пан, ваш земляк. Я йому казала, що ви сьогодні будете у нас. Він із Західної України, як і ви. Знаєте, він такий завзятий українець як мій дорогий батько. Я тільки двох таких бачила у своєму житті.

Марта подумала: батько «завзятий українець», а ти хто? Чого варте національне почуття твого батька, коли він з тебе, своєї доньки, не потрапив виховати українки? Ти наче соромишся свого імени, коли я до тебе звертаюся по-українськи. Лепечеш, лепечеш на «общепонятному». Наталя щось говорила й раптом подивилась на широкий двір, де ніякої загороди не було, бо господарів не було. Був дім, в якому містилась контора, де працював Наталин чоловік і амбар, в якому зараз жила Наталя зі своїм мовчазним професором. Вони втрьох сиділи на східцях амбару й дивилися на вулицю, що простягнулася далеко перед ними. Це було велике село, мало три вулиці, але паскотін, як у Філово, тут не було. Повторників, яких тут вже називали «спецпереселенцями», в П. було багато. Часто хтось із них проходив вулицею.

— О, іде ваш земляк, — сказала Наталя.

Марта поглянула на неї, простежила за ким вона дивиться і впізнала в цьому панові, що підходив до них, «уповноваженого» з лісу. «Уповноважений»! Вона з ним тоді говорити не хотіла!

— То він із Західньої України?! — зраділа Марта. — Що він тут робить? Де працює?

— А те, що ми всі: де можемо там і влаштуємося, аби втекти з підсочки! Він працює в райзо, креслить пляни колгоспних земель. Дуже хороша, розумна людина.

— Як його прізвище?

— Михайло Сорока.

Наталя пішла зустріти гостя. Марта і Наталин чоловік також зійшли із сходів.

— Пане Михайло, оце ваша землячка.

— А ми вже трохи знаємося, — відповів він і привітався з усіма.

— Боже мій святий, я ж прийняла вас за уповноваженого! — говорила, сміючись, Марта, потискуючи йому руку. — Я ж ані дивитись на вас, ані говорити з вами не хотіла!

Посідали вони знову на східцях. Марта розказала Наталі про зустріч у лісі.

— Що ви в цьому П. робите, пане Михайло? — згодом запитала вона.

— Я їду далі, в Хабаровськ. Там в колгоспі маю роботу. А тут затримався на годинку. Тут наші земляки. Хочете побачити їх?

Марта встала.

— Дуже хочу! Я така в цьому Сибіру самотня.

Пан Михайло встав також.

— То ходім, відвідаємо їх. Підете з нами? — звернувся він до Наталі.

Вона подивилася на чоловіка і побачила, що він не думас вставати.

— Ні, треба ще дещо тут зробити. А ви довго не ходіть, приходьте вечеряти.

Марта і пан Михайло пішли далі по вулиці.

— Тут є наші хлопці і дівчата, повстанці. Їх забрали в 1944-45 роках, майже всі мали тоді по 15-16 років, дали їм по п'ять років, а як відпрацювали в концтаборах свій строк, то додому їх не пустили, привезли сюди, кого на лісоруб, а кого на підсочку. Серед них є дуже здібні... Хороші діти! Не можна їх так лишати, треба бути з ними.

— Якщо я тут буду мати роботу, то буду їх відвідувати.

— Щодо тієї роботи: мені пані Наталя казала, що ви будете у неї і я вам хочу сказати, що я не раджу вам брати цю роботу. Цей центральний магазин, це велика заморока! Вам прийдеться не лише приймати крам і торгувати ним через вашу крамницю. Цей крам буде йти ще для чотирьох сільовських крамниць, в чому дуже легко заплутатись.

Марта аж спинилася.

— То ця проста жінка, Даша, дала собі раду на цій роботі, а я не дам?!

Пан Михайло поглянув на неї і Марта зауважила, що його погляд став твердим, наче сталевим.

— Не дасте! Даша була своя серед своїх. Це ціле село посвоячене. Може у неї не все було гаразд, та вони свою не видадуть, врятують. Вас ніхто не врятує, бо ви їм чужа, а ще запутають. Не беріть цієї роботи. А відвідувати наших повстанців ви і так зможете.

— Ви перебільшуєте, пане Михайло! Навіщо комусь мене заплутувати? За Дашу ніхто не працював, справлялася вона сама, справлюся і я.

Марта дружньо йому усміхнулась. Пан Михайло не відповів усміхом, навпаки, його погляд став ще твердшим і холоднішим.

— Три тижні тому я їхав сюди з сільповським експедитором. Він оповідав, що продавщицю з Філова будуть судити, бо недобір зробила на сім тисяч. Подумайте: в такій малій крамничці зробила таку велику нестачу!

Марта споважніла.

— Я і не знала, ніхто мені не сказав... Сім тисяч! Де це нещасне село візьме такі гроші, щоб нишком заложити їх і врятувати її? То не дивно, пане Михайле, крамниця у них у хаті. Правда, для покупців є вхід з вулиці, але є вхід в крамничку і з помешкання... Вона має четверо дітей і чоловіка п'яницю... Посадять і то надовго. Бідна жінка, бідні діти.

Ішли мовчки. Марта думала про тих малих дітей, що zostануться сиротами з батьком п'яницею. Пан Михайло поглянув на неї.

— Оце для вас буде добра робота. Вони будуть шукати продавця. Ви тих людей знаєте, вони вас знають. Крамниця мала, можна себе провірити.

— Поперше, невідомо, що з нею буде. Може це лише бухгалтерська помилка. Подруге, я ніколи не буду продавати в цій крамничці. Той сам п'яниця й ті самі діти, що звикли при матері грабити крамничку, будуть її грабити й при мені. Я там ночувати не буду!

Раптом вони почули спів і прискорили крок. Марта пізнала повстанську пісню, що її співали у в'язниці дівчата:

Тучі та завої в степу далекім,
Стукнула кіннота копитами в діл,
Вдарили гармати, перша куля,
Брате, в груди, безталанному мені.

На вулиці перед колгоспною конторою лежали грубі колоди, на котрих сиділи дівчата й хлопці та й співали. У Красноярському краю українська молодь, яка зазнала жорстоких допитів, катувань, яка доросла в тюрмах, на непосильній роботі на каторзі, відірвана від батьків, від своїх людей, від України, закинута на-

завжди в непроходиму тайгу, зібралась у неділю і співала своїх повстанських пісень!

— Але чому вони співають сумних пісень? — запитала вона нишком пана Михайла. — Є ж так багато бадьорих!

Обличчя пана Михайла було радісне. Все, що прекрасне в нашому житті — свята любов, відданість, надхнення — відбилося на його обличчі, коли він швидко йшов з піднятою головою, звернувши зір на цих юних співаків.

— Хай співають! Наші козаки-запорожці також співали тужливих пісень, коли йшли в похід на лютого ворога і коли виявляли найбільшу відвагу й винахідливість.

Він неначе забув за Марту, він поспішав до молоді. В його очах знову вираз безмежної доброти, а лице цілком помолодшало. Молодь, побачивши його, перестала співати й встала. Було там вісім хлопців і чотири дівчат. Він вітався і з хлопцями, і з дівчатами по черзі, потискуючи їм руки. Знайомив їх з Мартою.

— Це пані Марта, така сама повторниця, як і я. Строк свій відбула в Казахстані. А це всі ваші земляки, пані Марто, — з Дубенщини, з Рівенщини...

— Все із Західної України, а з Великої України нема?

— В сотні у нас були люди з Великої України, але вони пішли в еміграцію, — сказав хтось із хлопців.

Марта розпитувала їх хто вони, коли і де були забрані і чи важка у них зараз праця. Пан Михайло стояв у меншому гурті хлопців і тихо розмовляв із ними.

Вертались. Марта йшла з дівчатами й співала з ними тих пісень, яких навчилася у тюрмі і їх дуже любила: «Ми по таборах і тюрмах», «У повстанці коханого проводжало дівча», а пан Михайло йшов із хлопцями за ними і щось їм розказував.

Недалеко від контори Раса, пан Михайло зупинився. Він прощався з кожним так, наче б знав його багато років. Для кожного й кожної у нього було тепле слово й лагідна усмішка. Молодь горнулася до нього й наперебій говорила. Марта стояла, дивилася і слухала. Молодь пішла, а вони стояли й дивилися їй услід.

— Що ви за людина, пане Михайле! Скільки у вас приятні, я б сказала, навіть доброти. Що вам дає силу бути таким добрим із усіма? Правда, не завжди! — і вона засміялась. — Зі мною, коли я з вами сперечалася, що таки візьму крамницю, ви були такі холодні, такі суворі, зовсім не ви! Добре, не піду працювати в цю крамницю, послухаю вас... Але тоді знову підсочка, бо що ж буду робити?

— Можна буде зарадити. Вертайтесь у Філово, викопайте свою городину, а помовчавши трохи, сказав, — в районі є шофер литовець. Він працює у Раса, возить бочки зі смолою, Рас його цінить. Жінка місцева, учителька. Мають двоє дітей. Буду в ДМ, поговорю з ним і його жінкою. Це хороші люди. Поживете у них поки щось трапиться. Городина ваша хай побуде у Філово,

віднесіть її до голови колгоспу, це симпатичний дядько. А вас я щось попрошу: як будете жити в ДМ, то відвідайте Петра Ясенка. Він живе у першому домі за районною бібліотекою. Це людина освічена, інженер, свідомий українець. Бувайте у нього. Він був 18 років на Колимі на каторзі... Боляче відчуває свою самотність.

Марта слухала і уважно дивилася на пана Михайла.

— Добре. Знайду його і буду в нього. Пане Михайле, хочу спитати вас... це я зараз нагадала... Це ви допомогли тій жінці, вона доктор хемії, яка працювала у Мороза переді мною... Це ви... Це завдяки вам вона одержала свої документи, а потім роботу?

Пан Михайло стягнув брови й кілька хвилин дивився на Марту, потім щось пригадав собі і засміявся.

— Це легко вдалось зробити. Вона вам сказала, що то я? Вона не знала, хто я, і не було кому їй сказати, — він споважнів.

— Вона говорила про вас, що ви »добра душа«. І, правда, ви хороша людина.

— І ще я вас попрошу: в ДМ є Гринь, селянин з Полтавщини. Він працює слюсарем в МТС. До нього приїхала жінка. Вони самі побудували собі гарний дім. Це на головній вулиці, єдиний отинкований і побілений дім. Знайдете їх?

— Знайду і їх.

*

Марта переїхала в ДМ і стала жити в литовця. Ясенка вона одразу знайшла. Це був високого росту, похилий і мізерний чоловік. Тому, що він багато курив, то Марта не дуже хотіла його відвідувати, а воліла радше бачитися з ним у бібліотеці, яка була поруч його дому.

Знайшла і Гриня. Ці милі люди, Гринь і його жінка, стали для неї як рідні. Скільки вони розповіли їй про Велику Україну, про розкулачування і про голод, від якого вони втекли на Крим до татар, де голоду не було.

Литовця вивезли на Сибір як тільки скінчилася війна. Він одружився вже тут з милою дівчиною, учителькою. Мають двоє дітей, які полюбили Марту, а мати й слухати не хотіла, що Марта їх покине. Так минув місяць.

Одного разу, коли господарів не було вдома, до Марти зайшов голова колгоспу — власне бригадир, бо після злиття колгоспів у Філово постала бригада, а голова став бригадиром.

— Збирайся, поїдеш продавати в крамниці. Засудили її на 8 років.

— Ні, не поїду. Щоб і мене засудили на 8 років? Я ж не буду жити в цій крамниці, правда? Я буду на ніч іти додому! Ви розумієте, що я хочу сказати.

— На, — і він подав їй записку, — прочитай, що пише тобі Михайло, твій земляк. Він добре порадив. Каже, що коли у нас бригада, а не колгосп, то нам такої великої контори не треба. Дерев'яною стіною відділили третю частину тобі на кімнату і крамничку, а решта на контору. З контори в твою кімнату є двері і з твоєї кімнати в крамничку є двері, а з крамнички в контору є вікно, через яке будеш торгувати. Не будеш мерзнути ти і покупці не будуть мерзнути.

Те саме писав і пан Михайло в записці.

І Марта вернулася у Філово. Оселилася в кімнатці у конторі, поруч крамнички. Свою городину перенесла у підвал контори. Сторож контори зробив Марті тапчана. Біля нього Марта повісила свій перський килим, якого їй прислали з дому, а на килимі портрети Тараса Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки. Стіл накрив серветою, на вікно вимережала марлю, з великих скринь із сірників зробила канапу, щоб люди мали на чому сидіти коли прийдуть до неї, і накрила її другим килимом. Підлога скрізь чиста, аж жовта. Їсти собі варила на залізній печі, що стояла в конторі й ogrівала її кімнатку, крамничку і контору. Дрова приносив сторож. За крамом їдила сама на колгоспних волах. Добре, що ще в концтаборі запізналася з ними. Іноді крам привозив експедитор сільпо. Завжди знала на яку суму має бути краму й провіряла чого і скільки є в крамничці. Сторож стеріг контору й крамничку під час її відсутности. Раніше в контору рідко хто приходив. Приходило переважно лише начальство, гості неприємні, але тепер, хто їде через Філово, заходить в крамничку щось купити, або тільки відвідати Марту. Марта знайомилася із спецпереселенцями, які привозили їй книжки — переклади з західніх мов. Мала в Сибірі на цьому проклятому засланні свій затишний куток, душевний спокій і цікаву роботу, бо завжди була в русі, завжди з людьми.

У свій вихідний день відвідувала дівчат і розпитувала про пана Михайла, а в хлопців лишала йому записку, в якій описувала як їй гарно живеться і в кожній записці дякувала йому. Але його не бачила, бо він через Філово не проїздив, їхав навколо через посьолки, де жили наші люди. Відповідь лишав у тих же хлопців.

За тиждень до Різдва Марта одержала записку від пана Михайла, що Грині просять її прийти на Святий Вечір до них, щоб разом з'їсти Святу Вечерю. Марта втішилася: може побачить пана Михайла і гаряче подякує йому, бо що б з нею було, якби не його доброта, увага, поміч?

Від своєї куми з України вона одержала кутю, мак, мед, горіхи. Зварила кутю як дома, зварила смачний борщ, заморозила його і 6 січня пішла в ДМ, понесла Гриням вечерю. Було 50 ступенів морозу. Шапочка й хустка навколо Мартиного обличчя, вії і брови стали цілком білі від інєю, та йти тих 18 кілометрів було тепло й весело. В передпокою зустрів її пан Михайло.

— Змерзли? — запитав.

Марта дуже втішилася, коли побачила його.

— Ні! Я ж ішла пішки!

— Не втомились?

— Ні! Що мені пройти 18 кілометрів! — засміялася вона.

За дверми у великій кімнаті було чути розмову кількох чоловіків і жінок. Господиня забрала Марту в свою спочивальню, щоб обігрітися і відпочити, а пан Михайло зустрічав у передпокою нових гостей.

— Так багато гостей у вас сьогодні вечеряє, — завважила Марта. — Чому ви робите таке велике прийняття?

Господиня засміялася.

— Хіба це ми? Це пан Михайло! Ви побачите тут за спільною вечерею не лише українців, а й литовців, латвійців, естонців. За тиждень до свят почали зносити до нас різні страви, м'ясо, печиво. Хороші господині литовки. Вони легко розуміють по-українськи. Всі дуже поважають пана Михайла!

— Вони ж католики і у них вже минув Святий Вечір.

— Вони хочуть відсвяткувати і цей Святий Вечір, бо горнутьсь до пана Михайла, а це його Святий Вечір. Усім їм пан Михайло помагав у їхніх клопотах.

Марта обігрілася, відпочила й вийшла до гостей. У великій кімнаті чотири столи поставлені у формі літери П. На столах, накритих білими скатертями стояли різні страви, з яких більшість не виглядала на пісні, але були й пісні: кутя господині і Мартина, пісний борщ, голубці з пшоном, вареники з капустою, а біля кожного накриття лежала картка з іменем й прізвищем гостя. Гості знайомилися і розмовляли, чекаючи на вечерю. Або господар, або пан Михайло виходили надвір, очевидно ще на когось чекали, крім зірки. Враз хтось застукав на ганку, стрясаючи сніг з чобіт, і пан Михайло швидко вийшов у передпокій. З хвилини десять його не було. Господар попросив гостей сісти за стіл. Увійшов пан Михайло й сказав новому гостеві:

— Ваше місце біля пані Марти, — і показав де.

Заки гість обійшов столи, щоб зайняти своє місце, Марта зиркнула на його картку й прочитала: »Ладо Ш-вілі«, отже грузин. Господар проказав молитву »Отче наш« і всі почали Святу Вечерю кутею. Марта бачила, як пан Михайло звертався то до одного хлопця, то до другого, яких посадив біля себе, і слухав, що вони жваво оповідали. Це повстанці, — подумала Марта, — але не волиняки. Українці заспівали колядку »Добрий вечір тобі, пане господарю!«, потім »Нова радість стала«, а потім »Ой, видить Бог, видить Творець« і »Небо і земля«. Співали гарно. Литовці швидко підхопили мелодію і співали також, хоч слів не знали. Згодом пан Михайло звернувся до них, а опісля і до латишів, і всі співали свої колядки. А коли Марта почала співати »Тиха ніч, ясна ніч«, то з нею співала більша частина гостей. Узваром закінчилася Свята Вечеря.

Пан Михайло встав, подякував господарям і гостям, побажав усім сили та здоров'я перебути цей тяжкий час на чужині, а зокрема щасливого повороту на батьківщину. Грузин пішов у передпокій, приніс дві пляшки вина і поставив на стіл.

— З Грузії, — сказав.

Поналивавши всім по троха в склянки, а тоді підніс свою склянку:

— Вип'ємо за волю України!

Всі встали. Марта проспівала »За власну, могутню Державу!« Випили. Пан Михайло знову поналивав усім вина.

— Тепер вип'ємо за волю Грузії. Знову всі встали й грузин заспівав свій гімн так поважно, і так завзято! Випили всі за волю Грузії і посідали. Грузинського вина в пляшках вже не було, господиня принесла наливки з брусниць. Пили за волю Литви, Латвії й Естонії. Люди співали свої національні гімни (не московського видання) урочисто, з глибоким почуттям. — Який надзвичайний вечір! — подумала Марта. — Всі так дружньо веселяться! Молодші пані позаносили посуд і решту страв на кухню, звільняючи стіл для чаю. Пан Ш-вілі, на прохання пана Михайла і гостей, деклямував поезії грузинською мовою і тут же перекладав їх. Він сказав цілу промову про те, що Україна і Грузія — це сестри, у них від одного ворога постала неволя й дорога до визволення у них одна. Хто хотів курити, той виходив у передпокій. Коли сіли пити чай, тоді Марта зауважила, що ані пана Михайла, ані хлопців, ані п. Ш-вілі нема. За деякий час прийшов пан Михайло, але сам. Хлопці і п. Ш-вілі пішли додому в посьолок »Радісний«, віддалений на 16 кілометрів від ДМ. Марта ночувала у Гринів.

Зранку Марта допомогла господині прибрати в кімнатах. Поприходили пані, вчорашні гості. Позабирали свій посуд та серветки. Згадували вчорашній вечір і казали, що їм було так весело, наче б вони були вдома, що вони ніколи цього вечора не забудуть і, якщо дозволять господарі, вони ще і сьогодні прийдуть хоч на хвилинку. Прийшов пан Михайло. Господиня розігріла Мартин борщ, бігос, кишку, січеники. Сіли снідати. Пан Михайло їв борщ і дивувався:

— То в цьому замерзлому горщику був такий смачний борщик?

Господиня відповіла:

— Український, пане Михайло, хіба не пізнаєте? Салом затовчений, з помідорами й сметаною.

Поснідавши, Марта подякувала господарям за гостину і стала збиратися в дорогу, щоб ще завидна зайти до дому. Пан Михайло вийшов з нею.

— Дорогий пане Михайло! Я ніколи не знайду слів, щоб висловити вам свою подяку! Ви мені увесь час допомагали! Не знаю, що було б зі мною, якби не ви! Я знаю, що це ви послали до Мороза бухгалтера з П., коли я працювала у цього п'яниці, що

це ви послали Крижанівського з П., щоб я ішла працювати рахівником у колгоспі, бо в селі я майже нічого не заробляла, а жити ж треба було! І це завдяки тільки вам я маю таку хорошу роботу, гарну кімнатку. Тепло мені, затишно, спокійно, чисто! Спасибі вам велике! І не мені одній ви добро робили! Я ж говорила вчора з тими людьми, які були у вас на Святій Вечері. Ви кожному допомогли як не ділом, то радою. Вони захоплені вами.

— Вони мені більше роблять, — поважно відповів пан Михайло.

— Що вони можуть робити, оці бідні люди на чужині! Затуркані, загнані в неволю.

— Роблять, і то багато. Завдяки їм я маю зв'язок з Краєм і з потрібними нам людьми.

Марта пригадала, як через латвійців він допоміг докторові хемії, і не пробувала розпитувати.

— Як гарно ви придумали на Святий Вечір запросити нас покривджених! Як радісно провели ми всі час! Як весело пройшов цей Вечір! І цю радість нам дали ви! Спасибі вам! Спасибі вам велике! Благословенна ви людина, пане Михайло! Скільки у вас уваги до людей, за всіх ви подумаете і всюди всім допомагаєте. І я навіть не знала, що ви слідкуєте за моїм життям, бо ви не виставляєте себе, не вихвалюєтесь! Ви такий скромний і шляхетний чоловік!

— Добре, залишім це, я вас просив відвідувати Ясенка. Він мені говорив, що ви були у нього три рази й більше не приходите. Чому?

Марта не чула себе винною. Розвела руки й сумно сказала:

— Він мені вже більше нічого не скаже.

Помітила, що пан Михайло усміхнувся і зараз же став знову поважним, навіть суворим.

— То ви йому скажіть. Він потребує, щоб хтось свій із зичливим голосом до нього звернувся.

Марта спалахнула.

— Я говорила! Я йому сказала, що життя все одно гарне, що б тільки з нами не трапилось. Я йому казала, що нас ніщо не повинно зламати, а він пригнічена, квола людина. Говорю про Україну, а він стогне: ніколи ми її не побачимо. Говорю про український народ, а він каже: Москва знищить наш народ. Він же ж добре знає вас. Чому він не хоче бути таким, як ви? Ви кожную вільну хвилину віддаєте нашим повстанцям. Чи він не міг би так само, як ви, вишукувати українців, говорити з ними? Він освічений, а що його освіта дала українцям? Піде в бібліотеку — там сидить, піде додому — дома сидить і тільки курить! Хіба то вартісна людина, щоб на нього гаяти час?

— Він дуже хворий, пані Марто, — тихо відповів пан Михайло — У нього остання стадія сухот і рятунку вже нема.

(Далі буде)

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПОЕТІВ

Андрій ЛЕГІТ

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Його назвав Кобзар наш соловейком,
Його зрівняв з орлом наш Каменяр,
Він все віддав для України-неньки:
Снагу, любов, пісенний божий дар.

Співець, актор, вояк і просвітитель,
Великий правдолюб і гуманіст,
Крізь тьму століть, вітри несамовиті
Народу душу — рідне слово ніс.

З троянцями сміявся серед лиха,
Смолою пекла фантиків лякав,
Живуть на сцені й зараз Терпелиха,
Наталка у червоних чобітках.

Петро, Микола, виборний і возний,
Чупрун, москаль-заброда-»чародій«,
Пізнай, глядачу пильний, образ кожний,
Очима пий і духом молодій.

Співай пісні про згоду, про Полтаву,
Радій, журись, хвилюйся від пережить,
Про солов'я з-над Ворскла добра слава
Живе в народі й буде вічно жить.

ВИЗВОЛЬНЕ СЯЙВО

Прокотилось огнем і погасло,
Відгремівало і тиша німа,
Та в крові променіє, як гасло,
І на подвиг серця підійма.

Лариса МУРОВИЧ

ОЗЕРО ЮНОСТИ

(Варм Мінерал Спрінгс на Фльоріді)

Озеро Юности, славне з одвічної вроди,
Звідки взялися твої мінеральні води?
Хвилі з дна темного вгору струмують щомиті,
Барви яскраві, веселкові в них перелиті.

Пальми при березі, мов вартові, стоять в колі
(Вірні союзники доброї, людської долі),
Шумом крилатого листя шепочуть нам псалми,
Перші уранці збудившись . . . О, пальми!

З ними еднаються дружні птахи голосами,
Спершу так ніжно, а потім підвищують гами,
Тонів вібрації, що розійшлися з кантати,
Травам хвилюють вишивані квітами шати.

В люстрі озернім ось сонце уже чепуриться,
Грає промінням вільна, небесна Жар-Птиця,
Риби моторно тут плюскають поплавцями,
Ні, то українці співають-пливуть гуртами.

Радісно кожному в соняшнім краю чудовім,
В Озера Юности струмі живично-медовім,
Тіло і душу враз дивна наповнює сила,
Так почувуються, наче б зростали їм крила!

Лиш, як Весну Вічну славлять озерні ці води,
Чути веснянку, бо й хвилі ведуть хороводи:
— Силу дарує нам щедра Земля, наша мати,
Щоб ми могли її вам у потребі віддати.

Даром не часто дається добро для людини,
Ми ж вам даруємо юности розмах щоднини,
Та хто зміцнився з цілющого нашого броду,
Хай віддає в праці силу свою для народу!

НЕЗАБУДЬКИ

Дві незабудьки попід бровами
(Наче усмішки щасної днини)
Нині безмовно дзвонять піснями,
Лине мелодія, в душу лине.

Як незабудьки з моєї грядки
Колір очей двох відбили грайно?
Чи океан невичерпної згадки
Барву їм зновлює життєдайно?

Ні, я не годна, не можу нині
Вголос у вірші словом дзвеніти,
Бо незабудьки в Божій вершині
Мовчки співають мені привіти!

15. 7. 1978.

* * *

Видихують тепло довкола хати
Південних трав зелені килими.
Судилося: не бачить більш зими,
Холодних поцілунків не зазнати.

На квітах помаранч, немов дукати,
Блищать рої бджілок, бринять крильми
Від радості, бо стрінуться з людьми,
Щоб потім їх медами частувати.

А сонце доброзично шле згори
Проміння, в часі творчої пори
Святих обранців світлої погоди.

Вджілок труди нам любі і зрідні,
Як для народу співані пісні,
Що нігди не чекають нагороди!

1978

* * *

Святий неспокій збурхує нам кров,
Тому ми часто-густо у дорозі,
Долаємо нові простори знов
Над океаном, що у хвиль облозі.

Кружляє толубий небес покров
Мов Божий стяг — при обрійнім порозі,
А хвиль прибої дзвонять про любов,
Яка в серцях не в'яне у знемозі.

В серцях не тихне й поклик громовий, —
Ген блискавки освітлюють руїни,
Де сестри і брати ведуть невтомний бій.

Фльорідо, славна вільними людьми,
Як вісників нескорної країни
З відкритим слухом нині нас прийми!

* * *

З далекої, заморської країни
Бажані гості в мене: Пані й Пан.
Не раз перепливали океан
Вони для щастя-долі України.

Гартовані бичами хуртовини
В борні за вільність не схилили стан,
І духа не торкнувся рабський бран
У хитрих чарах знадної чужини.

Як добре знати: є на Висоті
Достойні люди! Віддані Меті
Слугують Їй посьвятно в кожній миті.

Скували АБН в міцних рядах,
Які у ВАКЛ поширили в світах,
Хоч скалять зуби ті вовки неситі!

1978

СОСНА

Панус тут повір'я,
Що котить надвечір'я
Сосні до рук клубок,
Із барвних, соняшних ниток.

Ну, що ж робити з вами,
Небесними нитками?
Пересилю в мої голки
І в небі вишию зірки!

Та як сягнуть до неба?
Стан виструнчити треба!
І вже сосна умить
Торкнулась Божих верховіть.

З душевної спонуки
Працюють пильно руки,
Мережать в неба тло
Янтар, смарагд, рубін, срібло.

Ось Оріон там сяє,
Меча в руках стискає,
Великий їде Віз —
Для творчих плянів перевіз.

Сосна ще далі й далі
В ясні Плеяд скрижали
Карбує рій думок,
Палким вогнем своїх голок.

Панує тут повір'я,
Що котить надвечір'я . . .
О, цить людино, цить,
В сосни таємну, творчу мить!

1978

Алла КОССОВСЬКА

МОЄМУ СОБАЦІ

Ми з тобою весну зустрічали,
Кароокий, веселий мій друже,
Кожен вияв її помічали:
Теплий вітер, блиск сонця в калюжах,
Як сніги розтавали повільно,
Як бруньки наливались на кленах,
Прикрашаючи, мов на весілля,
Їх пушком золотаво-зеленим.
Ти ганяв горобців гамірливих,
Голубів розтовстілих, ледачих,
І були ми з тобою щасливі,
Я тоді молоділа неначе.
А тепер ти від мене далеко
І вже інший у тебе господар,
А мені розлучитись нелегко
З тихим сумом, що зроджує спогад.
Знов весна усміхнеться прозоро,
Знов піду я гуляти до парку,
Та забуду я мабуть нескоро
Мого славного друга-собаку.

Василь БОРОДАЧ

Ж А П А Л І В

(Обніжками мого рідного села)

Кажуть, що в душі кожної людини, якій доля судила жити на чужині, постійно зривається крик невтишної туги за теплою рідною землею, зокрема ми всі постійно тужимо за своїм рідним селом. Це почування душевного неспокою, дехто називає хандрою, інші знову, більше описово, кажуть, що тоді «щось каменем у грудях тисне».

Є такі люди, які цей свій «камінь-тугу» за рідним батьківським порогом носять аж до «гробової дошки». Навіть такі, що вже тут, за розкошами чужини, забули себе і світ свого походження, дістають вологі очі, як молочним квітом навесні прибираються вишні по садах, а по наших парафіяльних сценах діти святкують День Матері.

Я не знаю, дорогий читачу, чи ти колинебудь був у моєму селі й чи ти знаєш дещо про мій рідний Жапалів. Я, однак, напевно знаю, що ти так, як і я, тужиш за розмаяними дугами свого рідного села, які все на весну рясно вкривалися жовтими лоташами, за левадами, що райдугою квітів приманювали до себе дівчору та за привабливою синявою лісів, які в літню спеку замріяно дихали милою прохолодою.

Тоді лісове підшиття постійно червоніло великими цяткованими можимухами, а наша добра мама розказувала нам про добрих карликів із довгими бородами, які живуть під капелюхами моримух та про Ром-том-тома, який царює десь там у лісових нетрях. Ця солодка мамина казочка зі споминами про наше рідне село, ще й досі йде за нами всіма стежками нашого життя.

Оповідать нам люди, що вже від кільканадцятьох літ, там, у наших рідних селах, вже не так є, як було колись. Наші рідні села, де ми народилися й вирости, тепер зовсім спорожніли або є забайстрючені чужинцями.

В моєму рідному селі, на піщаних горбах, зараз таки за повітками й на галявах присілків, Бахорі й Щибівочки — вирости могили молодих людей мого незабутнього Жапалова. Цих хлопців не було тоді кому поховати на сільському цвинтарі біля жапалівської церкви. Наші люди оповідають, що ці жапалівські хлопці вмирали з голосним окликом «Слава» й що їх дуже не любили всі зайди у валянках і з довгими багнетами.

І ще розказують люди зі Жапалова — ці, які якимсь чудом залишилися в селі, що з того часу там десь у «Новинах», на панській цегельні й у Гуменновій тернині за Любачівкою, ночами щось ходить і дуже жалісно плаче, немов утоплена дитина по-

критки Марини з Полянки. Вільшані гайки на Процайлових долинах, зараз таки біля сільського вигону, голосно шумлять без вітру, як заворожені. Здається, що то вони єдині намагаються втишити цей плач.

По Задоріжньових мочарах і в Цаповому Куті, ночами щось страшить тепер іще більше, як колись. Там, понад берегами Любачівки, ночами ходять якісь світла й дуже лякають тих, які тепер позасідали в селі на місце вигнаних автохтонів.

Всі ті, що сьогодні в Жапалові сичать чужою мовою й ходять зі села на Криву Палку та в Бахірські ліси по ягоди й черниці, все ще чують у глибинах лісу й у нетрях — гей би загублений згук крісової пальби. Від того звуку біляві трепети постійно дрижать своїм листям і тоді в лісах стає якимось страшно.

Все останнє в Жапалові ніби не змінилося, лише липи у панському саді та придорожні верби при шляху на Вільку Жапалівську, якимось наче отяжили і своїм віттям торкаються землі. Це, певно, з надміру людського горя, що його мусіли пережити люди в селі. Тяжкий наш ворог завзявся змести з лиця землі українську людину, яка в Жапалові жила від довгих віків на своїх вузьких загонах.

Із плачем розпуки вийшли жапалівці на вигнання — одні на захід, у мокраві «одзискане земе», а інші кочують десь там, на сході. Тоді в Жапалові, там, на «Границях», і біля залізничної станції в Бобрівці, покотом вилягли хліби, коли то українське населення села вороги ладували в худоб'ячі вагони. В селі все ще, залишилися якісь призабуті українські люди, які нині лякаються на своїй землі своєї тіні і є одиницями живими свідками колишнього українського села — Жапалова.

Позатим, у моєму селі, як я згадував, нічого не змінилося. Ночами сходить місяць так, як попередньо сходив, там десь у лісах за Полянкою. «Великий Віз» колує собі по небі від Сурмачівки до Мочила й доходить до Нової Греблі, «Косарі» і «Квочка» все ще ходять синявою небесних левад, над Ришковою Волею, заглядаючи цікаво в густу «Меречанку». Лише «Рання Зоря», як забagriлася тоді від людського горя і крові, що розлилася ріками по довколишніх селах, відтоді, кажуть, сходить вона якесь кривава, неначе пригадка недавніх тяжких часів.

Гордою брилою своєї кам'яної величі досьогодні стоїть у Жапалові, на присілку Назарки — українська церква, якої не мали сили знищити ті, що високою вежею польського костюлу хотіли відсунути в тінь нашу святиню. Вони віддавна насаджували в селі своїх «стшельцуф», сіяли в селі ненависть і готовилися до кривавого терору, який — за благословенням червоної Москви — перевели в Жапалові в 1945-1947 рр.

Всі ті, яких силою змушено їхати в далекі й непривітні околиці, сьогодні орють чужу їм землю, роблять кушлявий хліб і крадькома приїжджають до села, щоб обійти могили своїх батьків на за-

пущеному жапалівському цвинтарі. Там, у Жапалові, вони скаржаться своїми гарячими молитвами перед тінями своїх батьків, дідів і прадідів, втихомирюючи свою тугу. Мимо цього вони всі вперто вірять, що ще прийде такий час, коли вони повернуться, бодай умирати, на свої рідні і привітні пороги.

У моєму селі вже віддавна немає тих, які заводили в Жапалові комуну, читали дарову «Силу», пропагували «Сель-Роб», підсиляли до села всякі «Вікна» та «Нові Шляхи». Хоч яких великих пакостей накоїли вони в селі, щоби послабити моральну силу й відпорність українського середовища, проте не знайшли ні ласки, ані пощади в нащадків Івана Калити. Ця сама нищівна сила, що в неї вони вірили, як в одинокє спасіння, в липні 1944 р. в'їхала гуркітливими танками зі сторони Олешич і їх усіх нещадно розчавила на хамуз.

Безслідно щезли сьогодні зі Жапалова Микола й Ілько Литвини, смертю зрадника згинув теж і Семен Цебенко. Руїна й горе, яким вони промощували шлях до села, переконали їх про основну помилку їхнього життя. А втім завжди є тяжко переконувати сліпого про ясні проміння теплого сонця.

Географічне положення й назва села

Село Жапалів — це стародавня українська оселя, що лежить при далекобіжному шляху, який лучить міста Ярослав, Олешичі, Любачів та Раву Руську. Жапалів тягнеться десятикілометровим шнурком зі заходу на схід, уздовж лівого берега ріки Любачівки. У склад села входили присілки — Полянка, Бучина, Назарки й Кут.

На північ від Жапалова, на правому березі Любачівки, лежить сільська громада — Вілька Жапалівська із присілками Четирбоки, Бахори й Щибібовки. Громада Вілька Жапалівська лежить на галявах Бахірських лісів, що їх власником був кн. Адам Сапега. Після його смерті ці велетенські добра одідичили його сини. Лісові масиви Сапегів, до деякої міри, були завжди основною базою економічного й господарського життя мешканців цієї округи. В цих панських лісах працювали часто наші люди. Вони там служили «бракарями» та тартачними. Довколишнє населення в лісах постійно збирало ягоди і гриби та забезпечувалося в опалове дерево й будівельний матеріал. Вілька Жапалівська не мала своєї церкви, але була дочерньою громадою греко-католицької парафії в Жапалові.

Тяжко сьогодні сказати звідки пішла назва Жапалова. Зі старих метрикальних записів села виходить, що вона впродовж минулих десятиріч часто мінялася. Спершу село звалось Западлів. Назва ця походила, правдоподібно, від уривистої заглибини, що лежить за селом у т. зв. «Новинах».

Почавши від половини XVIII стол., назву села писали в українській транскрипції, раз як Жападів, то знову як Запалів, як кому було завгодно. Щойно навесні 1905 р. австрійська влада, споряджуючи придорожні орієнтаційні таблиці — виписала на них офіційну назву села, як Жапалів і ця назва залишилася по сьогоднішній день.

Всі записи у катастральних книгах для побору ґрунтового податку для Чесанівського повіту, що їх споряджено в 1856 р., вказують назву села в польській транскрипції, як Запалуф. Сучасні картографи відмічують на мапах назву села в такій самій формі.

Треба зазначити, що основним зав'язком сільського комплексу, який охоплюємо сьогодні назвою Жапалів — був присілок Бучина. З цієї первісної людської оселі розрослося опісля ціле село. Присілок Бучина постав у східній частині Жапалова, в тисячолітніх букових лісах і від цього й пішла назва присілка. Ще донедавна, перед Першою світовою війною, на обширах цього присілка були виразні сліди первісних будівель села. Коли з часом населення Бучини збільшувалося й люди потребували більше засівної площі, тоді вони почали переноситися на схід, на т. зв. «Поляни», за ріку Любачівку, й там постав другий присілок села Жапалова — Полянка.

Ще один його присілок — Назарки — аж до останніх часів відігравав у Жапалові центральну позицію. В Назарках село побудувало церкву. Біля неї стояла школа, а в новіших часах там збудовано теж і дім Читальні Т-ва «Просвіта». Сталося це тому, що в давнину в цій частині села мешкали дві родини сільських багатіїв, а саме Назарки й Онишки — нащадки давнього українського боярства. Ці родини постійно змагалися у показах свого багатства. Рід Назарків залишив у Жапалові пам'ятку, а саме будівлю місцевої церкви, яку збудовано їх коштом. Від їх імени надало теж і назву присілка.

Західну частину села, в місцевому назовництві, люди називали «Кутом» тому, що там не було добрих доріг. Коли, однак, у 1880 р. австрійська влада побудувала битий шлях, який ішов з Ярослава, через Любачів до Рави Руської і Львова, то цей «царський гостинець», саме через «Качмарі» перетинав східню частину «Кута», що самотужки почав розростатися у природний центр Жапалова. Вже в 1905 р. на Гуменновому Розі побудовано величавий дім Читальні Т-ва «Просвіта». Напроти постала станиця австрійських «табачників» і почав функціонувати заїзний дім для подорожніх.

Тож саме на цьому жапалівському перехресті, там, на «Куті», росла і пружилася вся оборонна українська сила Жапалова. Й саме із цього сільського причілка на «Качмарях» — український Жапалів, звів свій вирішальний оборонний бій за чистоту й незайманість обличчя цілого села. Хоч «стшельци» польських учителів Корнагі, Палчинського й перекинчика Красноїда намагалися всіма

силами опанувати доростаюче українське покоління села, але в тому вони вже не мали якихось успіхів.

По тамтому боці фронту діяли польські поліційні станиці з політичними старостинськими відділами й розкладовою роботою польських ксьондзів, але по стороні українського Жапалова, своєю мовчазною масою стояла українська стихія. Мимо всіх політичних заходів і польських хитрунств, українське населення Жапалова, навіть у критичний час посиленого польського наступу, встоялося на своїй стійці й із відзначенням здало свій трудний громадський іспит.

Українське патріотичне селянство Жапалова в часі небезпеки вивело на громадську сцену Шалаїв, Бахорів, Демків, Васютів й інших, які перейнявши провід від своїх батьків, до останку гідно несли свої прапори захисту українського середовища Жапалова і його чести.

На маргінесі минулого Жапалова

Історичне минуле Жапалова сьогодні вкрите порохом забуття. Перша світова війна змела з лиця землі, дослівно, ціле село, яке загорілося від фронтових обстрілів австрійсько-російської артилерії. В попелі воєнних пожеж зотліли в Жапалові всі залишки древніх часів села. Згоріла також і стара дерев'яна церква, збудована в 1801 р., на місце зруйнованої татарами первобутньої жапалівської святині. Безповоротно спопеліли в ній теж і пергаменові документи, а зокрема вичерпний діярій, що його систематично провадили кожночасні парохі жапалівської парафії. Чудом врятувалися лише метрикальні книги села, які посередньо віддзеркалювали демографічні зміни й чисельний ріст населення Жапалова. Під час Першої світової війни, в 1915 р., село згоріло дощенту й тоді в полум'ях війни зотліли основні ціхи старовинної оселі. В Жапалові залишився лише німий, але дуже цікавий цвинтар. Із полинялих написів на хрестах, іще й сьогодні, можна відчитати імена й роки народження та смерті визначних людей села, зокрема імена поодиноких парохів Жапалова.

Багата бібліотека та архіви перемиської Капітули з вичерпними історичними джерелами про кожне її село сьогодні знищені. Ще тільки тут і там залишилися рідкі шематизми, які своїми цікавими статистичними даними кидають нині слабеньке світло на розвиток і ріст поодиноких парафій Перемиської єпархії, до якої належала теж і ціла Ярославщина. З того приводу давноминуле Жапалова приходиться відтворювати сьогодні зі залишків посередніх джерел, із привезених на чужину старих фотографій та оповідань людей, які були очевидцями подій у селі.

Коли й у якому часі поселилася українська людина на теренах сьогоднішнього Жапалова, годі тепер щось певного сказати. В українській історіографії немає про те якихось писаних джерел. Одинокі сліди перебування чоловіка, на обширах простірного чотирикутника, що його визначають міста Ярослав, Радимно, Любачів і Чесанів — це матеріальні знахідки давньої людини, заховані в козацьких могилах та випадково знайдене приладдя домашнього й господарського вжитку. Такі предмети знайдено, зокрема, на дочерних полях Жапалова, а саме у Вільці Жапалівській, на Бахорах та в селах Кривій Палці й Щуткові.

Між цими цікавими знахідками є сокирки із твердого кременя і глиняні пряслички від веретен, які знайдено у Кривій Палці. Ці знахідки свідчать про знання прядення і ткацтва в первобутнього населення Жапалова й прилеглих до нього місцевин того давнього часу. Згідно з дослідями й авторитетними ствердженнями визначного українського археолога — проф. Ярослава Пастернака, всі ці знахідки походять із часів епохи неоліту й датуються п'ятьма тисячами літ дохристиянської ери. З того можна зробити висновок, що первісний побут людини на тих теренах треба окреслити саме цими минулими віками.

Які суспільно-громадські форми мало життя людини в той час на теренах сьогоднішньої Ярославщини, годі усталити. Писані історичні джерела, які дійшли до наших часів, говорять про існування міста Белза вже в XI сторіччі, зате недалекий Любачів наші літописці чомусь згадують щойно в XVI віці.

Княже українське місто Ярослав над Сяном закладало свої фундаменти вже від 1031 р. й у тому далекому часі було західньою мілітарною твердиною української княжої держави. З бігом часу Ярослав розрісся в торговельний осередок європейського значення, де щороку на празник Пресвятої Богородиці відбувалися славні торговельні ярмарки міжнародного масштабу, другі своїм значенням після нюрнберзьких ярмарків. Про багатство Ярослава свідчить історична згадка про те, що в часі пожару цього міста в 1625 р. у ньому згоріло товарів на десять мільйонів дукатів.

Упродовж вчасних віків нашої великодержавности й політичної та мілітарної могутности, українська державна влада мала основні осередки своєї сили між Межириччям, княжим Ярославом і Перемишлем. У первопочинах Ярослава, на його периферіях і в подальшому запіллі цієї княжої твердині, поставали поселенчі пункти сільських дружинників. Саме ці дружинники дали теж початок сільській оселі — Жапалову, а княжі сурмачі, які осіли над берегами »Мочила«, залишили по собі назву недалекий Сурмачівці.

Чужонаціональний елемент у оселі

У давнині село Жапалів було чистою українською оселею. Теж і довколишні села не мали зовсім польського елементу. Українські назви таких сіл, як Козаки, Солили, Коріниця, Ришкова Воля, Ветлин, Висоцько, Бобрівка та інші говорять самі за себе. Коли приходили в давніх часах польські поселенці до Жапалова, то були це виключно фільварочні форнали і всякі панські прислужники, які звичайно мешкали на т. зв. «чвораках» і належали до переходового елементу Жапалова, який покидав село, коли на фільварку не було праці.

З того приводу на простірному поясі Ярославщини, почавши від Конячева аж до Олешиць, зовсім не було ані одного польського костьолу. Такий стан тривав аж до виселення українського населення з цілого Закерзоння. Вийняток у тому становить лише село Ляшки, де в 1892 р. польські землевласники збудували костьол, а в Жапалові ці самі «ктитори», щойно в 1911 р. звели польський костьол для рятування «польських душ».

У 30-их роках XIX стол. урядові статистики виказували, що в Жапалові було лише 25 відсотків латинників. Вони, однак, не мешкали в селі якоюсь компактною масою, але були розкинені по цілій десятикілометровій довжині села. Ця форма поселення латинників у селі свідчить про випадковий вплив польського елементу до Жапалова.

Головною причиною того, що польське населення зі заходу намагалося осідати в Жапалові, були особливі принади матеріального порядку. Село Жапалів у північно-східній частині Ярославщини мало найкращі поля. Додатковою принадою цієї української місцевості для чужинців стали безмежні громадські пасовища, де населення Жапалова вільно випасало свою домашню худобу, а до того ґрунт піль, розкинутих над берегами Любачівки, зараховувався до окремого дуже врожайного чорнозему.

Крім цього, наявність ріки Любачівки поблизу села ставила населення Жапалова в дуже корисну господарську позицію. Шукуючи за поправою свого матеріального положення, збіднілий польський елемент, а зокрема з-поза мазурського села Радави, постійно перся на схід і, частинно шляхом мішаних подружніх зв'язків — пропихався на терени Жапалова, де осідав у таких постатях, як ось усякі Конарські, Олеяжі та Попелюхи.

При цьому треба зазначити, що панцизняний режим на фільварку кн. Сапєги в Жапалові був незвичайно прикрий. Люди не витримували поганого гайдучого гоніння й часто із прямого розпачу й у безнадії покидали свої господарства і втікали десь у засвіті, як тоді казали — «на Січ». В таких випадках польські шляхетські можновладці населявали на спорожнілі господарства польські родини зі заходу й у цей спосіб збільшували число польського елементу в Жапалові.

У круговороті польського наступу

Від непам'ятних часів всі т. зв. латинники в Жапалові говорили між собою дома по-українському. Деякі з них не знали взагалі польської мови. Всі вони постійно ходили до місцевої української церкви, там христили своїх дітей і були записані в метрикальних книгах жапалівської греко-католицької парафії. Щойно в 1927 р. ксьондз Юзеф Черкес перебрав всі метрикальні дані римо-католиків і створив собі особні метрикальні книги для новоствореної польської парафії. В той час у Жапалові існував один спільний цвинтар для всього населення села.

В 1911 р. властитель жапалівського фільварку — кн. Адам Сапега збудував у селі костюл на пам'ятку свого сина, який утопився в ріці Любачівці. На протязі дворічного тривання будови цього костюлу польське середовище розгорнуло патріотичну агітацію в цілому повіті для рятування «польських душ». У цій голосній патріотичній шопці окремий галас чинило польське священство з Ярослава. Вже в місяці травні 1912 р. викінчено будову польського костюлу в Жапалові й у ньому почали відправляти Богослуження для місцевих латинників. Ці функції на початку сповняли доїжджаючі польські ксьондзи з Ляшок, а вже в 1913 році постійним парохом римо-католицької парафії в Жапалові назначено згаданого ксьондза Юзефа Черкеса.

Цей ксьондз Черкес відразу почав вести в селі дуже шовіністичну й ненависницьку політику. Вже в 1927 р. він, за матеріальною допомогою «Товажиства Школи Людовей», заложив у селі чисто польську школу, в 1928 р. зорганізував «Стшельца», а потім «Пшиспособене Войскове». На дарованім Сапегою полі, кс. Черкес спорядив окремий цвинтар для римо-католиків і постійно утримував дуже тісний контакт зі станицею польської поліції у Жапалові та політичним відділом Любачівського, а потім Ярославського староств.

Шляхом дармового запису ксьондз Черкес одержав від цього самого кн. Сапеги 50 моргів орного поля та дім на польську плебанію. Своєю дуже агресивною протиукраїнською роботою, цей ксьондз Черкес затривожив українську патріотичну громаду Жапалова. Зокрема, люди почали непокоїтися нагальним душохватством того польського «пробоца». У противагу цій хитро організованій акції польських шовіністичних кіл, провідні люди українського Жапалова посилили свою свідомлюючу працю, щоб зберегти ідентичність українського населення.

Треба тут відмітити, що з особою ксьондза Черкеса були зв'язані численні труднощі у громадському й культурно-освітньому житті українського населення Жапалова. Ксьондз Черкес на вид був людиною спокійної вдачі, але виявився скрайнім шовіністом з-під стягу Прушинських та Грабських. Його вільна поведінка

в селі доводила до повної деморалізації та заперечення всякої християнської етики й моралі.

З того приводу українське населення Жапалова й цілої округи згадує цю несамовиту постать ксьондза Черкеса з почуттям людської нехиті та погорди. Він дожив до часів польсько-більшовицького виселення українського населення Жапалова в 1944-46 рр. і після цього помер дня 7-го липня 1971 р. На його місце до Жапалова прийшли якісь інші польські ксьондзи, які теж і тепер змушують залишки українського населення Жапалова ходити до польського костюлу на Богослуження. Українську церкву в Жапалові віддано під юрисдикцію московського православ'я, а Богослуження відправляють православні священики з Перемишля. На ці відправи приходять українські люди з довколишніх сіл, які оминули виселення, зокрема з Ришкової Волі, де українську церкву перемінено на костюл.

Жапалів у давніх статистиках

Достовірним рахунковим переліком українського населення наших сіл на Ярославщині за минулі літа є сьогодні шематизми Перемиської греко-католицької єпархії та не завжди безсторонні описи українських сіл і містечок, уміщених у «Польському Словнику Географічному», виданому у Варшаві в 1895 р.

На протязі 275 літ не було в Жапалові якихось нагальних демографічних змін чи пересунень. Коли в місяці жовтні 1672 р. кінний відділ турецького війська напав на село Жапалів, тоді татари вимордували значну частину його українського населення. З того часу, аж до повного виселення українців із Жапалова, яке перевели польсько-більшовицькі злочинці, природний приріст українського населення в селі був значний. Останні світові війни взяли із Жапалова свою значну данину в людях, але й це не послабило вітальності українського населення села. Українці Жапалова поволі залікували свої болючі втрати, й людське життя попливло далі своїм нормальним руслом.

Згідно зі заподаннями шематизму Перемиської єпархії за рік 1856-ий, жапалівська парафія нараховувала 1338 осіб. Тоді парохом у Жапалові був о. Віктор Киверович, той, що пережив знесення панщини в селі. Вже за 23 роки, себто в 1879 р. число українського населення жапалівської парафії збільшилося до 1506 осіб. У тому числі село Жапалів нараховувало 984, а дочерна парафія Вілька Жапалівська мала 257 мирян. На присілку Четирбоки жили в той час 72 особи, а Бахорі начисляли 193 мешканців. Через 21 рік, себто в 1900 р., число українського населення зросло до 1129 осіб. У тому самому часі в селі жило 423 латинники та 77 жидів. Уже в новіших часах загальне число самостійних господарств у селі виносило 315.

Чисельний стан українського населення у громаді Вілька Жапалівська не підпадав окремим змінам. Ця чисто українська гро-

мада із присілками Бахори, Щибівовки й Четирбоки постійно виказувала здорові тенденції природного приросту українського населення.

Громада Вілька Жапалівська зі своїми присілками мала дуже бідні пісковаті поля, тому й польський елемент зовсім не поселявся на її теренах. Там українське населення задержувало свій первісний характер. Жиди в цій громаді належали до переходового елементу. Вони служили по лісах бракарями й були затрунені на постах тартачних урядників. Одинокий поляк — лісничий у лісах кн. Сапегі — був Ян Розмус на Бахорах, однак він не входив у рахубу постійного мешканця громади. Дві жидівські родини «Мотя» і «Янкля» займалися в селі рільництвом і були одинокими осілими чужинцями громади.

В часі боротьби Української Повстанської Армії проти польських жорстокостей, переслідувань і виселення українського населення, польські боївки, «людове» військо з «Міліцією Обивательською» поголовно вимордували все українське населення Вільки Жапалівської та присілків — Бахорів, Щибівовків і Четирбоків, — а людські залишки поляки виселили частинно на схід, а інших примусили їхати на т. зв. «одзискане земе», де вони серед польського оточення розплилися в чужині. Зьогодні громада Вілька Жапалівська перестала існувати, як окрема українська адміністраційна одиниця.

На Жапалівських загонах

Мимо цього, що село Жапалів посідало дуже врожайну землю та вигідне положення над берегами ріки Любачівки, однак його мешканці не мали достатньої кількості управних піль. Постійне зростання населення та непрактична господарська система поділу ґрунтів між дітьми в родині у формі приданого, доводили до роздрібнення самовистачальних господарств на карлуваті. З тієї причини творився нестерпний стан т. зв. двозагінних господарств, на яких часто не було місця навіть завернути селянського воза. Тому село стало економічно слабим і українське населення постійно дивилося заздро на занедбані й широкі панські лани.

Коли приходили неврожайні літа, тоді наші селяни в Жапалові переживали трудні часи весняних передновків. Як у 1863 році дощеві зливи, а потім посуха, спричинили катастрофічний неврожай на полях і того ж самого року налетіла ще й сарана та вижерла рештки хлібів, тоді в Жапалові українське населення примирало з голоду. В той час одинокою поживою для селян була гірчиця та варена кропива. Про страхіття того голоду потім довго оповідали в селі старі бабусі.

Додатковою причиною господарських нестатків у Жапалові був великий відсоток неписьменних. Село в давні часи не мало ніяких зв'язків зі зовнішнім світом, бракувало розумних провідників,

а первісний спосіб обрібки землі приносив до села справжню нужду. З цієї причини деякі відважні жапалівці виїздили зі села на заробітки. Популярний у Жапалові був, зокрема, виїзд на сезонні праці до «Прус». «Прусаки» привозили до села заощаджені гроші й за них купували потрібне їм господарське знаряддя, а часто-густо набували теж і додатковий загін поля. Деякі українські люди виїхали на постійно до Америки й Канади.

Присутність обшарпаних дібр кн. Сапегі в Жапалові була символом панщизняної неволі села, а часто і джерелом людського гоніння. Після знесення панщини фільварки з їх шовіністичними економами стали осередками польонізаційного наступу на українське населення. В часах побуту большевиків у Жапалові в панських палацах сиділо ненависне НКВД. Після цього фільварочні латифундії стали зав'язком новітньої панщини — колгоспу.

Адміністративно-господарська обсада жапалівського фільварку була завжди чужинецька й по відношенні до українського населення все дуже ненависна та ворожа. Лише один раз, управителем жапалівського фільварку, був українець — Михайло Мачуга, який брав активну участь у громадському житті села. З постаттю цієї людини є зв'язане культурно-освітнє й економічне відродження Жапалова.

На станках селянського ремесла

Рільництво було основним життєвим заняттям українського населення Жапалова. Управа ріллі в селі давніше відбувалася дуже примітивним способом. Дерев'яний плуг, соха та примітивні борони — були одинокими рільничими приладдями при обрібці землі. Такий спосіб господарювання не давав людям багатих жнив. Щойно в пізніших часах почали навозити до села всяке модерне рільниче приладдя, а саме сівалки, моторові молотарки та міцні залізні плуги. Мимо цього, молотьба ціпами ще дуже довго задержалася в селі, бо такий спосіб молочення давав селянам просту соломку, з якої виробляли кічки на покриття господарських будинків у селі. Деяко пізніше солом'яні дахи витиснули зі села — черепиця, папа й бляха.

До перевіювання змолоченого збіжжя люди почали вживати млиноків-вітрогонів, які доставляв «Сільський Господар» у Львові. Перемелювання збіжжя на борошно довгий час відбувалося в Жапалові на ручних жорнах, а ячмінь на «пенцак» люди опихали ручними ступами, зате пресо і гречку на каші перемелювали люди в олешицьких млинів. Січкальні були одинокими ручними машинами, якими різали соломку на січку для прокормлювання домашньої худоби. По якомусь часі ручний погін січкарень заступили т. зв. «жерати», які порушувало вже кінним запрягом.

Жнива робили люди серпами, їх згодом заступили косами «під грабки». Основними сільсько-господарськими рослинами на жапалівських господарствах були: жито, пшениця, овес, ячмінь,

гречка, просо, коноплі та льон. Крім цього, люди в селі садили ще картоплю, буряки, сіяли ріпу, брукву, садили всякі горохи і квасолі, гарбузи, моркву та капусту. Помідори прийшли до села доволі пізно, їх привезли із Франції польські сектанти. Капусту заквашували в селі у кадях і вона вистачала селянам на цілу зиму. Час від часу господарі «мордували» ягесь паця й потім у коморі вішали сало на мащення поживи впродовж року.

Щоденною поживою селян у Жапалові була бульба в ющі, капуста, хліб, молоко і його перерібки та всякого роду каші. Під час Великого посту здоровим присмаком був бурячаний кисіль й інша пожива, яку обильно приправляли пахучою льняною олією.

Пражений біб, варений горох і квасоля були, звичайно, великою атракцією сільської дітвори. Яець у Жапалові не споживали селяни багато, бо ховали їх для виміни на сірку, нафту й сіль. Хліб випікали газдині в хатніх печах. Але виховна праця інструкторів «Сільського Господаря» основно змінила кулінарний спосіб приправи поживи. Коли пізніше сільська молодь відходила до міст на науку, то там вивчала кращий спосіб господарювання. По наших селах виростав свідомий український актив, який знав чого він хоче. З тим зі села щезав основно примітивний спосіб життя людини. Поганим спомином старих бабусь залишилися в Жапалові курні хати.

Основно змінилася теж і система будови житлових приміщень. У селі будували постійно хати зі широкими вікнами, щезли з хат приказкові лави за печами, де служив п'ястук за подушку, а кожух або кафтан за покривало. Домашня кухонна посуда в кожній жапалівській хаті — це були переважно «яворівські глиняні синяки», що їх кілька разів у році привозили ганчарі. Звичайною появою в селі були завжди онучарі, збирачі старого залізччя, малярі сільського полотна («мальованки малювати»). Всі вони ще й досі залишили в нашій пам'яті посмак деякої патріярхальности.

Щорічно кілька разів до Жапалова наїздили «циганські барони». Тоді по селі волочилися циганські красуні й намагалися ворожити газдиням їх долю. А після цього із селянських хат щезали предмети першої потреби, й ночами селяни мусіли на пасовищах сторожити своїх коней, бо циганські волокити вправно їх викрадали.

Вже в саках природної господарки українське селянство в Жапалові було зовсім самовистачальне. Відтоді в селі залишилися всякого роду ремісники, які задовільно обслуговували селян та заспокоювали їх домашні й господарські потреби. Трачі різали «бруси» з будульців (Іван і Федько Шалаї), ковалі ладнали селянські вози та кували коней (Семен Данилець, Іван Лірик і Михайло Бахір), сільські перукарі підстригали людей, а ткачі викидали зі своїх варстатів довгі звої полотна, що його сільське жіноцтво білило на пастівниках. Завжди восени до села заходили кушніри

та пропонували свої услуги. Шевці, кравці, стельмахи й римарі були на місці й діяли успішно.

Води ріки Любачівки відігравали дуже важливу роль в господарці Жапалова, а зокрема в домашньому ткацькому ремеслі. Процес вибирання прядива із льону та конопель усе проходив саме на водах Любачівки, де селяни мочили льняні й конопляні горстки. Цей процес проходив завжди з великою шкодою для річної риби, якої там було дуже багато. Риба тоді поголовно вигибала від конопляної отрути. Тому, однак, що ткацтво було в Жапалові головним джерелом виробу полотна на вбрання й білизну, а риболовством займалися люди лише принагідно, тому ніхто не забороняв нікому мочити коноплі в ріці. Селяни ловили рибу звичайно під суботу та продавали її жидам на «шабаш».

Дуже зворушливою рибальською постаттю в Жапалові був, сліпий від уродження, Петро Гича, зв. «Стрийцьо». Він ловив рибу руками. Знав у ріці кожну заглибину й вільно ходив надбережними стежками Любачівки. Цей «Стрийцьо» був теж талановитим скрипалем і постійно вигравав на всіх весіллях Жапалова й цілої околиці.

Торгівлею, а зокрема скуповуванням прядива, яєць та дробу займалися в селі лише жиди. Вони провадили теж у Жапалові корчми та розпичували селян. «Братство тверезости», а опісля освідомлююча праця читальні та церкви скрутили голову цій шкідливій болячці Жапалова. В кінцевому висліді цього змагання, всі корчми в селі мусіли самоліквідуватися. До останнього часу продажем горілки займався ще тільки жид Янкель Зангартен на Вільці Жапалівській, який працював теж і на ріллі. В часах австрійської окупації жапалівські жиди держали по дорогах «шлябанти» і здирали з людей т. зв. «копиткове» від кожної «фурманки, що проїздила «цісарським гостинцем».

(Закінчення буде)

**НЕ ЗАБУВАЙТЕ ВІДНОВИТИ ПЕРЕДПЛАТУ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ». НЕГАЙНО СПЛАТІТЬ ВАШУ ЗАБОРГОВАНІСТЬ!
ПРИЄДНУЙТЕ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ!**

Р. ВОЛОДИМИР

ДЕ Б ЗАЧЕРПНУТИ СИЛИ?

Відома вона, як молода країна, бо що ж там трохи поверх двохсот років, порівнявши з вічністю? А втім країна — це ж не тільки державна організаційна єдність; вона ж бо й земля, а то й континент, з яким її утотожнюють. З цього ж погляду, нівроку, ще й яка старезна вона, навіть віку їй годі дорахуватись. Історична документація з доби приходу індіанських автохтонів, вікінгських розвідників, а там Колумбового відкриття, чи перших поселень у Плімуті, аж до днів незалежності й сьогодні — це ж тількищо нещодавні дати з довженого проходу віків.

Коли вам інколи й осоружною стане ота «нова земля» і «країна необмежених можливостей», з її ледве кількасотрічним існуванням, сповненим головокружного сум'яття й індустріяльного задику, невгомних розладь, постійних фізичних перекотів, катастроф і змін, кожночасного інтелектуального експериментаторства й знаменного духового застою — тоді поверніть зір до вічної землі, до її піднебесних вершин, розлогих, розіпнятих як те небо фронтів, до пропасних ярів, темних борів, світлих левад, до непрохідних скелястих передпіл і глибокої серцевини тієї щедрої землі, звідки б'ють життєтворчі джерела й де скриваються безцінні скарби. Там, в одвічній, Богом створеній — не в дочасній, людиною zdeформованій, країні, доб'єтесь до причалів безсмертної краси й духового замир'я, що променюють з гостинних господ всецілющої природи. Звідти й зачерпніть оздоровну силу, що випростує й піднесе вас у сколоченому й похмареному затиску вашої міської цивілізації. Тут, на міліні, проживаєте лиш із дня на день, там, на вищих площинах незайманого світу, житимете водночас у всіх часах, тут — бетонні стіни будівель загороджують вам прохід до основних правд, там — відкрита просторість дасть волю полетові вашої душі; тут задуха й похмілля доби затемнює думку, вкорочує віку, там кришталева стихія прояснює духа, промощує шлях до світлого й величного, пориває вас в один ритм зі вселенною.

Ось на заході стейту Кольорадо випнувся у високопростір'я «Зелений стіл» (Меса верде). Оддалік на вигляд — високорівня (плято) та й годі, а пройдеш густе орамлення лісів, піднесешся до рівня вірлиних гнізд — і враз у верхів'я стремлять скелясті масиви, рівнобіжно один над одним повислі. Між ними здовж, у заглибинах, видовбані людською рукою житла у скельній стіні — он що, заціліла доісторична стоянка індіан навпроти. Назва племені не збереглась, то й за характером побуту осельчан прозвали їх «плетільниками кошиків». Були вони й ловці, і хлібороби, і

ганчарі, але найкраще плели з верболозу й шувару свої кошикові вироби. Кошикарство, тут доведене до мистецтва, поруч керамічних робіт, що нагадують узорами трипільський посуд, — це й найпримітивніші позначки тієї старовинної індіанської культури. Куди там іще Колумбові до того раннього часу?! Адже поселилось тут це плем'я ще в добу наших пращурів антів в Україні. Тільки ж безхліб'я й безвіддя, а до того й періоди воєнного лихоліття, прогнали отих сумирних «плетільників кошиків» десь у XIV стол. світ-за-очі. Залишилися по них опущені домівки у скелях, місця поховань і урочищ та сліди погаслих вогнищ — їхнього творчого буття, де й виліплювали оті давні мистці свій прекрасний глиняний посуд і в'язали взуття, одяг, кошики й інше потрібне знаряддя вжитку. Ех, вирувало ж тут колись гомінке життя! Всюди сліди людського промислу — по келіях-одиначках, в родинних паланках і громадських двірцях, на вежах і в палацах з попробованими віконцями й вентиляторами, із проведеними драбинчастими проходами з нижчого на вищий позем, скрізь тут докази людської кмітливості. Тепер віє навколо подихом миру і вершинного леготу. Хібащо тільки перегуки туристів в теперішньому місцевому національному парку ввірвуться дисонансом у запам'яtnу билину давно відрокотаної доби.

У цій країні слово «захід» має щось із значення «природного», а то й «первинного», «цілиного» в собі. Отож далі на захід — зачерпнути б нам свіжого віддиху, зміцнити б надшчерблений захворілою цивілізацією організм. Не пропустіть, ради Бога, чергового живця — оздоровного терену заходу стейту Юти, заповідника Сіон. Очевидно, й Великий Каньйон в Арізоні годилося б провідати, алеж тепер, в гарячу літню пору, там аж кишить від туристів, треба б на цілі милі віддалитись від осередків туристичних скупчень, аби опинитись віч-на-віч із Творцем цього грандіозного краєвиду.

Що інше в заповіднику Сіону. Порівняно, мало-хто туди добирається, оскільки ця легендарна місцевість лежить оддалік від великодорожніх перехресть, а це в цій країні означає проблему «часу і грошей». Проте на терені Сіону найдете і сцени з Великого Каньйону, там же й маєстатичний «Білий престіл» у скелях, святині й янголи — все природні висліди ерозії скель, такі і повислі скелясті мости. Холодна глибінь яру, з гірською річкою Дівою, що його пробила подібно як річка Колорадо в Великому Каньйоні, можуть скельного ложа, рахмань прозорого повітря, настояла багрінь довкілля і райдужність неба Сіону — оце й неповторний чар цього відсвітнього сховища. Принада днем і нічна суворість — тут два неспівмірні контрасти. Хоч і як полюбили індіани це Боже відлюддя й певно залишилися б тут, якби не прогнала їх звідси біла людина, а все ж таємні, насуплені

нічню, погрозливі обриси скелястих святинь Сіону наганяли й їм німого страху, а водночас безмежної шанобливості до Творця, Маніту. Не даром назвали мормонські поселенці Юти одню величнуну, увічнену царину природи тереном Сіону.

Вибравшись із прохолодного яру, зразу зударюєшся з гаряччю довілля, бо влітку й на заході від неї аж пащить, дарма що тут скрізь повітря сухе, а не вологе, як на сході, чи півдні.

Прогнавшись даліші сотні миль високопіллям чи опустілою з деревини й усякої рослинності верховиною, змагаючи все на північний захід, нарешті й отримаєш нагороду, мандрівче. Ось і увімкне тебе у свої челюсті, в незаторкнуте цивілізацією зелене царство непрохідна пуца Йосемітського заповідника в високих, засніжених горах Сієрри Невади в Каліфорнії. Такої глибоченної пуці, з лісовими полосами »червоних дерев« (ред вуд) і секвой, могутніх височених деревищ, пошукати б у світі. Тут вік секвой на 3 тисячоліття міряють. Стояли вони ще в час досвітків цивілізації. Уявляєте? Тоді ще скити степами України ганялись! Крізь стовбури деяких секвой прорубано проїзд для автомашин, туди й гостинці проклали. Але геть від нищівної руки людини!

Навкруги такий незбагненний, сливе фантастичний світ потужної природи — тут відкривати б її чарівний клад, пізнавати б тайники її безпрохіддя, жити на її запахучому лоні й багатіти її матерніми дарами — отаке панівне почуття, що огортає повністю вихідця з великоміських пустель. Яка полегкість і навколишня просвіжінь! З вершинних полос підніжжя ледняка розпливаються потоки, а ось на зволожених плесах левад розкинуті морени, великі кругляки — залишки льодовикової доби. Царинкою внизу переливається стрічка ручаю й губиться в затіненому озері, яке згодом знову залишає, змагаючи до інших. З недосяжних вершин і пропастей скочуються водопади, гори скель (Ель Капітан, Пів копули, Три брати) височіють над долиною в обіймах дрімучого бору, пахощі шпильково-лісового моря заповнюють духом ладану легені, краєвиди обривів гір — наче сцена з сотворення світу, в опарах навислої мли. Он який величний, безсмертний краєвид, коли людині заборонено хоч на невеликих клаптиках землі нищити природу. Прохід часу тут непомітний, в одну спостережну мить відчувається процес тисячоліть. В душі таке замир'я й погода, що визріває почуття новонародженості. Стільки цілющої сили дарує це відсвіття. Тут дійсно людина наодинці з Богом, на розмові з вічністю. Ще раз бажання — на досконаліший лад, глибше, свідоміше, мудріше прожити свій вік. Оце ще може й найпромовистіша наука з просвіченого побуту серед багатючих заповідників природи.

Лариса МУРОВИЧ

СПОМ'ЯНИМ ПОЕТА ЛЕВКА РОМЕНА

Невимовний жаль огортає душу, коли слухаємо журавлиної пісні «Кру, кру»... А цим разом вона сповістила, що у Вічність відійшов на 88-му році життя поет-вояк Левко Ромен. Мене лучили з ним довгі роки дружби і ми були в безперервному контакті. В попередніх кількох роках, кожної осені, коли я відлітала з чоловіком на зимовий побут до Фльоріди, ми прощалися з Левком Роменом в надії, що знову побачимося у квітні, як вернуса до Канади. Так було і в жовтні 1980 р. Одначе, інша була воля Божа. Дочка Левка Ромена телефонічно передала мені 20 січня ц. р. журливу вістку, що її Батька уже немає поміж живими. Я не могла повірити, але їй це також здавалось неймовірним. Ще попереднього дня Левко Ромен вечеряв разом з родиною, був бадьорий і ані одним словом не згадав, що погано почувається. Вранці його дочка, перед відходом на працю, понесла Батькові сніданок, але він спав. «Нехай ще поспить Батько, не буду його будити, він поспідає пізніше», — подумала пані Женя. Вернувшись із праці під вечір, вона увійшла до батькової кімнати. Але він спав у такій самій позиції, в якій бачила його вранці. Торкнулась його руки, — вона холодна. Пульс? Не б'ється! Аж тоді схвильована дочка зрозуміла, що Батько спить... спить непробудним сном. О, який біль шемить у грудях, коли утрачається Батька і Друга, ще й до того на чужині!

Поет Левко Ромен (інж. Степан Ковальський) народився 6. 8. 1893 р. в місцевості Ромен на Полтавщині. Походив із стародавнього козацького роду і належав до генерації 20-их рр., яка зі зброєю в руках боролася за відродження Української Держави. Він був учасником трагічного відходу Української Дієвої Армії на Захід. В літературі Левко Ромен дебютував 1919 р. на Україні, а потім друкувався в Каліші у таборовій «Веселці». Поселившись на Українській Землі під польською окупацією, він дописував до «Літературно-Наукового Вісника» у Львові, «Нової України» в Празі та ін. часописів. Після Другої світової війни, разом з багатьма українцями емігрував до Канади.

В Торонті увесь час брав участь в громадському й літературному житті. Був він мовним редактором журналу «Світання», різних пластових видань, а також дописував до «Визвольного Шляху», «Гомону України», «Канадійського Фармера», «Північного Сяйва» та ін. Левко Ромен видав на еміграції свої збірки «Передгрім'я» (1953), «Поєми» (1956), «Дуб-Нелин» (1969) і драматичну п'єсу про УПА «Жовтосил» (1965). Саме в цей час дочка друкує в Торонті його посмертну збірку поезій «Поляризовне».

У своїх творах Левко Ромен є національним і бойовим поетом. В нашій жорстокій добі з «модерністичним» відхиленням і занепадом людської духовости, він уважав, що поезія мусить не тільки формувати світогляд поневоленого народу, але й визначувати йому дорогу, якою треба прямувати до кращого майбутнього. Свої погляди висловив у статті «Веселка і п'ястук», що була друкована в квітні 1963 р. у «Визвольнім Шляху». Згідно з провідними думками статті, поезія-веселка характеризує лише споглядальний стан душі поета, захоплення красою Божого світу та його явищ. Це пасивний стан душі поета. Протилежністю до «веселки» є «п'ястук», себто стан активности, стан вольової напруги, що не задовольняється виключно спогляданням, але хоче вплинути на хід явищ і подій. Роля «п'ястука» ідентична з ролею «меча» Лесі Українки, яка не терпіла «золотих кайданів» у поезії.

Левко Ромен був відомий, як дуже добрий мовознавець і завзятий борець за чистоту літературної мови. Признання висловили йому проф. В. Чапленко, проф. Яр Славутич і інші українські мовні авторитети. У своїх творах він був вибагливий і гойний в культурі слова, творив власні синоніми. Посмертна збірка «Поляризовне», на мою думку, не обіймає усіх ще не друкованих творів Левка Ромена. Деякі з них розкинені в пресі, автор часом висилав свої вірші різним знайомим, навіть не залишаючи собі копії. Його мовні статті й літературні рецензії слід би також видати окремою книгою.

Не багато українців знає, що Левко Ромен інколи друкував сатиричні твори, підписуючись «Онисько Терпуг», «Віталій Тутешний», «Андрій Довжич», а може й ще якимось інакше. Цю справу варто дослідити. Також «Ковальський» не є справжнім прізвиськом Левка Ромена, однак тепер час не відповідний, щоб його родове прізвиське оприлюднити.

Літературна творчість Левка Ромена віднотована в англомовній «Історії Української Літератури» д-ра М. І. Мандрики (1968), у «Слово і Зброя» (1968), якої упорядником був Леонід Полтава, і в «Антології Української Поезії в Канаді» (1975), зредагованій проф. Яром Славутичем.

Хоч журавлина пісня відгула 20 січня ц. р., та світла пам'ять про поета Левка Ромена живе в серцях його друзів і знайомих. Вона дзвенить змістом його віршу про Чорнозем:

Ой, чорноземе рахманний,
Чом ти — глина, не — граніт?
По тобі сліди — мов рани —
Від коліс і від копит.

По тобі сліди-дороги
Лютозбройних орд нових.
Ти — родючий, люд — убогий,
Світові на глум, на сміх.

— Гей, на те, щоб був родючий,
Тим я, люди, не — граніт.
Порівняв вам доли й кручі
У плодючий моноліт.

Не місіться ж ви, мов глина, —
Лютій змаг вас не мине.
Чуйте: кличе Україна
Захистить себе й мене!

Годі скригнути в нарузі.
Будь не тільки орачем, —
Вояком ставай на пружі,
Викарбовуй грянь мечем!

На гряні ж ланів-кордону
Станьте твердо мов граніт, —
Під крилом свого закону
Знов злюбить цей Божий світ!

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ !

ТИЖНЕВИК

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

Роман КУХАР

ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ — БУТИ ЧИ НЕ БУТИ ПОЕТОВІ

Либонь краще й колись не було поетам за життя. Сьогодні вважають їх, як і пророків, покидьками суспільства, зовсім зайвими. А колись? Сліпий Гомер, не спроможний знайти собі місця під сонцем, старцем тинявся по Елладі, собака полохаючи, поки притчею в народі не став. Навитирались добре кутів по дворах феодалських можновладців Вальтер фон дер Фогельвайде, Вольфрам фон Ешенбах — окраса середньовічної цивілізації, поки їм, як тим собакам, яку кістку за життя кинули. Цькували до самої смерті й найбільшого поета середньовіччя — Данте. А хто дбав за життя про Шекспіра, що по ньому й урядові записки особистої totoжності не залишилися? Зігнали зарання зі світу «просвічені» сучасники Кітса, залили сала за шкуру Шеллі, й так в'їлися в печінки Байронові, що мусів рідну землю світ-за-очі кидати. Найбільшого поета Польщі (до Міцкевича), Яна Кохановського, так уже «почитували», що мусів усьому поріддю з гіркістю звіритись — «тільки собі й музам співаю». Французькому провідному поетові Бодлерові створили сучасники чистилище ще за життя. Пригноблений байдужістю до своєї творчості, кинув перо після дванадцятирічної поетичної діяльності в духовій порожнечі А. Міцкевич, а другий з черги найбільших польських поетів, Ю. Словацький, до кінця своїх днів сам і видавав і поширював свої геніяльні твори, покупців на них однаково не знаходячи. Баратинського й Лермонтова довели московські сучасники до чорного песимізму й розпачу, Єсенін, Маяковський і Цветаєва з подібних причин аж руки на себе наклали.

А як же на нашому перелозі? Не зіграли ми за життя навіть і того, за кого тепер розпинаємось — Шевченка, а то не подобався б у самотині й не дорікав би своїм сучасникам за їхній холод і мовчання — «вони з холери повмирали, а то б хоч клаптик переслали того паперу...» «І знову мені не привезла нічого пошта з України». . . Франка, відомо, так «голубили» його сучасники, що аж між чужинцями роботи шукати довелось. Маковей висловив усю правду в сумній своїй пародії про Шевченка й Т-во ім. Шевченка — яке не прийняло б свого патрона, якби й він іще раз чудом між ними в житті появився. Не поминула подібна доля й інших поетів. Огірчений неувагою до себе своїх сучасників, Петро Карманський кинув їм із глибини враженого серця — «піду від вас». Отак і насправді відійшло багато, а могли бути світочами.

Про що ж це все свідчить? Старе, виправдане латинське прислів'я — *peto propheta in patria sua* — знаходить завжди, в кожній країні, своє поширення. Тут, очевидно, потрібне уточнення — не визнається поета за життя у своїй країні. Звеличувати поетів по смерті ввійшло бо в загальний звичай. На що це вказує? Згідно приведених раніше прикладів, поетів імовірно ніде за життя не шанують (з малими винятка-

ми, та й тоді, звичайно, шанують власне не того поета, що заслуговує на безсмертність, оскільки сучасники із правила короткозорі й засліплені фальшивим блиском). Чому не спроможні сучасники об'єктивно оцінити поета і прийняти його ще за життя? Багато для цього соціологічних причин, а найголовніша, мабуть, ось яка — поети таки зайві у своїй сучасності. Їх місія загального порядку, мова їх параболічна, тоді коли сучасники доцінюють конкретні, хай і найменші, діла й мають розуміння для простої мови фактів. Для поетів немає місця у приземній дочасності. Коли вони надхненні справжнім пророчим духом і наділені рідким поетичним хистом, то надто складний, трудний, а здебільша й терпкий зміст їхніх слів, аби на них зважати. Краще сучасникові відмахнутись — не знаю, не хочу знати, це все поетичне, недійсне, справді не існує. І на цьому кінець — поета в сучасному немає. Кому він потрібен? Щоб порушувати спокій самовдовільля? Зате чергове покоління силу й вагу його творчого існування вже й на собі сприймає, бо справжнє поетичне слово (не зверхні виблиски дочасного характеру, а суттєва, животворча міць і глибина) не вмирає в часі і просторі, а триває й запліднює все нові й нові духові сузір'я. І так, процес вічно повторюється. Сучасне покоління не хоче знати, а то й навмисне відкидає тих, що йому гірку правду перед очі ставлять, його пустоті не схліблюють, а до трудних чеснот із низин життя завзивають. Майбутньому поколінню натомість легко прийняти те, що з перспективи часу виправдалось і що, позірно, своєю гіркою ядерністю не його, а «прогнилий, віджилий», попередній світ старшого покоління заторкувало. У прийнятті поета щойно майбутніми поколіннями є, таким чином, велика доза лицемірності, притаманна всьому людському родові. Адже й це, чергове поріддя, продовжатиме те ж саме блудне коло своїх попередників — сучасних собі представників духових вартостей знецінюючи, занедбуючи, відкидаючи, а то й повністю нехтуючи, до їх слів правди (завжди багатьом немилої) не прислухаючись. Легко пізнати хиби інших, до власних признатись дуже важко.

Юрій Буряківець — поет першорядної величини й вірний син своєї занапащеної матері-України, не одинокий з невизнаних сучасниками поетів на еміграції, яких українська свята земля щедро породжує. А втім, можливо, він більш прикметний своєю творчою самотністю у світі, насиченому духовою порожнечою, як чимало інших. Мабуть тому він трохи різний, що у нього одна-єдина муза, якій він безкомпромісово служить — поезія. Буряківець є й бажає залишитися повністю поетом і ніким іншим — ні професіоналом, ні принагідним мініяйлом свого таланту на дрібну монету, чи будь-яким іншим попутником життєвого покликання, та й, додатково ще, поетом, а лише й виключно ним одним — виразником тієї космічної духової есенції, що його постійно до нових звершень наснажує. Правда, вражений вряди-годи суспільною невідзвичністю на його піднесле поетичне слово, Ю. Буряківець пробував свого хисту і в інших літературних жанрах, головню в повістевому — інколи стаючи в позу Скомороха (як у «Праві на велику дорогу»), то знову хапаючись керми звітодавця-літописця

(«Нездоланні», «Пашпорт на Україну», «Ластів'яною трасою»), усіляк сподіваючись, і цими прозовими творами, вийти назустріч більш масово-літературному спожиттю. Які б висліди його прозових випробувань суспільно-відзивного ґрунту й не були, Ю. Буряківець залишається всюди в суттєвому поетом — і багатством своєї образности, і пахучою народньою мовою, і багатою лексикою з різноманітністю її виточуваного слова, і вдумливою споглядальністю, й історизованістю своєї точки зору, і поетичним перевтіленням в будь-яку добу, від найдавнішої по сьогодні.

Довгий шлях постійного поетичного зростання проклав він від своїх ранніх збірок «Слово про Україну», «До вершин Духа», «Зірниця», «Виноградник», аж до книг зрілої музи — «Серця п'яного тепло», «Листки соняшника» й «Перелоги» (в них і поеми «Клим Савур», «Ворон», «Еллі Магіра» тощо, і драматичні твори, й велике епічне полотно «Скоморох»). На цьому шляху здобув він замітний життєвий досвід і придбав багаті знання. Ю. Буряківець зокрема добрий знавець історії України і всесвітньої культури. Чітко поширив засяг його зацікавлень, закреслюючи універсальні кола, і поглибшав тонус його поетичного відчуття. Прикметний йому п'ятистоповий ямбічний вірш набрав розповідної легкості, не поступаючись і далі перед дзвінкістю свого попереднього ритмічного маршу. Ця ритміка подекуди нагадує скандування старовинного скальда й таку ж його тему — стихійну, заповітну. Схожий на скальдовий і духовий світ Юрія Буряківця — з його пейзажами первинних ранків і присмерків, рясно населених русалками й мавками, з портретами суворих мужів історії, картинами трагічних сутичок і битв на життя і смерть, буднями і святами всього народу.

Ось типічний приклад Буряківцевої, стилізованої під добу, поетичної мозаїки:

»Листками бронзи вилились віки,
Понад надгробком мармуровим звисли.
Історії запилені листки
Ще задуми нездійснені домислять.
І час в літаври заграмиць дзвінкі...»
(Уривок із твору «На вічну пам'ять
князеві К. Острозькому»)

З творів Ю. Буряківця, може більшою мірою, як із будь-чиїх творів сучасних українських поетів, відлунює праісторія й історія нашого народу. Заста вчувається в них рокова хода трагічного вчорашнього, а то й кожодення, з важким перекомот твердого буття «крови й кости» українського народу — його селянства, оцієї солі рідної землі. Тут перекликається ідейно Буряківець з Осьмачкою, але кольори його музи куди ясніші, відрадніші, тонація творів у вищому ключі. Щождо народніх мотивів у його творчості, то Буряківець сьогодні по цей бік не має суперників. Особисто нагадує мені поет новочасного Бояна. Крізь гул, задуху, млу й хаос цієї шорсткої, невибагливої доби проступає він із своєю єдиною зброєю і прапором — національними гуслями, з добре зрубленого рідного матеріалу, що супроводять звучко

й гармонійно його мужній, вірний піднеслому покликанню спів. Закидають тут і там Юрію Буряківцеві розтяглість його писань і їх одноманітність, зумовлену головню темою довкола власного життя. Закиди одному, зрештою не повністю виправдані, бувають часом прикметою й інтегральною частиною творчості навіть і класиків світової літератури (напр. Бальзака у французькій, чи Томи Вулфа в американській). Юрій Буряківець пише про те, що знає найкраще й пише так, як йому серце диктує. А все ж, разом з оцінкою його високої музи, дамо й одну пересторогу поетові — берегись небезпек надпродукції. Бо щодо розміру об'ємистої творчості, то мало хто може з ним порівнятись.

У зв'язку з запланованим виданням добірки багатющого поетичного дорібку Юрія Буряківця — поета не з людської, а з Божої ласки, пропонуємо читачеві на чужині відсвіжити духа й поглибити думку мистецтвом великої краси й самобутності, що має всі познаки запам'ятного на все й нев'янучого мистецтва. Віримо, що колись ця своя, непідроблена муза національного поета, знайде собі шлях під рідні стріхи на Батьківщині й відміє народні серця з ворожого намулу.

ЦІННА ЗБІРКА — «ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО»

Уже вийшла з друку збірка творів пропавшого безвісти в 1945 році молодого поета, уродженця підсоветської Волині Герася Соколенка. Збірка п. з. «ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО» появилася заходами АДУК-ООЧСУ в 1981 р. Її друковано в друкарні «Америка» СУК «Провидіння».

Збірка має 40 стор. і включає поетичні твори Герася Соколенка, в тому й славу «Крутянську Поему» — про героїчну молодь для молоді, біографію Г. Соколенка пера Віталія Лехтера, спогади про листування з Г. Соколенком у Берліні пера Л. Полтави (упорядника збірки) і оглядову статтю літературознавця проф. Івана Левадного про творчість передчасно загинулого поета, який, можливо, пішов до УПА, про що він заявляє в одній із своїх чудових, зворушливих патріотичних поезій, у «Листі до матері».

Оформив збірку мистець-маляр Юрій Кульчицький. У книжці подано також зразок з писаного Г. Соколенком оригіналу вірша.

Книжку видано завдяки пожертвам окремих Громадян і Організацій, у тому ООЧСУ, УНПомочі та ін. Жертводавці одержують видання безкоштовно, на знак глибокої подяки за економічну підтримку задуму. Збірку «ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО» можна набувати в ціні 3 дол. за примірник у Відділах ООЧСУ та ОЖ ОЧСУ, або ж замовляти безпосередньо в АДУК. Управа АДУК буде вдячна за додані при цім, при можливості, пожертви на Видавничий Фонд АДУК:

ADUK, 136 Second Ave., New York, N.Y. 10003, USA.

У збірці «ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО» є вірш, присвячений Похідним Групам ОУН 1941-го року — рідкісна тема в українській поезії, вірші про Волинь, Карпати, Полісся, Чорне море та на іншу тематику.

Сл. п. поет-лірик Герась Соколенко — жертва того Голокосту, що його пережила Україна в часах Другої світової війни.

ГУ АДУК

Я. ГАЙВАС

ВІД СУМНІВУ ЧЕРЕЗ ЗНЕВІРУ ДО ЗРАДИ

Викриття в Англії цілої советської шпигунської системи незабаром після Другої світової війни, в якій головну роль грали представники англійського естаблішменту — з-поміж яких найславнішими стали Гю Бирджес і Доналд Меклін, які втекли до Москви, а незадовго після них «супершпигун» Кім Філбі, який також втік туди — потрясли англійським суспільством у всіх його прошарках. Шпигунство ніколи не належало й не належить до почесних зайнять, хоч як воно потрібне, а шпигунську діяльність проти свого народу на користь ворога завжди вважали дном людської ганьби. В Англії три «джентлмени» з відомих родин молоді й талановиті, довгі роки служили ворогові англійського народу і взагалі ворогові людства. Питання — як до того дійшло? — стало проблемою кожного англійця й англійської системи. Це питання загострилося тим більше, коли у зв'язку з їхніми втечами до СРСР стало відомо, що таких «джентлменів» було значно більше.

Андрю Бойл, англійський письменник і репортер, автор декількох високоякісних монографій, колись співробітник англійської таємної служби на Далекому Сході, видав книжку про тих трьох зрадників, яка вийшла у США під заголовком «The Fourth Man». Цю книжку тепер вважають «дефінітивною» в історії цього скандалу, себто такою, що подає не лише докладний опис діяльності її «героїв», але також тло, причини й атмосферу їх неймовірного упадку. Андрю Бойл основно вивчив духове, суспільно-політичне та психічно-інтелектуальне підложжя, на якому цим молодим людям стало можливим вже на світанку своєї життєвої кар'єри себто в часі коли живеться високими ідеалами, шляхетними цілями та великими аспіраціями, зробити такі фальшиві кроки, за які вони опісля платять цілим життям, а після смерті стають символом і прикладом найгіршого і відражаючого. Бойл показує, чому в атмосфері 30-их років було більше таких, як оці три, хоч немало з них не далися з різних причин замотатися в сіті ЧеКанКВД-КГБ. Ті, що не далися замотати, з-часом стали видатними англійськими громадянами, письменниками, політичними діячами й вченими. Хоч книжка Бойла є «дефінітивною», але було б наївним думати, що вона відкрила для публічного відома всі таємниці «трьох мушкетерів зради», чи пізніше виявленого четвертого Антоні Блунта, який займав високий пост в британському королівському дворі.

Після втечі Бирджеса і Мекліна англійська публічна opinio заговорила про «третього», який мусів їм дати сигнал, що пора втікати; після виявлення «третього» в особі Кіма Філбі, англійська opinio заговорила про «четвертого». Після виявлення А. Блунта

почалися розмови про «п'ятого», «шостого», а може й дальших. Таємниці того зберігають найбільше засекречені архіви З'єднаного Королівства та ті, з якими і на очах яких росли й падали в безодню перші три головні герої. Перед очима читача Бойл розкриває велику частину тієї картини від її початкового наївного ставання аж до неймовірного кінця.

Злочини Бирджеса, Мекліна й Філбі порушили опінію світу, а громадською опінією Великої Британії потрясли до самих основ. І немає найменшого сумніву, що британець ще довго не забуде тієї ганьби, яку йому нанесла червона Росія зрадою цих трьох людей і їм подібних. В політиці й дипломатії немає сантиментів, або, вірніше, — на сантименти не покликаються, — але в цьому випадку ця глибока ураза, що її Москва завдала гордому Албіонові, не легко забудеться.

Бирджес, Меклін і Філбі студіювали в найкращих англійських школах зараз після Першої світової війни. З огляду на їхній вік вони не брали участі в боях на полях Франції, над Соммою чи на інших фронтах тієї війни, де гинув квіт англійської молоді; не пізнали вони трудів і невгод фронтового життя, гіркоти й героїки рукопашних ударів з ворогом, коли людина йде на людину з конвульсійно затисненою рушницею в руках, щоб завдати другій людині смерть, або самій загинути; або коли вояк з розпаленого дула кулемету випускає стрічку за стрічкою на наступаючих, чи відступаючих вчорашніх знайомих, чи таких самих людей як він, які стали його смертельними ворогами. Вони не брали участі в тому безумстві, яким народи Європи прокладали шлях до свого упадку. Але вони це знали, вони бачили надлюдське зусилля старшого покоління, яке давало зі себе все і йшло на найвищу жертву в ім'я збереження своєї віри і своїх ідеалів.

Вони бачили, як їхні старші товариші відходили на фронт і багато з них не верталися, або верталися каліками. Накінець вони побачили тріумф своєї батьківщини й упадок Німеччини Вільгельма, Австрії Габсбургів, російської тюрми народів і постання на її місці «країни трудящих». А після того вони бачили післявоєнні неполадки, господарські кризи, невдачі Британської імперії, яка разом зі своїми союзниками виграла війну, а після неї перебивалася від кризи до кризи.

Разом з цілою своєю генерацією майбутні аси советського шпигунства переживали прихід до влади першого соціалістичного уряду Великої Британії на чолі з Рамзеем Мек-Доналдом в січні 1924 року, його швидкий упадок в листопаді того ж року; катастрофічний страйк 1926 року, який підірвав англійську господарську систему, а її експорт вугілля, тодішній головний енергетичний засіб основно зруйнував; опісля другий прихід до влади соціалістичного уряду в червні 1929 р. знову з Мек-Доналдом на чолі.

Багато молодих людей очікували від того уряду змін, нових здвигів, але розчарувалися. Всі ці події проходили одна за одною

на очах молодого покоління, однак його прагнень задовольнити не могли, ані не могли виповнити візії майбутнього. Британська імперія виразно занепадала й затратувала свою історичну функцію. Після блискучої доби королеви Вікторії прийшла доба, в якій англійська демократична система не давала собі ради. Вона не знаходила нових візій, не відчувала віянь нової доби в історії людського роду, які виповняли мрії народів Європи, Азії й Африки про самобутнє життя, про вільну творчість, про власну державу. Хоч 14 точок президента Вудрова Вілсона проголосили принцип самовизначення, але ні він, ані інші тодішні діячі й лідери не бачили й не вичували, що це стане головним струмом найближчого майбутнього і фундаментом, на якому вільні народи будуть перебудовувати світ.

Витворилася духовна порожнеча й серед молодого покоління почався фермент, який шукав шляхів до свого вияву. Саме в той час на таку почву почали падати зерна большевицької пропаганди. Висланники Москви підступно й уміло почали підсувати молодій людині Європи фантасмагорію чогось нового, революційних перемін і фундаментальних розв'язок складних проблем, які наросли й наростали далі. На терені Англії вже тоді були теоретичні послідовники Карла Маркса і його вчення, того вчення, яке у великій мірі поставало в мурах бібліотеки Британського музею в Лондоні. Проф. Леонард Фрейзер з університету в Кембріджі так це з'ясував Бойлеві: »Тоді було в моді поширювати протидержавні погляди. Здавалося, що кожен є проти уряду і проти консерватистів; лейбористська партія скандально її дописала. Здавалося, що тільки Советський Союз має всі потрібні відповіді«. Молоді мрійники бачили в Советському Союзі розв'язку того, чого ні демократія, ні соціалізм західного типу на їхню думку розв'язати не могли. Емісари Москви це швидко побачили й рішили використати цю обставину до останніх меж.

Незадовго після закінчення Першої світової війни (11-го дня, 11-го місяця, в 11-й годині рано) до Лондону прибув з Москви колишній політичний утікач з Росії і мешканець Лондону, жонатий з англійкою Айві Лов, Максим Літвінов. Він прибув у характері неофіційного дипломатичного представника, а фактичні його доручення були організувати революційний рух серед англійських робітників та большевицьку агентурну систему. За довгі роки боротьби, а зокрема під час революційних воєн на різних фронтах, большевики вже пізнали вагу агентурної роботи й вивчили на брутальній практиці її таємниці. М. Літвінов привіз зі собою, або вкороті після його прибуття до Лондону йому доставили інші советські агенти чимало награвованого золота, брилянтів і перел. Нагромаджені століттями й поколіннями багатства, яких власники загинули в підвалах ЧеКа, стали базою советської місії і її діяльності в Англії. Одним із перших завдань тієї місії було перекупити англійську пресу.

1929 рік приніс господарське заламання в західніх країнах, які одна за одною захитувалися під його важкими ударами. Дотеперішні сумніви в молодого покоління почали перетворюватися в безнадію і зневіру: зневіру в свою владу, державну систему, свій провід, накінець в народ і в себе самого. Щораз численніші молоді англійці з провідної верстви почали заломлюватися в собі. Одним із них, Малколм Маргерідж, який згодом побачив, чим є і до чого веде комунізм і більшовизм, виїхав у 1932 році зі своєю дружиною до «берегів нової обраної землі» — себто до Москви. Перед своїм виїздом, як написав він у своїх споминах п. з. «Chronicles of Wasted Time» — «Кейті і я були впевнені, що наш виїзд до Росії буде остаточним кроком. Ми продавали майже все. Особливу приємність мав я тоді, коли викидав нашу шлюбну метрику, мій каптур з іспиту і посвідки, що були в моїх очах пережитком буржуазійного минулого, що його треба було позбутися назавжди...» Очевидно, в дорогу їх проводжав советський амбасадор Георгій Сокольніков, а велика група англійських приятелів «завидували щастю від'їжджаючих».

Крок за кроком між студентів на університетах Оксфорду і Кембріджу вкрадалася зрада. І це все діялося на людських очах. За кулісами увихалися чекісти, які використовували декадентські настрої і сіяли зерна зради серед молодих людей, а на авансцені молоді представники славного британського естаблішменту відкидали його і засуджували. Для резидента московської агентури у Вел. Британії Самюела Борисовича Когана настало жниво. Він працював під подвійною контролею та інструктажем: розвідки і Исполнительного Комитета Коммунистического Интернационала (ИККИ). С. Б. Коган мав двох заступників: Леоніда Толоконського і Георгія Асколова та багато помічників. Не зважаючи на нужду в ССРСР, грошей та потрібних матеріалів і засобів їм ніколи не бракувало.

Ґрунт для Когана і його співробітників приготувляли їхні попередники: Л. Б. Крассін, який був нібито дипломатичним представником, а насправді співробітником ЧеКа, Аркадій Павлович Розенгольц, Ігор Хопліякін, Н. К. Жілінський, Л. Б. Хінчук і зграя інших. Хто раз попав у їхні тенети — вирватися йому було тяжко, а то й неможливо. Коли саме Бирджес, Меклін і Філбі попали в сіті советської агентури, то про це точно невідомо. Може про це сказав «четвертий» А. Блунт, який зложив англійській розвідці докладні зізнання і живе в Англії і воно чекає в архівах кращої нагоди для опублікування, а може і він цього не знав. Їхній вишкіл і агентурна робота почалися з малого. Ці малі, майже невинні речі, їх щораз більше зв'язували й зобов'язували. З огляду на їхнє походження й позиції в провідній верстві Англії, більшовицькі пляни, як їх використати були ясні: з одного боку найщільніше й безповоротно зв'язувати з Москвою, а з другого — підпихати їх щораз вище по соціальної і державній драбині в

Англії. По цій лінії розвивалися події й ціла їхня діяльність, яка тривала довгі роки.

Цікаво, де були й що робили англійські охоронні органи, славетна служба безпеки Великої Британії? Як не дивно, але світ був тоді ще далеко позаду большевиків, методи й перфідія яких ще не були знані. Англійські чинники вірили традиціям, родинним зв'язкам тощо, а на всілякі лівацькі виступи, заяви і безсердечну критику отих молодих людей на адресу провідної верстви і системи в Англії, ці органи були глухі й сліпі. До доброго тону належало критикувати, засуджувати й висміювати власне керівництво. Кожний із «трьох мушкетерів ганьби» йшов своєю окремою дорогою. Їхні дороги не раз перехрещувалися, вони себе доповнювали й допомагали. Меклін працював на дипломатичному відтинку, на якому він дійшов аж до першого секретаря англійської амбасад у Вашингтоні. Бирджес діяв також в дипломатії й політиці з наголосом на пресу й пропаганду, де він також спинався вгору. Філби сконцентрував свої зусилля на розвідку й контррозвідку, де він після «великих успіхів» дійшов аж до керівника відділу, який займався советськими справами. Ми не знаємо, чи вони не попадали в сумніви, але раз втягнені в большевицькі тенети, вони виконували доручувані їм завдання. Їхнє життя ставало подібним до собачого. Моральний розклад ставав щораз глибшим, до цього доходили алкоголь та наркотики, а в Бирджеса ще й гомосексуалізм, давали їм з одного боку відпруження, а з другого ще глибше спихали у болото. Події в Європі й в світі розвивалися так, що облегшували московським контролерам тримати їх у чаді московських комуністичних оцінок та поглядів. В той час їм не так трудно було в тому чаді жити й дихати. Велика частина англійського інтелектуального світу, а теж західноєвропейського та американського жила на границі того чаду. Симпатії того світу були на боці лівизни. Коли, наприклад, правий канцлер Австрії Енлеберт Дольфус змагався за її існування з соціал-демократами, то симпатії того світу були по боці соціал-демократів.

Коли большевики вислали Філби до Відня допомагати їм в роботі і з їхнього рамени підтримувати соціал-демократів, то всі благословенства англійського ліберального світу були за ним. Коли ж, опісля вибухнула кривава громадянська війна в Іспанії, то увесь демоліберальний світ був за легалістами, хоч ними шораз більше командували червоні й прямі висланники з Москви. Навіть коли ГПУ своїми російськими методами «наводило лад» і мордувало на право й на ліво інакшесдумаючих в протифранківському таборі, симпатії демоліберального світу були по їхньому боці. Тому не дивно, що Філби висланий большевиками до Іспанії, став без труда воєнним кореспондентом різних великих англійських газет, а під кінець лондонського «Таймсу» й під цим прикриттям виконував свою шпигунську роботу. В наслідок такого збігу обставин,

в Іспанії створювалася всюди трагічна поляризація: з одного боку комуністи й ліберально-демократичний світ, а з другого націоналісти, які спершу заперечували скрайній лібералізм, а опісля і демократію.

Це згодом стало добрим підґрунтям для концепції «народного фронту», в якому соціялісти, які донедавна виступали в словництві Москви як «соціалзрадники», тепер ставали союзником і найближчим співробітником комуністів і Сталіна. З початку соціялісти були домінуючим чинником у «народних фронтах» у різних країнах, але помалу комуністи, які не терплять рівності з іншими групами, ані тим більше переваги інших груп в політичному житті, почали їх витискати з тих позицій і самі перебирати. Що це відразу було в намірі комуністів і що саме з таким наміром вони входили до «народних фронтів» у різних країнах, то з цим вони навіть не дуже скривалися.

Атмосфера еспанської громадянської війни і «народних фронтів» до кінця спаяла Філби, Бирджеса й Мекліна з Москвою. Вони стали слугами Москви до тої міри, що навіть після пакту Гітлера зі Сталіном, німецького нападу на Польщу і приступленню Франції й Англії до війни проти Гітлера, якому допомагав Сталін, їм уже не було виходу. Вони послідовно, навіть в час важкої боротьби з гітлерівською Німеччиною, працювали для Москви. Просто важко зрозуміти, як глибоко вони могли впасти, щоб мовчки приглядатися, коли Гітлер і Сталін ділив Польщу, коли Сталін за підтримкою Гітлера загарбував Литву, Латвію та Естонію, а потім змусив Румунію до капітуляції, як напав на Фінляндію, а ті англійські аристократи мовчали і далі служили Москві.

Коли ж прийшло до російсько-німецької війни в червні 1941 р., тоді вони не лише віддихнули, але й стали, принаймні в своїх очах, героями. Цікаве, що весь цей час та аж до закінчення союзу Англії і Західних Альянтів з червоною Москвою вони не завжди скривалися зі своїми просоветськими симпатіями, а лише для прикриття і забезпечення себе платили часом данину своєму народові висловлюванням патріотичних фраз. Але їхня поведінка не викликала, як виходить, підозріння ані в колах їхніх знайомих і приятелів, ані в органах англійської безпеки, якої головним завданням є берегти країну і народ саме перед такими типами. Мабуть, що ті чинники ще й далі дивилися на їхні ліві виступи, як на нормальні екстраваганції та «гріхи молодости».

Щойно згодом Англія довідалася, які неймовірні користі оці зрадники принесли Москві. Інформації політичного характеру, дані про озброєння, рухи військ, персональні дані, накінець атомові таємниці — все те отримала Москва завдяки таким типам. Мабуть завдяки їм Москві вдалося недопустити німців, ворогів Гітлера до тісної співпраці зі Заходом, не зважаючи на численні й жертвні заходи з їхнього боку. Москва панічно боялася такої співпраці й добилася того, що недопустила до неї.

«Золота доба» англійських зрадників закінчилася вкоротці після війни, коли наступила «холодна війна» між Західними Альянтами й Москвою. Хоч вернулися моральне напруження й неспокій, однаке великі користі для Москви не закінчилися. Навпаки, «золотий хлопець» англійської дипломатичної служби Меклін два рази тижнево їздив з Вашингтону до Нью-Йорку, щоб передати советському зв'язковому інформації про найважливіші справи. З неменшим успіхом працював Бирджес, а Філби вгризався щораз глибше в англійську таємну службу. Був навіть час, коли він міг стати її головним керівником. Уявіть собі: московський шпигун керівником таємної служби Великої Британії.

Але саме в тому часі почали згущуватися хмари над тими трьома. Забагато важливих інформацій попадало в руки Москви, і мабуть це не могло не дійти до відома Лондону й Вашингтону, який хто знає чи уже раніше не підозрівав Мекліна, а може навіть розкрив його цілковито, але зі зрозумілих міркувань приглядався дальшому розвитку справи. Врешті американським чинникам вдалося позбутися Мекліна з англійської амбасад. Однаке треба дати також кредит деяким англійським чинникам, яким багато дечого ставало неясним у його поступуванні. Зате Філби здобував безперервні «тріумфи». Це він зрадив Москві збройну виправу албанських патріотів на береги Албанії з метою підняти повстання проти комуністичного режиму, це він зраджував Москві діяльність різних національних патріотичних угруповань, які активно виступали проти Москви. Серед його акцій того роду була й зрада Москві висилки українських націоналістів в Україну англійськими літаками. Але одною з найдраматичніших і найрисківніших його операцій була справа Константина Волкова.

Константин Волков, один з керівних людей КГБ в Константинополі, рішив перейти на сторону Англії. Він прибирав велику кількість сенсаційних советських документів та матеріалів, увійшов у контакт з англійським консулом в Константинополі та зголосив йому своє рішення перейти на бік Заходу. Консул Деніс Пейдж відразу передав цю інформацію до Лондону й зажадав негайних інструкцій, перебрання відповідними англійськими чинниками Волкова з дружиною і перевезення їх у безпечне місце. В Лондоні цю справу перебрав Філби, який керував протибольшевицькою розвідкою. Він ризкуючи головою, передав негайно повну інформацію своєму советському контролерові, а той переслав її в Москву. Заки англійці полагодили потрібні формальності, спеціальна команда КГБ схопила Волкова з дружиною в Константинополі й відставила до Москви. Згодом на Захід проникли інформації, що після небувалих навіть для КГБ катувань, Волкова з дружиною знищено. Очевидно, англійські чинники зарядили слідство, Філби навіть складав вияснення, але й цим разом він вийшов сухо, хоч сумніви не зовсім йому вдалося розв'язати.

Однаке того всього навіть флегматичним англійцям було забагато. Це тим більше, що вони прибирали інформації й обрuch

затискався щораз щільніше, насамперед довкруги Мекліна. В той час відбувалися суди Нан Мея і Клявса Фукса, які дали англійцям чимало дагих. Провірка Мекліна щораз виразніше виявляла його правдиве обличчя. Особливо його поїздки два рази в тиждень до Нью-Йорку під час секретарювання в амбасаді у Вашингтоні кинули багато світла на цілу справу. Мабуть тут допомогли також американські чинники, які по всякій правдоподібності інвігілювали одного із зв'язкових Мекліна в Нью-Йорку. Вкінці англійські чинники рішили почати в понеділок 28-го травня 1951 року формальний допит Мекліна, який після повороту з Вашингтону займав високий пост в Міністерстві Закордонних Справ. Рішення провести це слідство запало мабуть в п'ятницю 25-го, або в четвер 24-го травня, але вже в п'ятницю советська резидентура в Лондоні довідалася (очевидно від Філби) про це й негайно передала Бирджесові заздалегідь умовлений наказ втечі Мекліна. Плян його втечі був готовий, Бирджес мав йому допомогти, бо Москва про ціле слідство проти Мекліна була докладно поінформована.

Бирджес спокійно, методично й негайно приступив до виконання цього плану: він відвідав знайомих і приятелів для створення алібі та затертя слідів, найняв авто, дістав квитки на переїзд кораблем до Франції, повідомив свій дальший контакт у дорозі, повечеряв у Мекліна, який перепросив свою дружину, що в службовій справі він негайно мусить виїхати на короткий час, й обидва від'їхали. Перший алярм зчинився в суботу, коли керівник бюро в Міністерстві Закордонних Справ Роджер Мейкінс ствердив, що Меклін не прийшов на заповіджену працю, але заспокоївся, коли пригадав собі, що Меклін його попередив, що він може бути перешкоджений.

Щойно в понеділок зчинився алярм в Міністерстві Закордонних Справ, відділах таємної служби й поліції. Стало ясно, що Меклін зник, а з ним і Бирджес. Яким це громом вдарило не тільки по англійській, але й усіх інших розвідках та державних органах, найкраще вказує реакція французького зв'язкового до англійців — інспектора М. Відаля. Коли англійський зв'язковий у Франції Роберт Макензі зголосився у Відаля і попросив співпраці в погоні за Мекліном і Бирджесом, Відаля забув язика в роті, а відтак застогнав: «О, мій Боже, — а по хвилині додав, — чистий гротеск. Коли б це було двох мужчин з Ке д'Орзе (французьке міністерство закордонних справ), але два брітанські дипломати! О, ля-ля — нечиста сила...»

Ясно, що це було вже запізно. Втікачі мали два повні дні переваги. Через советських агентів у Франції вони без труда були заосмотрені документами й транспортом і перекинені до Цюріху, а звідси до Москви.

Виглядало, ніби все з Мекліном і Бирджесом закінчилося, але в Англії розпочалося пекло. А по світі покотилися серії жартів на тему славної брітанської «Секрет Сервіс», Скотланд Ярду, Шерлок Голмса, всякого роду «інтелідженс сервісів» тощо.

Англійці в поті чола намагалися відшукати джерело інформації більшовикам про заплановане переслухання Мекліна. Підозрівано К. Філби. І його навіть переслухували, але це переслухування нічого не дало, проте він далі був під мікроскопом. На початку квітня 1954 року в Канберрі (Австралія) «вибрав волю» видатний російський розвідчик Владімір Петров. Він знав багато про справу Мекліна-Бирджеса й чимало про «третю людину». Справа знову скупчилася на Філби, але знову нічого не вийшло.

Все ж таки, Філби вже далі в таємній службі на пості керівника спеціальною сіткою розвідки на протибільшевицьким фронті бути не міг, тому пішов «на пенсію». За деякий час вернувся до журналістики й поселився з родиною в Бейруті. А англійська контррозвідка працювала без упину.

В січні 1963 р. до Бейруту прибув один з найближчих приятелів Філби Елліот Ніколяс. Він відразу після приїзду замовив собі в нього розмову, під час якої сказав до Філби: ми знаємо, що ти працюєш для Москви. Я твій найближчий приятель і ти мені того не можеш заперечити. Ось тобі деякі докази...

Філби слухав спокійно, з увагою, ще поставив деякі запити, а відтак сказав: «Так, це правда. Я працював для червоних довгий час...» В цій відповіді Філби знову показався великим майстром. Своєю притакуючою відповіддю він збудив в Ніколяса надію, що може його вдасться заманити якимсь чином до Англії на переслухання, а там... Так думав Ніколяс. А для Філби треба було, щоб Ніколяс заспокоївся і цим вможливив йому підготувати втечу.

Елліот Ніколяс пішов до свого готелю, а Філби негайно пустив свою машину в рух. Бо й тут він, очевидно, працював для червоних і мав потрібні зв'язки. І коли Ніколяс прийшов на другу зустріч, по Філби слід застиг. А за декілька днів він озвався з Москви глумливим тоном.

Справа Меклін-Бирджес-Філби, а потім «четвертої людини», чи може й дальших, була важким ударом по Англії й англійцях. Ті три злочинці й інші їм подібні, з яких одних виявлено й засуджено, другі піддалися британцям, виявили що знали і живуть, а треті втекли, наробивши необчислимих шкод своїй батьківщині й своєму народові. Але й вони навчили дуже багато своїх колишніх англійських товаришів. Вислідом цієї науки є успіхи англійської таємної служби в боротьбі з московською агентурою після періоду великих зрад. Це ж вони, англійці, вже не раз викривали московських дипломатів-шпигунів і викидали їх, а короною таких акцій було викинення цілої советської сітки в небувалому досі числі, бо аж 105 осіб, що сталося багато років після повищих провалів.

Трійка «мушкетерів зради» вчить, що в боротьбі з Москвою не може бути самопевности, зазнайства, легкодущности, що всі люди і всі умови й акції мусять бути провірені й під контролею. А найважливіше, що всі ті, які раз пройшли через советські руки, мали з ними зіткнення, і були під їхнім будь-яким впливом, мусять бути постійно провірювані. З англійського досвіду, за який вони так дорого заплатили, сьогодні з успіхом користають всі інші.

Д-р Б. КУЗЬ

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВЕЧІР С. ГОРДИНСЬКОГО

У п'ятницю 20 лютого ц. р. відбувся в приміщеннях Українського Вільного Університету в Мюнхені літературний вечір відомого маляра і фахівця розпису церков, мистецтвознавця і сеньйора серед наших поетів на еміграції — поета-романтика, літературного критика, літературного дослідника і перекладача з чужих літератур, дійсного члена НТШ і УВАН, Святослава Я. Гординського.

Літературний вечір відкрив Ректор УВУ, проф. В. Янів, привітавши ввічливо маестра С. Гординського, доц. д-ра Ігоря Качуровського та редактора Костянтина Бачинського — трьох доповідачів вечора, а з-посеред присутніх д-ра Ігоря Гордієва з дружиною, що, переїжджаючи до Австралії, задержались у Мюнхені.

Вечір започаткував вприсвідною доповіддю про поетичну, літературознавчу та мистецьку діяльність Святослава Гординського доц. д-р Ігор Качуровський, відомий літературознавець, поет-неоклясик, публіцист, літературний критик та перекладач з чужих літератур, пригадуючи своє давнє знайомство з Гординським, яке триває ще від стрічі в Мюнхені в 1945 році. Доповідач підкреслив, що йому приємно представити присутнім свого приятеля як людину і як заслуженого для нашої культури мистця слова і літературознавця і схарактеризувати коротко його діяльність в цих площинах.

Зупиняючись побіжно над формами і жанрами поезії, д-р І. Качуровський розглянув докладніше строфіку т. зв. клясичної поезії, як найбільше культурний вияв в поезії, в слові людини-поета, і підкреслив, що серед неоклясиків (або парнасців) у нашій літературі є і С. Гординський. Опісля, по черзі, він розглянув відомі школи поетів-неоклясиків у нашій літературі: Празьку (Олег Ольжич, Олена Теліга, Євген Маланюк, Олекс Стефанович), Львівську (Богдан Кравців і Святослав Гординський) та Київську (Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Максим Рильський, Павло Филипович та Юрій Клен, що належав опісля і до Празької), та вказав на те, що ці школи себе взаємно доповняли та що діяльність Празької школи, як центру закордонного життя і національної свідомости, проявилася саме тоді, коли діяльність Київської була приглушена цензурою і обмеженнями. Згадав рівнож як третього серед Львовян — Богдана Ігоря Антонича, що був оригінальним поетом, але не підпорядковувався одному мистецькому напрямкові.

Доповідач підкреслив творчу індивідуальність Гординського, що помітна вже з першої збірки його поезій «Барви і лінії», яка вийшла у Львові в 1933 р. Після цього Гординський видав 10 збірок поезій, з яких найбільше значення має остання «Вогнем і смерчем», що відтворює жах війни, яка появилася понад 30 років тому, а теж збірка «Ви-

брані поезії», до якої ввійшли найкращі його поеми з попередніх збірок, яку він видав в 1944 році.

Накреслюючи коротко життєпис поета, д-р І. Качуровський згадав, що С. Гординський народився в Коломиї в 1906 році, син відомого педагога, літературознавця та культурного діяча Ярослава Гординського. В молодості втратив слух, але, не зважаючи на труднощі, здобув освіту і знання кількох чужих мов, що опісля використовував як науковець і перекладач. Вчився у відомій Мистецькій школі Новаківського у Львові, а потім виїхав на студії мистецтва до Парижу, щоб «збирати скарби західної культури»... Тому можна й сказати, що С. Гординський — це «найбільший європеець серед українських поетів», що підтверджує його ерудиція, а теж використання мітологічних мотивів, історичних алюзій тощо. Це свідчить також і про додержування в його творчості т. зв. «канонізованих строф — сонету, елегійного дистиха, александринів і рідкісних сіциліян та алкеєвих строф, якими володіють поети найвищої культури». Гординський вже не видавав окремих збірок, проте його поезії появлялися даліше в журналах «Київ», «Сучасність» та у збірниках «Слово», якого окремі числа він сам редагував, а тому можна говорити і надіятися на ще одну збірку його поезій.

Окремо розглянув д-р І. Качуровський перекладну діяльність С. Гординського, згадуючи про його антологію «Поети Заходу», що містить шістдесят перекладів, в тому ж повний переклад віршів французького поета Франсуа Війона, в який перекладач вклав чимало зусиль, щоб розшифрувати французьку мову XV століття, забарвлену тодішнім міським жаргоном.

Доповідач розглянув перекладну діяльність на еміграції і назвав найталановитіших перекладачів: покійного Бориса Олександрова, Яра Славутича, Олега Зуєвського, Марту і Остапа Тарнавських та обидвох присутніх — Святослава Гординського і себе. Для порівняння він назвав кращих професійних перекладачів в Україні: Бориса Тена (Хомичевського), Ірину Стещенко, Григорія Кочура, Миколу Лукаша, Дмитра Паламарчука та тих, що сполучують перекладництво з власною творчістю. Вказуючи на спільність зацікавлення в літературознавстві і в поезії, згадав і про строфіку Гординського, яку він видав п. з. «Український вірш» в 1947 році.

Опісля доповідач згадав про мистецькі монографії С. Гординського, вказуючи на найважливішу із них — «Українська ікона», що вийшла в англійському перекладі і незабаром появиться як видання УВУ в німецькому перекладі Лідії Качуровської. Крім цього С. Гординський є автором статей на літературознавчі і мистецтвознавчі теми.

Порівнюючи жартом під кінець прив'язання С. Гординського до перекладу поезії Ф. Війона із його пристрасним замилюванням до «Слова о полку Ігоревім», відомою нашою літературною пам'яткою княжих часів про похід князя Ігоря Святославовича на половців 1158 року, д-р Качуровський ствердив, що тут переважає таки «Слово о полку», якого він є відомим дослідником (його перший переклад по-

явився в 1936, другий в 1950, а під цю пору готує третє видання свого перекладу, що має вневдовзі появитися)

Відтак виступив сам дослідник і перекладач Святослав Гординський зі своєю доповіддю «Нове про "Слово о полку"». Він навів ряд прізвищ українських, російських і інших слов'янських дослідників і перекладачів, що докладніше можна прочитати в його статті «Слово про Ігорів похід» (ЕУ т. II/8 (словникова) стор. 2902-4, 1976 р.). Згадав про важніших із них — М. Максимовича, Ф. Буслаєва, О. Потебню, І. Франка та новіших — Д. Чижевського, В. Перетця, Л. Булаховського та інших, що науково обороняли автентичність «Слова о полку», як південно-руської пам'ятки, що мовно подібна до літописів того часу.

Доповідач коротко розглянув переклади і переспіви «Слова о полку» у нашій літературі і назвав важливіших перекладачів — М. Максимовича, С. Руданського, Т. Шевченка, І. Франка, В. Мови-Лиманського, В. Щурата, М. Рильського і інших, вказуючи на властивості і поетичне забарвлення цих перекладів. Вказав рівнож на недоліки деяких перекладів — головню про незадовільну інтерпретацію т. зв. «темних місць» пам'ятки, що вчинили колись переписувачі, під впливом правописних змін того часу, та на різниці поглядів окремих дослідників щодо їх розуміння зокрема загадкових імен, таких як Троян, Боян і їх роллю в духовості східних слов'ян.

Наводячи ряд таких «темних місць» — загадочних своїм змістом — доповідач згадав про погляди сучасних дослідників в окремих випадках і подав свої інтерпретації, що їх він уводить в новому виданні свого перекладу. Тут він, між іншим, сказав, що на його погляд в поході брали участь рівнож галицькі полки, що темне слово «галичі стади» не відноситься до «галок» (ворон), що віщують нещастя, а радше — до галицьких воїнів, що назва «галич» має два прикметники — «галичий» і «галицький», і в цьому випадку автор «Слова о полку» покориствовався першим терміном. На цій підставі він вважає, що в бою над Каялою в 1158 році проти половців брали участь полки галицького князя Ярослава Осьмомисла.

Поминаючи деякі мовні труднощі Автора, треба подивляти його як людину, як мистця і літературознавця, який в ділянці дослідників і перекладачів «Слова о полку» займає одне із чільних місць, про що згадує інколи Академія Наук в Москві і Ленінграді, але промовчують в Києві.

На кінець вечора ред. Костянтин Бачинський, диктор, прочитав помистецьки майже цілий переклад «Слова о полку» Святослава Гординського, що й залишило в присутніх милий спомин про рідкісний авторський вечір.

КНИГА ЖАХУ І БОЛЮ

Альфред М. де Заяс: »СЛІДЧИЙ ВІДДІЛ НІМЕЦЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ. Німецькі знахідки про Альянтські порушення національних прав під час Другої світової війни, — у співпраці із Вальтером Рабус-ом. В-во Універсітас (Лянген Мюллер, Мюнхен 1980. Сторін 477.

Alfred M. de Zayas: DIE WEHRMACHT-UNTERSUCHUNGSSTELLE: Deutsche Ermittlungen über alliierte Völkerrechtsverletzungen im Zweiten Weltkrieg, — unter Mitarbeit von Walter Rabus. Universitas/Langen Müller, München 1980. 477 Seiten.

*

Немає такої книги, в якій можна б списати всі воєнні злочини в історії воєн нашого світу від його зарання до сьогодні. Але могло б здаватися, що з розвитком цивілізації, зокрема технологічної, до голосу прийде також культура людини і цілих народів, зокрема її позитивні, гуманні якості. Але, як пишуть самі автори рецензованого тут твору на вступі до передмови, що »ціль людства жити в мирі до сьогодні, на жаль не досягнута«. З багатой Альянтської літератури ми вже знаємо про злочини німецьких нацистів в Другій світовій війні, зокрема завдяки колссальним зусиллям жидівських авторів. Не зашкодить також познайомитися із злочинами, що їх допустилися Альянтські збройні сили, а що для нас, українців, зокрема важливо, — збройні сили Советського Союзу.

Український та інші поневолені народи мали вже давно великий, трагічний досвід із скупаним у людській неповинній крові Чрезвычайним Комітетом — ЧеКа, опісля із першими пляновими масовими розстрілами і вбивствами Государственного Политического Управления — ГПУ, і нарешті із холоднокрівними мордуваннями продуманого терору з рамени Народного Комісаріату Внутренніх Дел — НКВД. Додати до цього зловісні дії Червоної Гвардії ще з революційних часів і акції червоної армії пізніше — і здається, що навіть Данте не зміг би описати справжнього пекельного здичавіння, до якого скотилася політична, поліційна і збройна верхівка ССРСР.

Цього року минає саме сорок років з цих пам'ятних днів, коли злочини Росії вперше стали відомі *всьому світові* у всіх їхніх жахиттях. Під німецькими ударами впав залізний мур, за яким заховано десятки тисяч масових, безіменних могил, що густо встелили територію України та інших поневолених народів. Це був час, коли весь культурний світ псбачив криваві руки російського провідного і поліційного апарату, коли стало безсумнівно відомо, куди подівалися ці сотні-тисяч вічно арештованих громадян, суджених — або й не суджених — за грубими мурами тюрем, за важкими воротами, що замикалися за ними чи не кожної ночі впродовж довгих-довгих років кривавого комуністичного та імперіялістичного божевілля.

Ще далеко було до Катиня, ще не відкрито масових могил Вінниці та інших міст України, коли перший грім впав у Львові.

На 333-ій сторінці, названої книжки, починається сухий, судово-лікарський, урядовий опис подій у Львові, що вийшли на світло денне з приходом легіону українських частин та німецьких військ до Львова раннім ранком 30 червня 1941 року. Віддих полегші із-за звільнення від російсько-комуністичної окупації та гарячкові готування до проголошення відновлення Української Державности чорною хмарою накрили несамовиті вістки: у всіх львівських тюрмах тисячі і тисячі в'язнів... думаєте живих, готових нарешті вийти на волю, будучи арештованими тільки за це, що вони українці, в опозиції до чужої, російської окупації їхньої батьківщини!?

Богдан Казанівський, д-р Петро Мірчук та ціла низка інших авторів широко описали трагедію України цих страшних днів. Голова тодішнього Уряду вільної України у своїй книзі «30 червня 1941» присвятив багато місця цим подіям. А ось перед нами книга, до якої матеріал зібрали далекі нам чужинці і перед очима читача пересуваються постаті і події цих днів: українські і польські свідки, німецькі судові лікарі, старшини, судді і відпоручники центральних установ з Берліна і описи, описи, всі такі до себе подібні і при тому всі такі страхітливі, неймовірні, жахливі. На сторінці 340-ій свідок Омелян Матла склав зізнання перед суддею військового німецького суду, радником Меллером: «Дня 7 серпня 1940 я був арештований членами НКВД, в моєму мешканні, за приналежність до ОУН (Організації Українських Націоналістів)... Другого дня після вибуху війни я запримітив оживлений рух в тюрмі... Цього самого дня біля 5-ої години (6-ої за Середньо-Європейським часом) відкрилися двері камери і увійшло сім енкаведистів під проводом начальника тюрми. Його прізвища я не знаю. До нас закричали: ложись далой, сволочі! Негайно після цього почалася стрілянина. Дванадцять мужчин з-поміж нас були при цьому забиті, два важко поранені, три, між ними і я, не були поцілені. Мені вдалося вийти з цієї масакри живим, коли на мене упав смертельно пострілений... Після стрілянини в нас, ці самі люди йшли від камери до камери, стріляючи в'язнів. Коли пролунали вже останні стріли, я обережно піднявся, щоб побачити, де поділися наші убивці. Тоді я нагло почув, що вони вертаються. Я знов швидко заліз під одного трупа, передтим намазавши своє обличчя і лиця інших поранених кров'ю... Ці люди (убивці) увійшли знов до нашої камери і віддали ще три постріли. Так вони йшли від камери до камери і тоді я почув, як один із них закричав: ходіть скоро у двір, вози вже чекають. Я залишився ще довший час в камері, щоб вичекати, чи НКВД-исти не вернуться бува ще раз».

Далі читаємо на сторінці 340-ій таке: «Український учитель Богдан Казанівський був арештований також за приналежність до ОУН. Про це, що сталося з ним в тюрмі Бригітти він зізнав під присягою: «Скоро після того, як відпроваджено в'язнів, ми почули глухі постріли, крики і стогони. У вівторок, 24 червня 1941 НКВД-исти часово забралися з тюрми. Ми виламалися з камер, щоб видістатися на волю. Подвір'я

було, однак, зачинене і ми не могли втекти. В час, коли ми стояли на подвір'ї, раптово вдарили по нас кулемети. Численні особи були поранені і також убиті. Ми завернули назад до тюрми. З'явилися знов НКВД-исти і загнали нас із 90 особами в якусь більшу камеру... В наступних днях викликали щораз то нових людей і тоді ми чули крики і постріли. З цих 90 осіб 22 залишилися. Мене самого також викликали, але я не зголосився. Дня 28 червня 1941 ми чули дуже багато стрілів. Стріли падали то далше, то ближче... За якийсь час ми спостерегли, що цивільні особи вдерлися до тюрми, щоб нас звільнити. НКВД-исти залишили тюрму. Я оцінюю число в'язнів в тюрмі Бригітти на яких 10.000, але тільки 600-800 вийшли живими з цієї тюрми. Не можу сказати, чи НКВД-исти забрали когось із в'язнів із собою».

До сторінки 365-ої чергуються такі і подібні описи російських звірств у самому тільки Львові. Згадується ціла низка інших міст і містечок Західньої України, як Золочів, Станиславів, Перемишляни, Стрий, Чортків, Луцьк, Надвірна, Лопатин, Бібрка, Жовква, Бережани, Дрогобич, Самбір, а далі Умань, Бердичів і цілий окремий розділ про знайдення масових могил у Вінниці, де нараховано 9432 тіл помордованих українських політичних в'язнів, а тисячі інших у задавлених могилах вже й не раховано!

Є у книжці окремий розділ про Катинь, справу якого простудіювала окрема міжнародня комісія, окрема польська комісія і навіть Конгресова Комісія США (і на маргінесі хочемо ствердити, що у всіх досі опублікованих матеріялах про масакру в Катині, немає ані одного слова згадки про якусь абсурдальну участь українців у тій страшній трагедії польського народу загалом, а старшинського корпусу польської армії зокрема).

Треба припускати, що ця книжка не буде одинокою в німецькомовному світі. Цілком зрозуміло, що в тридцять п'ять років після війни німецьке суспільство бажає скинути із себе п'ятно вини за злочини нацистів і одним з методів такої спроби може послужити вислів: «ми не самі це робили, інші робили також». Ми, українці, разом з іншими поневоленими народами СРСР можемо додати тільки від себе: хоч які великі злочини німецьких нацистів, вони збліднуть в обличчі знахідок, що їх зробить вільний світ на руїнах російської імперії. Не буде переборщенням ствердження, що майже кожна п'ядь землі на окупованих росіянами територіях зрошена невинною кров'ю, а пляноване убивання сусідніх народів стало ядром російської «національної» політики. Це під увагу тим, хто в своєму засліпленні ще далі шукає шляхів порозуміння...

(ЛР)

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

В Канаді вийшов з друку музичний твір присвячений 500 героїням із Кінгіру, які впали жертвою під московськими танками в 1954 р. Композитор цієї пісні Сергій Ярименко, слова Тетяни Федорів. Пісня, скомпонована для фортепіяна і хору, була недавно видана Об'єднанням Жінок Ліги Визволення України в Канаді. Вступне слово написала Марія Солонинка. Це видання можна набути у В-ві «Гомін України», в Централі ОЖ ЛВУ або в авторів:

Тетяна Федорів, 10562-97th St., Edmonton, Alta. T5N 2L2, Canada.

*

У В-ві Торонтського університету появилася англійською мовою книжка «Шевченко і критики», опублікована Канадським Інститутом Українських Студій. Редактор цього збірника — проф. Юрій Луцький. Передмову написав проф. Богдан Рубчак. Книжка охоплює переклади 27 критичних розвідок про Т. Шевченка. Книжку можна замовити в:

University of Toronto Press, Order Dept., 5201 Dufferin St.,
Downsview, Ont. M3N 5T8. Canada.

*

Відомий біографічний роман про Тараса Шевченка Єжи Єнджеєвіча «Українські ночі або родовід генія» був недавно перекладений з польської мови на українську й незабаром появиться як видання у серії бібліотеки НТШ у Канаді. Переклад здійснив Є. Рослицький. До цього видання передмову підготував д-р Богдан Стебельський. Книжка, яка має усього 650 сторінок друку в полотняній оправі, містить у собі ряд ілюстрацій із малярської творчості Тараса Шевченка, як також і інші фотографії.

*

Баварський міністер праці й суспільного ладу нагородив Баварською державною медаллю ректора УВУ, проф. Володимира Яніва 10-го грудня 1980 р. за його заслуги на полі науки та на становищі президента УХР. Відзначення відбулося у т. зв. Мюнхенській резиденції, що була у давнині королівською палатою. Таке відзначення одержують у Баварії (Західня Німеччина) щороку не більше як 20 осіб.

*

У США Український Соціологічний Інститут видав працю «Українські поселення. Довідник» у серії Записок НТШ. Головний редактор довідника Атанас Мілянйч. У цій праці зібрано дані про українців у 28-ох країнах, крім УССР та СССР, а докладніше — в 15-ох країнах Західньої Європи, в 2-ох у Північній Америці, в 5-ох у Південній Америці та в 2-ох країнах Океанії. У книзі читач знайде відомості про дану країну поселення, її устрій, географічну й демографічну характеристику а також бібліографію джерел з яких походять матеріали чи дані. З інформацій про українське життя у цих країнах тут знаходимо дані про історію поселення, релігійне життя, українську мову, шкільництво, пресу, видання, літературу, мистецтво й науку, громадське й політичне життя, організації молоді, жіночі, фінансові установи, різні товариства і т. п.

*

В США плянують видати праці відомого історика, проф. Олександра Оглоблина з нагоди його 80-ліття і 60-ліття наукової діяльності. Це

видання охоплюватиме усі важливіші друковані й недруковані історичні праці. Із недрукованих творів будуть включені у це тритомове видання такі, як, наприклад, «Люди нової України», «Україна в часи гетьманів Івана Скоропадського і Павла Полуботка». Ці три томи будуть уложені за тематично-хронологічним принципом: том I — праці з політичної історії України; том II — праці з соціально-економічної історії України; том III — праці з культурної історії України, історіографії і допоміжних історичних наук.

*

Нещодавно у США вдова по мистцеві Сергієві Литвиненкові, мгр Надія Литвиненко створила спеціальний фонд на пам'ять свого мужа. Сергій Литвиненко, який помер у 1964 р., був відомий скульптор, організатор українського мистецького життя, засновник Українського літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку та Об'єднання мистців українців в Америці, якого він був також довголітнім головою. Фонд заложений при Консисторії Української Православної Церкви в США. Ним завідує Кураторія, в склад якої входять мистці: Петро Андрусів голова, Петро Мегик секретар, Діонісій Шолдра скарбник. Митрополит УПЦ Мстислав є доживотним почесним головою Фонду, а мгр Надія Литвиненко є доживотним фундатором Фонду.

Призначенням Фонду є допомога українським, головню старшим віком або хворим (в окремих випадках і молодим) мистцям — скульпторам, малярам, графікам і видатним діячам української культури у вільному світі, що потребують матеріальної допомоги.

«ДОВГИЙ КІНЕЦЬ ТИЖНЯ»

Святослав Михайло Чорний, артист-живописець, мав другу індивідуальну виставку картин у «Формат Галереї» при 171 Гат ст. в Аделаїді від 13 лютого до 8 березня 1981 р. під назвою «Довгий кінець тижня». Картини були розміщені у двох великих кімнатах. В першій кімнаті були кольорові, експресивні, над берегом моря, де люди відпочивають і набирають сили до праці, абсорбуючи ультрафіолетні проміння.

Дивлячись на картини, спершу, що впадає в очі, це брилянтність кольору. Найважливішим елементом творчости Святослава є елемент лінії, структури в додатку з кольором. Лінія дуже експресивна й життєва, а структура і колір калькульовані. Твори Святослава віддзеркалюють життя, яке ми переживаємо сьогодні.

В другій кімнаті фрагменти жіночих форм в експресивних позах, подекуди в екстазах. Ті рисунки надзвичайно педантно виконані, на доброму естетичному рівні. Працю Святослава можна співставити з модерною архітектурою, де принцип структури мусить відповідати потребі.

Між картинами був портрет його дідуся, виконаний чорним олівцем, а під портретом заголовок «Він був. Він бачив. Він поборов». Заголовок пояснює справу. Портрет зображує людину в старшому віці з усмішкою на лиці, яка говорить про те, «Він був, Він бачив, Він поборов», і ще нині може усміхатися. В портреті підкреслено пережиття і характер даного часу, що найважливіше в портретному мистецтві.

Космин ЧОРНИЙ

БІБЛІОГРАФІЯ

Олександр Домбровський: **Нарис історії Українського Євангельсько-реформаторського Руху**, Видання Українського Євангельського Об'єднання в Північній Америці, Нью-Йорк—Торонто 1979 р., 622 стор., тверда обкладинка.

Зіновій Карбович: **Знехтована потуга**, 1980 р. 29 стор., м'яка обкладинка.

Михайло Рева: **На шляхах життя, спогади**, накладом автора, Лондон 1980 р., 216 стор., м'яка обкладинка.

Микола Климишин: **50 літ революційної дії ОУН**. Відбитка з «Визвольного Шляху», 1980 р., 12 стор., м'яка обкладинка.

Наука рідної віри — питання і відповіді. Віровиклади внука Дажбога Мирослава Шкавритко. Видано Духовним Вогнищем Рідної Віри. На чужині, 1980 р., м'яка обкладинка, 112 стор.

Вісник, суспільно-політичний місячник, орган Головної Управи ООЧСУ у США. Числа за квітень-червень 1980 р.

Наш Фронт, суспільно-політичний журнал в Австралії, орган ЛВУ в Австралії, чч. від травня до листопада включно, за 1980 р.

Сучасність, журнал літератури, мистецтва та суспільного життя, Мюнхен, чч. 9, 10, 11 і 12 за 1980 р. і ч. 1 за 1981 р.

Українська книга, кварталник бібліографії й книгознавства Т-ва українських бібліографів, Українського бібліотечного Т-ва Америки і Бібліографічної комісії НТШ. Філадельфія. США, чч. 1 і 2 за 1980 рік.

Наше Життя, журнал Союзу Українок Америки, Нью-Йорк, чч. 6 до 10, 1980 р.

Крилаті, журнал українського юнацтва. Видання ЦУ СУМ, Брюссель, чч. 6, 7 до 12 включно, за 1980 р.

Юві Друзі, журнал для молоді, видає Союз Українців у Великій Британії, чч. 3 і 4 за 1980 р.

Патріярхат, видають Управа Українського Патріярхального Світового Об'єднання і Крайова Управа Українського Патріярхального Товариства в США. чч. 7-8, 9, 10 і 11 за 1980 р.

Бюлетень лондонського відділу Українського Крайового Патріярхального Об'єднання у Великій Британії, чч. 7-8, 9, 10, 11 і 12 за 1980 р. і ч. 1 за 1981 р.

Зв'язковий листок для мирян Помісної УКЦ у Великій Британії, чч. 7 та 8 за 1980 р.

Євангельський Ранок, видає Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці. Чч. за січень-червень і липень-вересень 1980 р.

Нове Життя, видає «Північна Місія для Сходу», Гетенборг, Швеція, чч. 53, 54 за 1980 р.

Післанець правди, орган Ради Ініціаторів Соборного Храму Рідної Віри. Квартальник, Вінніпег, чч. 2, 3 і 4 за 1980 р.

Бюлетень Комітету Українців Канади, чч. 1, 2, 3 за 1980 р.

Бюлетень Спільки Визволення України, Нью-Йорк, ч. 4 за вересень 1980 р.

Бюлетень Відділу Українського Конгресового Комітету Америки в Фінікс, Арізона, США, ч. 3 за червень 1980 р.

Факти и мысли, видає видавництво «Рашан Проблемс», Нью-Йорк, ч. 20 за липень, ч. 21 за серпень 1980 р.

Юрій Артюшенко: **Чинники духовної синтези й історичної тягlosti в державній дії нашої доби**. В-во «Самостійна Україна», Чикаго, США, 1980 р., 68 стор., м'яка обкладинка.

Півсторіччя суду проти СВУ-СУМ. Видання Спільки Визволення України, Нью-Йорк—Вашінгтон, 1980 р. 17 стор., м'яка обкладинка.

Чи може крізь врятуватись? Видання ЗП Української Гельсінської Групи. 11 стор., м'яка обкладинка.

Вісник, суспільно-політичний місячник, орган Головної Управи ООЧСУ у США, числа від липня до жовтня за 1980 р.

Вітраж, кварталник інформації, коментарів і дискусій. Лондон, Великобританія, чч. 12, 13 за 1980 р.

Наше Слово, збірник ч. 7, Мюнхен-Лондон, 1980 р.

Авангард, журнал української молоді та студентства. Видання ЦУ СУМ, Нью-Йорк, чч. 4, 5 за 1980 р.

інформативний листок Союзу Українських Студентських Товариств в Європі, чч. 39, 40, 41 і 42.

Ukrain Celewyeh: The Russification of Ukraine, published by the Association of Ukrainian Women in Gt. Britain, London, 1980, 15 pp., soft cover.

An Open Letter in defence of the rights of Ukraine from the Association of Ukrainians in Gt. Britain, 1st July 1980, 8 pp.

The Ukrainian Quarterly, a journal of East European and Asian affairs, published by the Ukrainian Congress Committee of America, New York, No. 1 and 2, 1980.

ABN Correspondence, bulletin of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations, Munich, W. Germany, No. 5, September-October 1980.

Polish Affairs, a quarterly published by the Polish Government in exile, London, No. 100, April 1980.

Review of the study centre for Yugoslav affairs, London, No. 4, 1980.

Eka Information Bulletin of the Supreme Committee for Liberation of Lithuania, Published by the Lithuanian National Foundation, Inc., Washington, D.C., USA, No. 6, July, Special Supplement, August 1980.

Bulletin, a quarterly published by Pax Christi International, Antwerp, Belgium, No. 35, March 1980.

East-West Digest, a journal published by the Foreign Affairs Publishing Co. Ltd., Richmond, Surrey, England, Nos 9, 10, 11, 12, 13, 14 1980.

Newsletter in defence of human rights published by the Help and Action Coordination Committee, Héricy, France, No. 15, September 1980.

House of Commons Parliamentary Debates (Hansard), No. 199 Monday 17th March 1980.

Przegląd prasy zagranicznej i ukraińskiej w opracowaniu S. Lubomirskiego i A. Łukaszczyńskiego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Londyn, Czerwiec, Lipiec, Wrzesień 1980 r.

Historical Abstracts, Part A: Modern History Abstracts 1450-1914, Part B: Twentieth Century Abstracts, published by the American Bibliographical Center of ABC-Clio, Inc., Santa Barbara, California, USA.

J. B. Rudnyckij — Septuagenarius, a biographical sketch by Olha Woycenko. Published by the Ukrainian Language Association, Ottawa-Montreal, Canada, 1980, 32 pp., soft cover.

L'Est Européen, revue bimestrielle, Paris, France, No. 173 Septembre-Octobre, No. 174 Novembre-Décembre 1980.

News From Ukraine a Bulletin published by the American Friends of ABN, Maryland, USA, No. 2 Summer 1980.

Sacrum Millennium Ucrainae (988-1988), Trimestriel, Association française et belge des prières pour l'Eglise en Ukraine, Bruxelles No. 6 1980.

Crusade For A Christian Civilization, a Bi-monthly Magazine, New Rochelle, N. Y., USA, No. 1 1977.

The Albanian Resistance, a News Bulletin published by the National Democratic Committee for a Free Albania, Paris, France, No. 112, May 1980.

Christian Anti-Communism Crusade, Long Beach, California, USA, Nos. 20-23 1980.

Kultura, Revue Mensuelle, Instytut Literacki, Paryż, Nos 11, 12 1980.

Przegląd prasy zagranicznej w opracowaniu S. Lubomirskiego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Londyn, czerwiec-grudzień 1980 r.

New Tomorrow, a Magazine published by New Tomorrow Ltd., London, England, No. 39, January 1981.